

เอกสารสรุปการประชุม

เวทีวิชาการสาธารณะ: เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓

สิทธิชุมชน: มิติปฏิบัติการเมือง

๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๙

เสน่ห์ จามริก
พรพิไล เลิศวิชา
ชาญเชาว์ ไชยานุกิจ
วีระ สมบูรณ์
ปิยะพร ศรีแปลก
นิคม พุทธา
สนั่น ชูสกุล
นฤทธิ ดวงสุวรรณ
ศยามล ไกยูรวงศ์
เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์
เรวดี ประเสริฐเจริญสุข
อนันต์ ดวงแก้วเรือน
ประหยัด ผาระยิก
ผา กองธรรม
จรัญ ภัคดีธนากุล
เจษฎ์ โทณะวณิก
ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี
สัญญาชัย สุตินันท์วิहार
ศรีประภา เพชรเมธีศรี

เอกสารสรุปการประชุม

เวทีวิชาการสาธารณะ : เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓

เรื่อง

สิทธิชุมชน: มิติการปฏิรูปการเมือง

วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙

ณ ห้องประชุม ๑ สภาคริสตจักรในประเทศไทย กรุงเทพฯ

หน่วยงานร่วมจัดและสนับสนุน

- โครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” และ โครงการวิจัย “สิทธิชุมชนศึกษา” โดย
การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (มพย.)
- วิทยาลัยการจัดการความรู้ทางสังคม (วจส.)
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.)

สารบัญ

โครงการเวทีวิชาการสาธารณะ “เปิดศักราชสิทธิมนุษยชนครั้งที่ ๓”	๓
กำหนดการเวทีวิชาการสาธารณะ	๖
บทสังเคราะห์งานวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก”	๘
ปฏิบัติการสิทธิชุมชนภาคประชาชน	๓๖
เสวนาเครือข่ายประชาชน บนฐานทรัพยากร	๖๐
สิทธิชุมชน เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน ในมิติของผู้นำชุมชน	๘๑
สิทธิชุมชน เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน ในมิติของนักวิชาการ	๘๙
ปฏิญญาว่าด้วย สิทธิชุมชนท้องถิ่น ฐานปฏิบัติการเมือง	๑๐๘

ภาคผนวก

- กำหนดการเวทีวิชาการสาธารณะ “เปิดศักราชสิทธิมนุษยชนครั้งที่ ๓”
- ลำดับฐานความคิดสำหรับการวิเคราะห์ ชุดโครงการ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานภาพสากล
- พระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงาน “วันระพี”
- แผนภาพปฏิสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและพัฒนาการสิทธิมนุษยชน
- พุทธศาสนิกชน: “จงทำกับเพื่อนมนุษย์โดยคิดว่า”
- เสน่ห์ จามริก: ปัจฉิมลิขิตว่าด้วยหลุมพรางประชาธิปไตย
- คณะวิจัย: ภาพรวมงานวิจัย สิทธิชุมชนศึกษา
- นิคม พุทธา และคณะ: สิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ
- สนั่น ชูสกุล: สิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน
- ปิยะพร ศรีแปลก: สิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือตอนบน
- นฤทธิ ดวงสุวรรณ และคณะ: สิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้
- สันชัย สุนทิพัญ์วิหาร: แนวคิดในการร่างกฎหมายรับรองสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

เรื่อง “สิทธิชุมชน : มิติการปฏิรูปการเมือง”

วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙

๑. หลักการและเหตุผล

โครงการ “สิทธิชุมชนศึกษา” เป็นความพยายามต่อเนื่องจากองค์ความรู้และประสบการณ์เรียนรู้ จากชุดโครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” ซึ่งเกิดจากการริเริ่มของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กล่าวคือเป็นองค์ความรู้ที่พยายามทำความเข้าใจ เพื่อตอบโจทย์ประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนใหม่ๆ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยตระหนักของสถานการณ์และบริบทปัญหา กระบวนการวิจัยจึงตั้งโจทย์เน้นไปในเรื่องสิทธิชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งได้รับการรับรู้รับรองตามรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมืองในปัจจุบัน สิทธิชุมชนนับเป็นสิทธิตามจารีตประเพณีอันเป็นลักษณะเฉพาะโดยพื้นฐานของสังคมวัฒนธรรมไทย แต่ทว่าดำรงอยู่อย่างอ่อนแอกระจัดกระจาย เพราะผลกระทบจากกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมทำลายวิถีชีวิตชุมชน และบูรณภาพของฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นต้นทุนชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

“สิทธิชุมชนศึกษา” นับเป็นหนึ่งในกระบวนการสิทธิมนุษยชนศึกษาโดยรวม มีจุดประสงค์เพื่อฟื้นฟูบูรณะการเรียนรู้ถึงสิทธิอันเป็นต้นทุนทางฐานทรัพยากรธรรมชาติ และสังคมวัฒนธรรมของไทย ไม่ใช่เพื่อย้อนรอยอดีต หากแต่เพื่อบูรณะฟื้นฟูวัฒนธรรมการเรียนรู้ส่วนที่สร้างสรรค์ และช่องทางการเรียนรู้วิชาการใหม่ๆ ตามสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย รวมทั้งประสานเชื่อมโยงกับสิทธิอันชอบธรรมของกลุ่มชนในเมืองทั้งหมด ประกอบกันเป็นการเรียนรู้เสริมสร้างวัฒนธรรมสิทธิเพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคม “สิทธิชุมชน” นับเป็นภาคส่วนหนึ่งในองค์ประกอบของวัฒนธรรมสิทธิเช่นว่านี้

ขอขยายและเนื้อหาสาระการเรียนรู้ โครงการสิทธิชุมชนศึกษาขยายขยายจากเรื่องราวเฉพาะภายในแต่ละชุมชน ให้ครอบคลุมถึง “เครือข่าย” ชุมชนที่ตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นลุ่มน้ำ ป่าไร่ นา หรือชายฝั่งทะเล ทั้งนี้เพื่อให้เรื่องของสิทธิชุมชนมุ่งถึงการปกป้องสร้างเสริมบูรณภาพของฐานทรัพยากร เป็นทั้งมิติของสิทธิและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม ไม่ใช่สิทธิเฉพาะของแต่ละชุมชนแบ่งแยกจากกัน ซึ่งเท่ากับเป็นการแบ่งแยกฐานทรัพยากรเขตร้อนที่เชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยธรรมชาติ

โดยสรุป โครงการ “สิทธิชุมชนศึกษา” มีความมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ในฐานะ “ผู้ทรงสิทธิ” โดยตรง ได้มีโอกาสเรียนรู้ในอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของสิทธิชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม บนพื้นฐานของต้นทุนทางสังคม วัฒนธรรม และวิชาการใหม่ๆ เพียงพอที่จะดำรงตนในบริบทสถานการณ์โลก จำเป็นต้องหมายเหตุไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า การมุ่งเน้นถึงสิทธิชุมชน ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการยกเอาสิทธิอำนาจของชุมชนขึ้นเหนือสิทธิส่วนบุคคล อันเป็นหลักการพื้นฐาน ในทางตรงกันข้าม จารีต ประเพณีของชุมชนจำเป็นต้องมีการปฏิรูปจากภายในของชุมชนเอง และการเรียนรู้ให้เคารพต่อสิทธิส่วนบุคคล และในขณะเดียวกัน ปัจเจกบุคคลในชุมชนก็ต้องเรียนรู้ถึงความรับผิดชอบอันจะพึงมีต่อชุมชนและสังคมร่วมกัน ทั้งหมดประกอบกันเป็นกระบวนการเรียนรู้พัฒนาสิทธิและความรับผิดชอบทั้งสองด้าน ประกอบกันเป็นวัฒนธรรมสิทธิชุมชน อันเป็นที่กล่าวขวัญรับรู้กันอย่างกว้างขวางขึ้นในยุคปัจจุบัน

ขั้นตอนพัฒนาการเรียนรู้ โครงการศึกษาวิจัยนี้แตกต่างจากการวิจัยเชิงวิชาการที่เคยยึดถือปฏิบัติกันมา โดยคนกลุ่มชาวบ้านเป็นเพียงกลุ่มเป้าหมายที่ถูกวิจัยเพื่อประโยชน์ต่อการแสวงหาความรู้ของคนภายนอก ถ้าจะมีแง่ของ “ปฏิบัติการ” หรือ “การมีส่วนร่วม” คนกลุ่มชาวบ้านก็ถือเป็นเพียงภาคีหรือบุคคลที่สามเท่านั้น แต่สำหรับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา คนกลุ่มชาวบ้าน ในฐานะ “ผู้ทรงสิทธิ” ถือเป็นผู้วิจัยและเรียนรู้จักตนเอง หลังจากเป็นผู้ “ถูกพัฒนา” และ “ถูกวิจัย” มาช้านานในยุคพัฒนา จนอาจกล่าวได้ว่า ได้สูญเสียอัตลักษณ์ หรือการรู้จักตนเอง รวมทั้งความมั่นใจตนเองเป็นส่วนใหญ่เป็นการเปิดโลกทัศน์ใหม่ เพื่อทำความรู้จักในอัตลักษณ์และศักยภาพพัฒนาตนเองในกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก

ประสบการณ์โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการงานศึกษาวิจัยที่จำเป็นต้องมีความยืดหยุ่น คล่องตัวในการปรับ ในขณะที่เดียวกันยังคงยึดถือเป้าหมายและขอบข่ายที่ได้ผ่านการระดมความคิด กำหนดขึ้นไว้อย่างรอบด้าน และซึ่งมุ่งที่จะให้นัยความหมายเชิงนโยบายสาธารณะ

โดยที่การวิจัยดังกล่าวนี้ได้ดำเนินการมาครบวาระสิ้นสุดของการวิจัย คณะวิจัยรวมทั้งเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนที่ร่วมกระบวนการเรียนรู้เห็นสมควรที่จัดเวทีวิชาการสาธารณะ เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๓ ซึ่งคณะผู้จัดงานเห็นว่าผลการวิจัยที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นแนวทางข้อเสนอในเชิงนโยบายการปฏิรูปการเมืองได้ โดยประสานการเรียนรู้จากผลงานวิจัยเชิงวิชาการในช่วงแรก จึงใช้ชื่อในเวทีนี้ว่า “สิทธิชุมชน: มิติปฏิรูปการเมือง”

๒. วัตถุประสงค์

๒.๑ เพื่อสร้างความเข้าใจกับสาธารณชนในเรื่อง สิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน ฐานทรัพยากรธรรมชาติ เครือข่ายชุมชนบนฐานทรัพยากร

๒.๒ สะท้อนศักยภาพการพึ่งและพัฒนาตนเองของชุมชนในการจัดการทรัพยากร และเพื่อประกอบแนวทางสำหรับปฏิรูปการเมือง ซึ่งกำลังเป็นประเด็นปัญหาอยู่ในขณะนี้

๒.๓ ให้สื่อมวลชนและสาธารณชนตระหนักรับรู้ถึงคุณค่าความสำคัญของฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดิน-น้ำ-ป่า อันเป็นต้นทุนชีวิตของมนุษยชาติ

๒.๔ ระดมความคิดและประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ และองค์กรชุมชน ในการนำเสนอแนวทางการปฏิรูปการเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

๓. กลุ่มเป้าหมาย

ตัวแทนจากชุมชนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ นักศึกษา ข้าราชการ นักการเมือง สื่อมวลชน และสาธารณชนผู้สนใจ

๔. ระยะเวลา

วันศุกร์ที่ ๑๔ และวันเสาร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๙ รวม ๒ วัน

๕. สถานที่

ห้องประชุม ๑ สภาคริสตจักรในประเทศไทย เชียงสะพานหัวช้าง ราชเทวี กรุงเทพฯ

๖. หน่วยงานร่วมจัดและสนับสนุน

- โครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” และ โครงการวิจัย “สิทธิชุมชนศึกษา” โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (มฟย.)
- วิทยาลัยการจัดการความรู้ทางสังคม (วจส.)
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.)

๗. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๗.๑ สาธารณชนเกิดความเข้าใจ และเรียนรู้เรื่อง สิทธิชุมชน สิทธิมนุษยชน ฐานทรัพยากรธรรมชาติ เครือข่ายชุมชนบนฐานทรัพยากร

๗.๒ มีข้อเสนอที่จะผลักดันนโยบายส่งเสริมสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

๗.๓ สื่อมวลชนเข้าใจและนำเสนอนโยบายการจัดการทรัพยากรกับสาธารณะอย่างถูกต้องและต่อเนื่อง

๗.๔ ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายในการปฏิรูปการเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

กำหนดการเวทีวิชาการสาธารณะ : เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓

เรื่อง “สิทธิชุมชน: มิติการปฏิรูปการเมือง”

วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙

ณ ห้องประชุม ๑ สมาคริสตจักรในประเทศไทย กรุงเทพฯ

----- * -----

วันศุกร์ที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๙

๐๘.๐๐-๐๙.๐๐ น. ลงทะเบียนและรับเอกสาร

๐๙.๐๐-๐๙.๓๐ น. กล่าวเปิดและชี้แจงเจตนารมณ์การจัดเวทีเสวนาฯ

โดยศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยฯ

๐๙.๓๐-๑๐.๐๐ น. ฉายวิดีโอเรื่อง “กระบวนการสร้างความรู้เพื่อความเข้มแข็งสิทธิชุมชนต่อฐานทรัพยากร”

๑๐.๐๐-๑๒.๐๐ น. นำเสนอบทสังเคราะห์งานวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก”

โดย ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยฯ

คุณพรพิไล เลิศวิชา นักวิชาการอิสระ

คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม

ดำเนินรายการโดย ดร.วีระ สมบูรณ์

๑๒.๐๐-๑๒.๓๐ น. อภิปรายแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมเสวนา

๑๒.๓๐-๑๓.๓๐ น. รับประทานอาหารกลางวัน

๑๓.๓๐-๑๖.๐๐ น. เวทีเสวนาเรื่อง “ปฏิบัติการสิทธิชุมชนภาคประชาชน”

โดย คุณปิยะพร ศรีแปลก โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ

คุณนิคม พุทธา โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ

คุณสนั่น ชูสกุล โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน

คุณนฤฤทธิ์ ดวงสุวรรณ โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้

ดำเนินรายการโดย คุณศยามล ไกยูรวงศ์ และ ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์

๑๕.๐๐-๑๕.๑๕ น. อาหารว่าง

๑๖.๐๐-๑๗.๐๐ น. เปิดเวทีเสวนาให้ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็น

๑๘.๐๐-๑๙.๓๐ น. เวทีเสวนาประชาชนบนฐานทรัพยากร

วันเสาร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙

๐๙.๐๐-๑๐.๓๐ น. เสวนาเรื่อง “สิทธิชุมชน : เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน” ในมิติของผู้นำชุมชน

โดย กำนันอนันต์ ดวงแก้วเรือน อดีตผู้นำชุมชนภาคเหนือ

คุณประหยัด ผาระยิก สมาชิกสภาประชาชนประมงทะเลสาบสงขลา

แม่ผา กองธรรม ผู้นำชาวบ้านเครือข่ายลุ่มน้ำมูล

ดำเนินรายการโดย คุณเรวดี ประเสริฐเจริญสุข

- ๑๐.๐๐-๑๐.๔๕ น. อาหารว่าง
- ๑๐.๔๕-๑๒.๓๐ น. **เสวนาเรื่อง “สิทธิชุมชน: เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน”**
ในมิติของนักวิชาการ
- โดย ศ. (พิเศษ) จรัญ ภักดีธนากุล เลขานุการประธานศาลฎีกา
 ดร.เจษฎ์ โทณะวณิก คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม
 ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 อ.สัญญา สุติพันธ์วิหาร คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหิดล
- ดำเนินรายการโดย ดร.ศรีประภา เพชรมีศรี
- ๑๒.๓๐-๑๒.๔๕ น. **ประกาศ “ปฏิญญาสิทธิชุมชน” โดย ผู้แทนเครือข่ายภาคประชาชน**
กล่าวปิดงาน โดย ศ.เสน่ห์ จามริก

พิธีกรงาน คุณสดใส สร้างไศรภ และคุณสนั่น ช่างปรุง

บทสังเคราะห์งานวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก”

นำเสนอโดย
ผู้ให้ความเห็น

ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยฯ
คุณพรพิไล เลิศวิชา นักวิชาการอิสระ

ดำเนินรายการโดย
วัน-เวลา

คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม
ดร.วีระ สมบูรณ์
๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๙ เวลา ๑๐.๐๐ - ๑๒.๐๐ น.

บทสังเคราะห์งานวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก”

นำเสนอโดย	ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยฯ
ผู้ให้ความเห็น	คุณพรพิไล เลิศวิชา นักวิชาการอิสระ คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม
ดำเนินรายการโดย	ดร.วีระ สมบูรณ์
วัน-เวลา	๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕ เวลา ๑๐.๐๐ - ๑๒.๐๐ น.

๕๑ **ดร.วีระ สมบูรณ์ ผู้ดำเนินรายการ** - กราบเรียนท่านผู้ทรงคุณวุฒิ และท่านผู้มีเกียรติที่เคารพทุกท่าน ขอต้อนรับสู่ “เวทีวิชาการสาธารณะ: เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓” ในครั้งที่ ๓ นี้ ประเด็นใหญ่อยู่ที่เรื่อง “สิทธิชุมชน: มิติปฏิรูปการเมือง” เราเปิดศักราชสิทธิชุมชนไปแล้ว ๒ ครั้งในช่วง ๓ - ๔ ปีที่ผ่านมา เพราะฉะนั้นครั้งที่ ๓ นี้อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนผ่านของงานวิจัยสืบเนื่อง ๒ ชุดด้วยกัน

ชุดแรกเป็นงานวิจัยที่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล ซึ่งเริ่มดำเนินมาในปี ๒๕๔๓ มีโครงการย่อย ๔ ชุด ศึกษาถึงสถานการณ์สากลในแง่ต่างๆ รวมทั้งผลกระทบที่จะมีต่อสิทธิมนุษยชนไทย ผู้วิจัยส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการในสถานศึกษา สถาบันทางวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน บางเรื่องมีผู้นำชุมชนเข้าร่วมด้วย อย่างเช่น โครงการย่อยเกี่ยวกับสิทธิของเกษตรกร โครงการที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนสัมพันธ์กับจารีตประเพณี และวัฒนธรรม งานวิจัยชุดนี้ส่วนใหญ่แล้วเป็นงานทางวิชาการ ที่พยายามพูดถึงประวัติศาสตร์ แนวความคิด และความเชื่อมโยง

เมื่อโครงการชุดแรกจบลงแล้ว ได้เริ่มต้นโครงการวิจัยสืบเนื่องในชุดที่ ๒ คือ โครงการสิทธิชุมชนศึกษา เป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับการเชื่อมโยงเครือข่าย ผู้นำชุมชน นักวิชาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ มากมาย เพื่อร่วมกันแสวงหาองค์ความรู้ ความเข้าใจ รวมทั้งแนวทางในการที่จะดำเนินการเกี่ยวกับสิทธิชุมชน ทั้งในแง่การคุ้มครอง การส่งเสริม และการสนับสนุน

ในขณะที่งานวิจัยนี้มีจุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ สังคมไทยก็อยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญหลายด้านเช่นกัน โดยเฉพาะด้านปฏิรูปการเมือง เพราะฉะนั้นจึงเป็นนิมิตหมายที่ดี ที่เราจะเชื่อมโยงเรื่องสิทธิชุมชนกับมิติปฏิรูปการเมือง ในวันนี้ผมคิดว่าเราคงพยายามจะเชื่อมโยงว่า การปฏิรูปการเมืองที่เราเรียกร้องและต้องการให้เกิดขึ้นนั้นจะสามารถเชื่อมโยงกับสิทธิชุมชนได้อย่างไร

การพูดคุยกันในช่วงเช้าวันนี้ จะเริ่มต้นจากการนำเสนอโดยท่านศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก หัวหน้าชุดโครงการ ทั้งโครงการสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล และโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ขอปรบมือต้อนรับท่านศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งประเทศไทยด้วยครับ

หลังจากที่ท่านอาจารย์เสน่ห์ได้นำเสนอแล้ว เราจะได้รับฟังข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และความรู้เพิ่มเติมจากท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ๒ ท่านด้วยกัน ท่านแรกทำงานทางด้านพื้นที่มาเป็นเวลานาน มีความเกี่ยวข้องในการทำงานทางด้านวิชาการและงานต่อสู้เรียกร้องของชุมชนมาเป็นอันมาก ในขณะนี้ท่านเป็นผู้ศึกษาวิจัย แล้วตั้งเครือข่ายเกี่ยวกับเรื่องราวของเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม โดยได้รับการสนับสนุนโครงการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ขอเสียงปรบมือต้อนรับอาจารย์พรพิไล เลิศวิชา

แต่ขณะเดียวกัน มิติของปฏิรูปการเมือง เรื่องราวของสิทธิชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่ในที่สุดแล้ว หลีกหนี

องค์กรของรัฐ การทำงานของภาครัฐ รวมทั้งการยอมรับคุ้มครองจากภาครัฐไม่ได้ เพราะฉะนั้นย่อมต้องการความเห็น ความเข้าใจ ความร่วมมือ รวมทั้งการสนับสนุนของหลายๆ ฝ่าย รวมทั้งจากภาครัฐด้วย เช่นเดียวกัน ในงานนี้เราได้รับเกียรติจากผู้ที่ทำงานในภาครัฐมานำเสนอความคิดเห็นเป็นท่านที่สอง ขอเสียงปรบมือต้อนรับ ท่านชาญเชาว์ ไชยานุกิจ อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม

ทั้ง ๒ ท่านจะแสดงทรรศนะต่อสิ่งที่ท่านอาจารย์เสนอให้น่าเสนอ

ในโอกาสนี้ ขอกราบเรียนเชิญท่านศาสตราจารย์เสนอห์ จามริก ครับ

⊗ ศาสตราจารย์เสนอห์ จามริก – ผมอยากขยายความสักนิดหนึ่งว่า ความคิดความเข้าใจที่มองปัญหาสิทธิมนุษยชนไทย จนมาสรุปอยู่ที่สิทธิชุมชนนั้น ไม่ใช่เป็นเพียงการขยายการมีส่วนร่วมของชุมชนเท่านั้น แต่กล่าวได้ว่าเป็นพัฒนาการของสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย ซึ่งผมต้องขอบคุณองค์กรภาคประชาสังคมที่ได้เปิดโอกาสให้ผมได้เข้าไปมีส่วนในการพัฒนาชนบทในช่วง ๒๐ กว่าปีที่ผ่านมา ทำให้เห็นว่าโดยแท้จริงแล้ว เรื่องของสิทธิเสรีภาพนั้น ไม่ได้เป็นเรื่องที่ตายตัว แต่เป็นเรื่องที่มีความเป็นพลวัต มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามสภาวะและบริบทของสังคมในยุคนั้นๆ เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป สิทธิมนุษยชนที่พัฒนาขึ้นจะมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันตลอดเวลา

ผมขอทำความเข้าใจเบื้องต้นว่า ทำไมเราจึงใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชนไทย” ที่ใช้เช่นนี้ มิใช่หมายความว่าสิทธิมนุษยชนใส่สัญชาติได้ หรือเป็นเรื่องของฝรั่งของไทย คำว่า “สิทธิมนุษยชนไทย” เป็นคำที่บ่งบอกถึงช่วงหนึ่งของพัฒนาการ ประกอบกับคำว่ากระแสโลก เพราะฉะนั้นสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยจึงไม่โดดเดี่ยวแต่่ามีความเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมตลาดของกระแสโลกจนกระทั่งปัจจุบัน และจะเป็นต่อไปในอนาคต นั้นเป็นประเด็นแรก

โดยสรุปก็คือว่าเรื่องของสิทธิมนุษยชนนั้น จะมองแบ่งแยกเป็นส่วนๆ ไม่ได้ สิทธิมนุษยชนทุกหนทุกแห่งของโลกมีความเชื่อมโยงกัน เป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการตามกาลเวลา

ประเด็นที่ ๒ เหตุผลที่ผมขอให้เชิญผู้ร่วมการวิเคราะห์ทั้ง ๒ ท่านได้ช่วยกันวิเคราะห์งานนี้ นับเป็นความพยายามครั้งแรกที่จะให้ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับการใช้สิทธิมนุษยชน เป็นผู้ประเมินว่าบทสังเคราะห์ ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากงานวิจัยทั้ง ๒ ช่วง มีนัยความหมายอย่างไร ทั้งด้านของคุณพรพิไล ซึ่งทำงานอยู่กับพื้นที่มาโดยตรง จนได้รับการยกย่องจาก สกว. ให้เป็นเมธีวิจัยอาวุโส คิดว่าความชำนาญของท่านจะช่วยบอกว่าบทสังเคราะห์นี้จะมีนัยความหมายอย่างไร

ส่วนในด้านของท่านอธิบดีชาญเชาว์นั้น เป็นมุมมองจากแง่ของผู้ที่ทำหน้าที่คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพอยากให้พิจารณาว่า งานทำนองนี้จะมีนัยความหมายอย่างไรต่อการปฏิบัติหน้าที่เพื่อการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

ประเด็นที่ ๓ ในความเข้าใจแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนส่วนหนึ่งยังเข้าใจเสมอมาว่าเรื่องการวิจัยนั้นเป็นเรื่องของแวดวงวิชาการโดยเฉพาะ แต่ในความเห็นของผมคิดว่าถึงเวลาแล้วที่โลกวิชาการและผลงานวิจัยในทางวิชาการนั้น จะต้องนำมาเปิดเผยต่อสังคมในวงกว้าง ไม่ใช่งานที่ทำเสร็จแล้วขึ้นหิ้ง แต่ควรจะเป็นงานที่สนองประโยชน์ความต้องการของสังคมอย่างแท้จริง และนี่คือเหตุผล ที่ทำให้ในกระบวนการวิจัยของเราจะมีการเปิดเวทีสาธารณะตลอดมา ครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ และครั้งที่ ๓ ในวันนี้

ประเด็นสุดท้าย เรื่องของสิทธิมนุษยชน และสิทธิชุมชน นั้น สำหรับผมไม่ใช่ว่าเพิ่งจะเกิดความคิดตอนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับงานวิจัยในช่วง ๕ - ๖ ปีที่ผ่านมา ย้อนหลังไป ๒๐ ปีที่ผ่านมา ผมมีโอกาสร่วมทำวิจัยกับเพื่อนๆ และองค์กรประชาสังคม เรื่องป่าชุมชน ได้เห็นภาพของชุมชนมาโดยตลอด ยิ่งทำให้ผมเห็นว่าเรื่องของสิทธิมนุษยชนเกี่ยวข้องกับงานของภาคประชาสังคมอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นขอขอบคุณเพื่อนๆ องค์กรพัฒนาเอกชนด้วย ที่เปิดโอกาสให้ผมได้เข้าไปสัมผัส ได้เห็นความหมายความสำคัญของชุมชนท้องถิ่น

ในโอกาสนี้ ใครขอนำเสนอบทสังเคราะห์งานวิจัย **สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก** คำว่า “กระแสโลก” ของผมหมายความว่า เป็นคำที่ผมงานวิจัยในช่วงแรก ซึ่งใช้คำว่า “สถานการณ์สากล” แล้วก็ในช่วงที่สองใช้ว่า “สิทธิชุมชน” งานศึกษาทั้ง ๒ ช่วงนี้ใช้เวลารวมประมาณ ๕ - ๖ ปี จนมาถึงเวลาที่เรามาสรุปพูดคุยกัน ช่วยกันวิเคราะห์ในการเสวนาครั้งนี้ ซึ่งผมไม่อยากให้เป็นรูปแบบวิชาการ มีผู้นำเสนอแล้วก็มีผู้วิจารณ์ แต่อยากจะเป็นเวทีการเสวนา โดยผมจะนำเสนอเป็นเบื้องต้น แล้วเชิญผู้ร่วมเสวนาอีก ๒ ท่านรวมทั้ง ดร.วิระ สมบูรณ์ ผู้ดำเนินการเสวนาด้วย ที่จะร่วมในการเสวนาและเสนอความเห็นด้วยในช่วงต่อไป

ในบทสังเคราะห์ที่จะเรียนอธิบายต่อไปนี้ ผมขอให้ท่านทั้งหลายได้กรุณาดูเอกสาร ๒ ชิ้นด้วยกันที่แจกไปเพื่อประกอบในการที่ผมจะได้นำเสนอ เอกสารชิ้นที่ ๑ คือ สารบัญ หนังสือ **สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก** ที่ผมทำไว้ค่อนข้างละเอียด เพื่อที่จะให้เห็นลำดับเรื่องราวของพัฒนาการสิทธิมนุษยชนได้ชัดเจนขึ้น เป็นประโยชน์ต่อท่านทั้งหลายที่จะได้มองว่า ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร แล้วแต่ละบทแต่ละตอนก็จะมีภารกิจพาดพิงถึงกันตลอดเวลา เราถือว่าเป็นเรื่องจากโครงการเดียวกัน นี่ก็เป็นเอกสารที่จะช่วยให้ท่านที่เคารพได้ตามในสิ่งที่เราจะอธิบายในเวทีนี้

เอกสารชิ้นที่ ๒ คือแผนภาพปฏิสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและพัฒนาการสิทธิมนุษยชน นี่เป็นเรื่องที่คิดขึ้นในช่วงงานวิจัยช่วงแรก มาดูสิทธิมนุษยชนในเชิงของกระบวนการและมีความเกี่ยวเนื่องทั้งหมด เราจะย้อนไปในประวัติศาสตร์ที่มีความเป็นมาที่สัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร จึงได้ทำขึ้นมาเป็นภาพที่พยายามที่จะจินตนาการดูเท่าที่สามารถจะทำได้ ก็เป็นในรูปแบบที่เห็นว่าเป็นยุคเป็นสมัยที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อเนื่องกันมาโดยตลอด เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกระแสอำนาจ แล้วก็ก็เป็นกระแสของสิทธิเสรีภาพ ภาพของกระแสโลก ก็ทำนองเดียวกับภาพภายในของสังคม ถ้าสังเกตดูให้ดีว่า เรื่องของสิทธิมนุษยชนไม่ใช่เป็นเรื่องที่โดดเดี่ยว เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมา ไม่ใช่ แต่มนุษย์เริ่มให้ความสนใจในเรื่องของสิทธิเสรีภาพ ในเรื่องที่จะต่อสู้และปกป้องสิทธิเสรีภาพของตน ก็ต่อเมื่อได้รับผลกระทบจากการใช้อำนาจของภาคที่มีอำนาจในสังคม ไม่ว่าจะเป็นชุมชน ไม่ว่าจะเป็นรัฐ หรืออะไรก็ตามที เพราะฉะนั้น ถ้ามองในรูปนี้ก็จะเห็นว่า สิทธิมนุษยชนนั้นคือมิติหนึ่ง เป็นเพียงมิติเดียวจะครบ ที่มีปฏิสัมพันธ์กับมิติของอำนาจ จะเป็นระดับของภายในสังคม หรือว่าระดับโลกก็ตาม ต่างมีปฏิสัมพันธ์อยู่ เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายดูวิถีทัศน์เมื่อสักครู่นี้จะเห็นว่าเวลาที่ตัวแทนของภาคประชาสังคม และชาวบ้านพูดถึงสิทธิ เขาจะเริ่มต้นก่อนว่าชีวิตเขา สภาพแวดล้อมของเขา ทรัพยากรของเขา ได้ถูกผลกระทบอย่างไรจากระบบอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นระบบอำนาจที่เริ่มเข้ามาใช้อำนาจ เข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ถ้าในสังคมไทยก็เรียกว่า เริ่มตั้งแต่สมัยของการวางแผนพัฒนาในยุคของจอมพลสฤษดิ์เมื่อหลายสิบปีมาแล้ว อันนี้จะเห็นว่าเรามีการพัฒนาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน ผมนำเสนอเพื่อประกอบการอธิบายของผม

ถ้าดูภาพนี้จะเห็นได้ว่าเรื่องของสิทธิมนุษยชนเริ่มต้นจากตะวันตก อาจจะสรุปได้ว่าเรื่องของสิทธิเสรีภาพกำเนิดมาจากโลกของสังคมตะวันตก เป็นโลกสังคมตะวันตกที่เริ่มเข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงที่ผู้คนในสังคมนั้นเริ่มมีปฏิริยาต่อกระแสอำนาจของระบอบเก่า ในแบบแผนการเปลี่ยนแปลงที่เป็นการให้กำเนิดของสิทธิเสรีภาพจะเป็นไปในรูปแบบที่แตกต่างกัน ช่วงแรกจะเห็นว่าการปฏิบัติของอังกฤษเป็นการปฏิบัติในเชิงที่เรียกว่าเป็นสันติวิธี แต่ตรงกันข้ามกับการปฏิบัติของอเมริกาและของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรง จะเห็นได้ว่าเรื่องของสิทธิมนุษยชนจึงเป็นเรื่องของแต่ละบริบท อันนี้เป็นบทเรียนที่สอนให้รู้ว่า เรื่องการจัดการกับเรื่องของสิทธิเสรีภาพนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะกำหนดให้การเปลี่ยนแปลงสังคมนั้นเป็นไปอย่างรุนแรงหรือสันติวิธี อย่างเช่นสังคมไทยในขณะนี้ มีกระแสการต่อสู้ของชุมชนมุสลิมในภาคใต้ มีกระแสของการต่อต้านระบอบรัฐบาลเสรีนิยม ตรงนี้ครับ ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติการของฝ่ายอำนาจรัฐ ที่จะปฏิบัติต่อกระแสการเรียกร้องสิทธิต่างๆ ที่จะเป็นตัวชี้ขาดคือตัวนี้ เพราะฉะนั้นมีคนถามผมว่าวิกฤตในครั้งนี้จะลงเอยอย่างไร ผมก็ตอบว่าผมบอกไม่ได้ เพราะขึ้นอยู่กับการใช้อำนาจของท่านนายกทักษิณ ซึ่งในขณะนี้ ผมเรียนในจุดนี้เพื่อให้ท่านผู้มีเกียรติได้ตามไป แล้วอย่าไปประเมินกลุ่มที่คัดค้านต่อต้าน แต่ต้องประเมินในด้านของรัฐที่จะใช้อำนาจในการปราบปรามกับกระแสต่อต้านนี้อย่างไร อันนี้ก็ข้อสังเกตที่เราฉายภาพให้เห็น ที่เราจะสามารถประเมินเหตุการณ์ในปัจจุบันได้

ทีนี้ในช่วงถัดมา เรื่องของสิทธิเสรีภาพที่มีการต่อสู้มาอย่างยาวนาน ต่อมาเกิดปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ในช่วงที่ในประวัติศาสตร์เรียกว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรม การปฏิวัติอุตสาหกรรมส่งผลให้เกิดลัทธิทุนอุตสาหกรรมนิยม เรื่องของทุนอุตสาหกรรมนี้ก่อให้เกิดผล ๒ - ๓ ประการ

ประการแรก อุตสาหกรรมจะต้องการปัจจัย ๒ อย่าง ไม่เช่นนั้นแล้วอุตสาหกรรมจะยืนยาวต่อไปไม่ได้ นั่นก็คือ หนึ่งต้องการตลาดเพื่อระบายสินค้า ผลิตได้เร็ว ผลิตได้มาก ต้องมีตลาด นี่คือการขยายอำนาจในรูปแบบที่เราเรียกว่าจักรวรรดินิยม

ในอีกมิติหนึ่ง นอกจากต้องการขยายตลาดแล้วยังต้องการที่จะแสวงหาวัตถุดิบ วัตถุดิบในประเทศตะวันตกนี้มีแหล่งวัตถุดิบที่น้อยมาก แต่ตรงกันข้าม ในโลกของประเทศภูมิภาคเขตร้อน ซึ่งสังคมไทยเป็นส่วนหนึ่ง มีทั้งเอเชีย แอฟริกา แล้วก็ลาตินอเมริกา เขตร้อนของโลกมีอยู่คนเดียวครับ ไม่ถึงร้อยละ ๗ ของพื้นที่โลกทั้งหมด แต่ว่ามีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ถึงร้อยละ ๕๐ - ๖๐ ของโลก เพราะฉะนั้นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นแหล่งของวัตถุดิบที่มีความต้องการ เพื่อความอยู่รอดของระบบทุนอุตสาหกรรม

แบบแผนอันนี้ยังมีตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ได้เปลี่ยนแปลง แต่จะมีพัฒนาการในรูปของการพัฒนาทุนในรูปแบบต่างๆ การพัฒนาทางเทคโนโลยี ทำให้ปัญหาที่เกิดจากแบบแผนมีความหลากหลาย จากผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ต้องการตลาด ต้องการวัตถุดิบ จึงทำให้เกิดกระแสที่เราพูดกันติดปากในขณะนี้ ยุคโลกาภิวัตน์ คำๆ นี้เช่นเดียวกัน เป็นคำใหม่ที่ทางราชบัณฑิตเพิ่งจะบัญญัติขึ้นไม่กี่ปีมานี้เอง เป็นคำใหม่กระแสโลกาภิวัตน์ในความหมายที่ราชบัณฑิตนิยาม คือการแผ่ขยายออกไปทั่วไป การแผ่ขยายนี้ก็แผ่ไปภายใต้ลัทธิอุดมการณ์ที่เรียกว่าเศรษฐกิจตลาดเสรี เป็นลัทธิของตะวันตก ซึ่งยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ แต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป ซึ่งผมได้พยายามอธิบายในบทสังเคราะห์ แล้วก็ปรากฏในสารบัญที่ผมเปิดให้

วิธีการขยายอำนาจต่อไป ทั้งการเปิดตลาด การช่วงชิงวัตถุดิบจากโลกที่ ๓ ก่อให้เกิดปฏิกริยาการต่อสู้ ผลของการแผ่ขยายจักรวรรดินิยมทำให้เกิดลัทธิอาณานิคม ประเทศไทยเราภูมิใจว่าเราไม่ตกเป็นอาณานิคม แต่ก็อยู่ภายใต้ของอำนาจที่เรียกว่าเศรษฐกิจตลาดเสรี นี่เป็นประเด็นที่ผมอยากจะกล่าวในวันนี้

อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ จากลัทธิอาณานิคม ก็เป็นจุดที่ปลุกกระแสชาตินิยม เกิดการต่อสู้ แล้วก็เผชิญหน้าอำนาจอ่อนกำลัง การต่อสู้เพื่อเรียกร้องอิสรภาพจึงประสบความสำเร็จในนามของสิทธิประเภทหนึ่ง ที่เรียกว่าสิทธิกำหนดใจตนเอง หรือในศัพท์ของอาจารย์ชลธิรา สัตยาวัฒนาซึ่งเป็นผู้ที่ร่วมในโครงการวิจัยนี้ เรียกว่าอัตวินิจัย นี่ก็เป็นอีกประเภทหนึ่ง

จากนั้นเป็นต้นมาจะเห็นว่าลัทธิการขยายอำนาจ เมื่อเราเป็นประเทศเอกราช การก่อตั้งสิ่งที่เรียกว่ารัฐประชาชาติก็ใช้แบบแผนของตะวันตก ในรูปแบบที่มีการศึกษากันมา ที่เราเรียกว่ารัฐประชาชาติ หรือเรียกสั้นๆ ว่า “รัฐชาติ” การสถาปนารัฐประชาชาติได้รับความหมายในแบบของฝรั่ง เป็นการรวมอำนาจทั้งหมดมาที่ศูนย์กลาง ภายใต้ระบบที่เรียกว่าสิทธิอธิปไตย แล้วก็สิทธิอธิปไตยของรัฐในแนวคิดของตะวันตกนั้น เป็นสิทธิที่ผูกขาดในเรื่องของอำนาจอธิปไตยเหนือชุมชนระดับล่าง นี่ก็เช่นเดียวกัน เมื่อเป็นอย่างนี้ทำให้อำนาจอธิปไตยเหนือชุมชน ชุมชนท้องถิ่นที่เคยมีอิสรภาพในการปกครองตนเอง มีอิสรภาพในการที่จะได้จัดการหรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นของตนโดยอิสระ แต่ในขณะเดียวกัน การจัดการการใช้ประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นต่างจากความพยายามจัดการใช้ประโยชน์ของลัทธิเศรษฐกิจตลาดเสรี

ในแง่มุมของวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น เป็นวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ หมายความว่าชุมชนท้องถิ่นให้ความเคารพต่อธรรมชาติ เพราะฉะนั้นจะเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติกับชุมชนมนุษย์ เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกันเป็นมิติ ๒ มิติในโลกของมนุษย์ เพราะฉะนั้นผลจากการที่มีปฏิสัมพันธ์ที่มีมิติของชีวิตอันยาวนาน จึงทำให้เกิดมิติ ๒ ประการด้วยกัน คือ

หนึ่ง มิติของวัฒนธรรมในการอนุรักษ์ในการจัดการสิ่งที่เราใช้ก็มีการอนุรักษ์ด้วย ให้ทรัพยากรธรรมชาติดำรงอยู่อย่างยั่งยืนด้วย ยุโรปเขาใช้คำว่า “บูรณภาพแห่งความหลากหลายทางชีวภาพ” เป็นประเด็นที่ผมพยายามใช้มาโดยตลอด

อีกมิติหนึ่งที่เกิดขึ้นจากผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมนุษย์กับธรรมชาติก็คือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ความรู้ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรม แต่ว่าความรู้ ภูมิปัญญา ท่านทั้งหลายคงเห็นว่า ต่อมาก็ถูกแปรเป็นสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เราได้ยินทุกวันนี้ คำว่าสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญานี้ มีนัยความหมายในเชิงของอำนาจ บางทีในความเข้าใจของเราโดยทั่วไปนั้น การคิดค้นอะไรใหม่ๆ เป็นการคิดค้นที่เกิดจากอัจฉริยภาพ แล้วก็ถือว่าเป็นอัจฉริยภาพที่เป็นสมบัติของส่วนตัว ซึ่งในชีวิตประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ความรู้ภูมิปัญญาไม่ได้เป็นสิทธิผูกขาดของคนใดคนหนึ่ง แต่ถือว่าเป็นภูมิปัญญาร่วมกันของชาวบ้าน แต่ตรงกันข้ามในแนวคิดเศรษฐกิจตลาดเสรีของฝรั่งก็จะถือว่าภูมิปัญญาความรู้ก็คือสิ่งที่เรียกว่าสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา เป็นเรื่องของกรรมสิทธิ์เฉพาะของผู้ที่คิดค้น แต่ความจริงในสมัยนี้ นักวิจัยที่คิดค้นเรื่องยารักษาโรค เรื่องอะไรต่างๆ ก็คือผู้ที่ทำงานรับใช้บริษัทข้ามชาติในปัจจุบัน แต่ว่าตรงกันข้ามกับประเพณีที่มองความหมายของภูมิปัญญา เป็นเรื่องของส่วนรวม เพราะฉะนั้นจะไม่มีใครผูกขาด สังคมก็อยู่ร่วมกันได้ มีความเชื่อเพื่อเผ่แผ่ นับตั้งแต่ลัทธิตลาดเสรีเข้ามา สิทธิเป็นเพียงทรัพย์สินอันหนึ่งที่จะใช้ประโยชน์ผูกขาดในเชิงธุรกิจ จึงเกิด

ความขัดแย้งระหว่าง ๒ วัฒนธรรมขึ้น

ย้อนกลับไปอีกที่ว่า ในวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนของตะวันตก เมื่อเขาได้ประสบความสำเร็จในการต่อสู้ได้มาซึ่งสิทธิส่วนบุคคลและสิทธิทางการเมืองแล้ว เขาก็ผูกขาดว่าอันนี้คือความหมายของสิทธิมนุษยชน สิทธิมนุษยชนจะมีความหมายนอกเหนือจากนี้ไม่ได้ อะไรที่เกิดจากเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากร ไม่ใช่เป็นเรื่องของสิทธิมนุษยชน เพราะฉะนั้นในบทสังเคราะห์ของผมจึงลงท้ายด้วยความตอนท้ายในหัวข้อที่เรียกว่า การเมืองสิทธิมนุษยชน

จะเห็นว่าความขัดแย้งระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับลัทธิเศรษฐกิจตลาดเสรี จึงมีความขัดแย้งไม่ได้จำกัดเฉพาะในเชิงของผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ แต่เป็นการปะทะ เป็นความขัดแย้งระหว่างสองวัฒนธรรมที่มองทรัพยากรเดียวกันในความหมายที่แตกต่างกัน ในด้านหนึ่งเป็นความหมายต่ออำนาจ แต่ในอีกด้านหนึ่งในความหมายของเสรีภาพ ตรงนี้ เราก็ต้องถอยหลังกลับไปว่า ถ้าอย่างนั้นแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่า “ความรู้” (knowledge) ในสองวัฒนธรรมนี้แตกต่างกันอย่างไร เราจะเห็นว่าเรื่องของตะวันตก – ตะวันออก มีนัยลึกซึ้งในความขัดแย้งระหว่าง ๒ อารยธรรม ไม่ใช่ในเชิงความสัมพันธ์ช่วงชิงทรัพยากรและผลประโยชน์ แต่มีที่มาที่ไปในเชิงของความคิดความเชื่อด้วย

มีข้อสรุปจากนักวิชาการอเมริกัน ว่าความรู้ในอารยธรรมตะวันตก เป็นความรู้ที่คลั่งอำนาจ (power crazy) คือเป็นความรู้ที่มีอยู่เพื่อครอบครอง ครอบงำ (Dominatoin) เราชื่นชมในผลของการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ แต่โดยพื้นฐานแล้วจะเห็นว่าวัฒนธรรมของวิทยาศาสตร์ฝรั่ง เป็นวัฒนธรรมที่เห็นวิทยาศาสตร์เป็นการเอาชนะเหนือธรรมชาติ เป็นวัฒนธรรมอำนาจเหนือธรรมชาติ เห็นผู้คน แต่ตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมความรู้ของสังคมนอกตะวันตกในภูมิภาคเขตร้อน มีความจำเป็นที่มนุษย์กับธรรมชาติต้องร่วมพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จึงทำให้เกิดวัฒนธรรมที่ชุมชนมองความรู้ในเรื่องของการเอื้อต่อการดำรงอยู่ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นความแตกต่างในทางความคิดจึงเกิดการต่อสู้ระหว่างตะวันตกกับนอกตะวันตก ที่ลึกซึ้งพอสมควร

วันนี้ผมอยากจะเรียนว่าในสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงในยุคของอาณานิคม ต้องปรับตัว แล้วก็สถาปนารัฐชาติขึ้น โดยนำแบบอย่างของระบบอธิปไตยสูงสุดเหนือชุมชนท้องถิ่น เหนือชุมชนซึ่งเคยมีประเพณีประวัติศาสตร์ ด้วยลัทธิของรัฐประชาชาติสมัยใหม่และระบบสิทธิอธิปไตยอำนาจเด็ดขาด จึงทำให้อำนาจรัฐของไทยเป็นอำนาจรัฐที่ถือว่าอยู่เหนือชุมชนท้องถิ่น ตรงนี้ครับจึงเป็นอำนาจที่รัฐจะมีอำนาจเด็ดขาดเข้าไปจัดการทรัพยากร

ในสมัยก่อน ย้อนหลังไป ในยุคการเมืองไทย สมัยที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง จะเห็นได้ว่าในสมัยก่อนอำนาจรัฐยังไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับทรัพยากรท้องถิ่นเท่าไร จะเห็นว่าในรัชกาลที่ ๕ ที่จัดตั้งเรื่องของการขึ้นผู้ใหญ่นบ้าน ที่เห็นว่าเป็นองค์กรส่วนท้องถิ่น การปกครองชุมชนส่วนท้องถิ่น รัฐส่วนกลางไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวของเท่าไร แต่มาจนกระทั่งถึงยุคจอมพลสฤษดิ์ ที่เริ่มแผนพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตก ตามแบบลัทธิเสรีนิยม เริ่มมีการเปิดประตูให้คนลงไปใช้ทรัพยากร จนกระทั่งเป็นปัญหาที่สั่งสมมาจนถึงปัจจุบัน แล้วก็มี ความรุนแรงขึ้นตามลำดับ จะเห็นได้ว่า ความเกี่ยวข้องต่างๆ ถึงที่สุดก็ก่อให้เกิดปฏิกิริยาของชุมชนท้องถิ่นที่เราได้เห็นเรื่องของสิทธิมนุษยชนไม่ใช่เรื่องที่อุบัติขึ้นมาลอยๆ แต่ว่ามีปฏิสัมพันธ์ต่อการใช้อำนาจของฝ่ายรัฐ

หรือฝ่ายสังคม เป็นเรื่องของสิทธิมนุษยชนที่เกิดขึ้นมาในสถานการณ์ที่เป็นอยู่

ประเด็นสุดท้ายที่อยากจะเรียนตรงนี้ซึ่งมีความสำคัญยิ่ง เมื่อสังคมไทยอย่างเข้าสู่ยุคเปลี่ยนแปลงเราก็รับระบบการศึกษาของฝรั่งเข้ามา เป็นระบบการศึกษาที่โน้มเอียงไปในทางที่รับเอาวัฒนธรรมอำนาจโดยไม่รู้ตัว ผมอยากจะนำเสนอเพื่อเป็นข้อสังเกต นี่คือการต่อไป ด้วยเหตุนี้ เมื่อเรารับเอาวัฒนธรรมอำนาจในรูปแบบขององค์ความรู้ซึ่งมักจะยึดถือว่าเป็นสิ่งที่เป็กลาง เมื่อยุคของการตื่นตัวในเรื่องของอิสรภาพได้ผ่านไป เราก็เริ่มสู่ยุคเศรษฐกิจการเงิน เริ่มพาดตัวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลกชัดเจนขึ้น มีการวางแผนพัฒนาอุตสาหกรรมและระบบตลาดต่างๆ อย่างที่เราเคยได้ยินนายกทักษิณพูดว่าประเทศไทยก็คือบริษัท ที่มองว่าประเทศนี้คือประเทศที่เป็นแหล่งรับตลาดเสรีอะไรต่างๆ เป็นแหล่งรับของการลงทุน นี่คืองจใจ และก็เป็วัฒนธรรม เพราะฉะนั้นปัญหาเรื่องสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชนท้องถิ่น เป็นปัญหาที่ไม่เฉพาะระหว่างกระแสโลกกับชุมชนรากหญ้า แต่ระหว่างกระแสโลกกับชุมชนรากหญ้ามี่สิ่งที่คั่นกลาง คืออำนาจรัฐ ซึ่งในขณะนั้กำลังจะเข้าไปอยู่ในวัฏจักรที่นักวิชาการพูดว่า เข้าไปในวัฏจักรของความเป็บบริวารของโลก เพราะฉะนั้นอำนาจรัฐจึงเป็อำนาจที่เริ่มเบียดเบียน ใช้อำนาจเหนือชุมชน

ภาพที่ผผพยายาจะนำเสนอคือ เราจะศึกษาเรื่องของรัฐ เรื่องของเศรษฐกิจ เราจะมอง ๒ ประการ คือระดับของรัฐในเศรษฐกิจของประเทศ เมื่อสังคมโลกพัฒนาการมา เริ่มมีปฏิสัมพันธ์ติดต่อกัน ก็มีระบบเศรษฐกิจในระดับของโลก แต่ในวงการวิชาการเรามองข้ามอีกระดับหนึ่ง คือระดับที่เรียกว่า “ระดับชุมชนท้องถิ่น” ซึ่งเป็นระดับที่มีเอกลักษณ์ มีตัวตน มีความเป็อิสระ มีภูมิปัญญา มีวิถีคิดของตัวเอง อันนี้ยังไม่เป็ที่ยอมรับ นี่คือนัยยะของการต่อสู้ของกระแสสิทธิมนุษยชนที่เราากำลังพูดถึง

นี่ก็เป็ทั้งหมดที่อยากจะสรุปเป็เบื้องต้นในที่นี้เพื่อที่จะขอให้ทางผู้ร่วมอภิปรายรวมทั้งผู้ดำเนินการได้ลองดูร่วมกันว่าในสิ่งที่เป็อยู่ขณะนี้ จะมีนัยความหมายต่อภาครัฐ ภาคของชุมชนอย่างไร ผมอยากขอยุติเพียงเท่านี้ก่อน ขอขอบคุณมาก

☉ **ดร.วิระ สมบูรณ์** - ขอบพระคุณท่านศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริกที่ได้ให้ภาพเกี่ยวกับพัฒนาการของสิทธิมนุษยชนทั้งในระดับสากล โยงมาถึงประเด็นปัญหาของเราว่าด้วยสิทธิชุมชนในวันนี้ ผมคงไม่สรุปประเด็นที่ท่านอาจารย์ได้นำเสนอ แต่ว่าอยากจะตั้งข้อสังเกตว่า อย่างที่ท่านอาจารย์ได้พูดไว้ในช่วงท้ายๆ ว่าเมื่อก่อนนี้ตลาดโลกก็ดี อำนาจรัฐก็ดี ไม่ค่อยจะไปยุ่งอะไรกับชีวิตหรือวิถีชีวิตทรัพยากรในท้องถิ่นมาก ถ้าพูดให้ง่ายก็คือเมื่อก่อนยังไม่ซับซ้อน หรือไม่โลภมากเหมือนเดี๋ยวนี้ เมื่อก่อนยังปล่อยๆ กันอยู่ เดี๋ยวนี้เริ่มลงรายละเอียดมาก ทรัพยากรต่างๆ ก็ต้องการมาก ต้องการเร็ว ต้องการด่วน ต้องการเป็เจ้าของ หลายต่อหลายเรื่องที่ไม่เคยเป็เจ้าของได้ก็อยากเป็เจ้าของมากขึ้นเรื่อยๆ เป็เจ้าของกันแม้กระทั่งสิ่งมีชีวิตเล็กๆ เซลล์ต่างๆ ตำรับยาอะไรต่ออะไร ซึ่งแต่เดิมไม่เคยมีใครเป็เจ้าของ ถือเป็นของส่วนรวม มาเดี๋ยวนี้มีการไล่ล่าเป็เจ้าของกัน แน่نونว่าทั้งหมดนี้ก็ต้องส่งผลกระทบต่อชุมชนมากขึ้นๆ ไปเรื่อยๆ สิทธิชุมชนจึงไม่ได้เกิดขึ้นมาโดยแนวคิดลอยๆ แต่เป็แนวคิดที่เกิดมาจากสถานการณ์สากล แนวคิดเศรษฐกิจจะเรียกว่าเศรษฐกิจตลาดโลกก็ได้ ตลาดเสรี มีความต้องการและเข้าเป็เจ้าของมากขึ้นๆ แล้วก็ทำการโดยผ่านอำนาจรัฐ โดยที่อำนาจรัฐเองก็จะเป็นตัวที่เข้าไปกระทำในสิ่งที่ม่ีผลกระทบ เพราะฉะนั้นที่เราพูดกันถึงเรื่องปฏิรูปการเมือง ล้วนสะท้อนถึงการเมืองในแง่ของอำนาจในการจัดสรร แล้วก็ใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

ขึ้นอยู่กับว่าอำนาจในการจัดสรรและใช้ประโยชน์นั้นตกอยู่กับใคร และจะไปจัดสรรให้ใครได้ใช้ประโยชน์ เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่เป็นประเด็นหลักที่สำคัญ

เพราะฉะนั้น สิทธิมนุษยชนจึงเกิดขึ้นเพราะว่า แต่ก่อนเรามีเศรษฐกิจของท้องถิ่น อาจจะเรียกได้ว่าเป็นเศรษฐกิจชีวิตก็ได้ เศรษฐกิจของชีวิต เศรษฐกิจเพื่อชีวิต เราก็ออยู่อย่างนั้นได้ แต่เวลานี้เศรษฐกิจตลาดโลกและอำนาจรัฐไม่ปล่อยให้เศรษฐกิจชีวิตอยู่ต่อไปได้ ต้องการเข้าไปมีส่วนเป็นเจ้าของ ต้องการเข้ามาจัดสรร ต้องการเข้ามาใช้ประโยชน์ เพราะฉะนั้นประเด็นในเรื่องนี้จึงเกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิเสรีภาพของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สืบเนื่องและเกี่ยวข้องกับการจัดการ จัดสรร และใช้ประโยชน์ทรัพยากร นี่เป็นประเด็นที่แหลมคมมากขึ้นทุกที และนำมาซึ่งประเด็นปัญหามากขึ้น ผมคิดว่าคงเป็นจุดที่ผมอยากจะเน้นเพื่อไปสู่การอภิปรายต่อไป

เพราะฉะนั้นเราก็จะเข้าสู่การแสดงความคิดเห็น และมุมมองจากท่านผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๒ ท่านด้วยกัน ขอเรียนเชิญคุณพรพิไล เลิศวิชา

☉ **คุณพรพิไล เลิศวิชา** – กราบเรียนท่านอาจารย์เสน่ห์ จามริก ท่านอาจารย์ประเวศ วะสี แล้วก็ท่านอาจารย์เจตนา นาควัชระ กราบเรียนท่านผู้อาวุโสจากองค์กรหมู่บ้าน เรียนเพื่อนที่มาจากชุมชน แล้วก็เพื่อนนักวิชาการ ท่านผู้สนใจ ดิฉันรู้สึกเป็นเกียรติอย่างสูงที่ท่านอาจารย์เสน่ห์ จามริกกรุณาให้โอกาสมาแสดงความคิดเห็นในประเด็นที่ท่านนำเสนอ ดิฉันได้อ่านหนังสือที่ท่านกรุณาส่งมาให้ ดิฉันอ่านจนจบด้วยความเคารพอย่างยิ่ง ว่าท่านอาจารย์เขียนหนังสือตั้งแต่ดิฉันยังเป็นนักเรียนอยู่เลย และจริงๆ ดิฉันรู้จักโลกภายนอกได้ก็ด้วยหนังสือที่ท่านอาจารย์แล้วก็บรรดาอาจารย์จากคณะรัฐศาสตร์ในสมัยนั้นเขียน จนกระทั่งดิฉันโตป่านนี้ก็ยังคงนั่งอ่านหนังสือของอาจารย์อยู่เลย ตั้งแต่อายุประมาณ ๑๕ ปี จนถึงปัจจุบันนี้อาจารย์ยังทำงานขนาดนี้ออกมาได้ ตัวเองรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ยากมากทีเดียวที่จะทำงานหนาๆ แบบนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออ่านก็รู้สึกว่าอาจารย์ได้นำประวัติศาสตร์ ระบบเศรษฐกิจสังคมของโลกที่เกี่ยวข้องด้วยความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงปัจจุบันมาใส่ไว้ตรงนี้ ซึ่งก็ยิ่งจะเห็นได้ว่าอาจารย์พยายามเชื่อมโยงระบบทั้งหมดซึ่งนำมาสู่ปัญหาในวันนี้ลงมาให้ด้วยกันในเล่มนี้ ดิฉันขอแนะนำด้วยว่าเราควรมาช่วยกันอ่านถ้าเมื่อมีเวลา

ดิฉันอยากจะเพิ่มเติม คงไม่กลัววิจารณ์งานของอาจารย์ เพราะว่าอาจารย์ประมวลให้เห็นที่มาที่ไปของความเสื่อมของระบบว่าก้าวมาถึงที่สุดที่ใกล้ถึงในวันนี้เพราะอะไร แต่ดิฉันอยากจะสรุปลงสั้นๆ เพื่อนำไปสู่ประเด็นที่ดิฉันจะกล่าวถึง

ในที่สุดก็มาถึงคำสำคัญคำหนึ่ง พุดง่าย ๆ ก็คือคำว่า “โลกาภิวัตน์” โลกาภิวัตน์เกี่ยวข้องกับการค้ารูปแบบการผลิตหลักของมนุษย์เราโดยมากเป็นเกษตร คือปลูกข้าว ทำนา ทำไร่ ทำสวน หรืออาจจะทอดผ้าเพื่อที่จะยู่รอด ทำบ้านเรือนให้สวยงามก็เพื่อที่จะอยู่เหมือนกัน แต่ว่าเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปมากเข้าๆ ในที่สุดก็ก้าวไปเหมือนกับว่าตัวการที่สำคัญที่จะนำความมั่งคั่งมาให้ คือตัวการค้า เพราะฉะนั้นรูปการผลิตหลักของโลกาภิวัตน์ที่อาจารย์เสน่ห์กล่าวถึง รูปแบบหรือสิ่งที่โลกาภิวัตน์พยายามจะแพร่ขยายไปทั่วโลก เป็นเรื่องของการค้า

ทีนี้ ผลผลิตของระบบนี้คืออะไร โลกาภิวัตน์ไม่ใช่ระบบการผลิต แต่มีผลผลิตที่สำคัญ ผลผลิตนั่นก็คือส่วนต่างของการแลกเปลี่ยน ผลผลิตของมันไม่ใช่ข้าว ไม่ใช่อาหาร แต่คือส่วนต่างของการแลกเปลี่ยน ทีนี้

จุดอ่อนของระบบโลกาภิวัตน์หรือระบบที่เติบโตอยู่ได้ด้วยส่วนต่างของการแลกเปลี่ยน ก็คือ ระบบนี้พึ่งตัวเองไม่ได้ ต้องอาศัยสังคมอื่น ต้องอยู่ร่วมกับระบบการผลิตอื่นจึงจะอยู่ได้ โครงสร้างโลกาภิวัตน์จะเป็นไปไม่ได้เลยถ้ามีแต่ฝ่ายที่จะแพร่ขยาย แลกเปลี่ยนการเงิน ตลาดหุ้น ต้องมีฝ่ายที่ทำเรื่องการผลิต ซึ่งก็คือชาวนา ชาวไร่ ชาวสวน เพราะฉะนั้นจุดอ่อนก็คือ จะต้องอยู่ร่วมไปกับพวกที่ทำการผลิต

ทีนี้ การจะอาศัยอยู่ร่วมกับสังคมที่มีการผลิตต่างๆ ระบบโลกาภิวัตน์หรือโลกโลกาภิวัตน์จะอยู่ร่วมกับโลกเกษตรกรรมนี้อย่างกลมกลืนได้อย่างไร จะอยู่ร่วมกับประเทศไทยอย่างไร การอยู่ร่วมกันก็มี ๒ แบบ แบบที่ ๑ ภาษาอังกฤษเรียกว่า **symbiosis** (การอยู่อย่างเกื้อกูล) คืออยู่กัน เกื้อกูลกัน ช่วยเหลือกัน เหมือนต้นไม้กับดินเกื้อกูลกัน อย่างชาวนา ชาวสวนกับคนตีเหล็ก ชาวนาชาวสวนกับคนที่ทำจอบทำมีดมาขายเรา อยู่กันแบบเกื้อกูลคือ **symbiosis** แต่ว่าระบบโลกแบบใหม่ การอยู่ร่วมกันกับระบบการผลิตของท้องถิ่นเรา ไม่ได้อยู่แบบนี้ ที่จริงคงอยากอยู่แบบ **symbiosis** เหมือนกัน คือแบบเกื้อกูล แต่ว่าทำไปทำมา กลายเป็นแบบ **parasitic** (การเบียดเบียน) คือแบบที่เป็นการดูดเอาไป เพราะฉะนั้นเมื่อทำการดูดเอาไป ก็ต้องออกกฎหมายโลก มีระเบียบโลก มีกฎหมายการค้าเสรี มี WTO มี OECD มีอะไรต่างๆ ขึ้นมาเพื่อพิจารณาว่าเราจะออกระเบียบ ออกกฎหมาย ออกฉันทมติอะไรบ้าง เพื่อที่จะจัดการให้ประเทศเหล่านี้มาขึ้นต่อ สนองรับ เพื่อจะทำให้ระบบ **parasitic** ยังยืนต่อไปได้

เพราะฉะนั้นการผลิตในโลกของโลกาภิวัตน์มีลักษณะสำคัญคือ ต้องการประกันประสิทธิภาพการผลิตเหมือนกัน สมมติเราเป็นชาวนา เราอยากจะมีข้าวกิน ๒ ปีเป็นอย่างน้อย ถ้าปลูกแล้วกินได้ปีเดียว ก็ไม่ค่อยปลอดภัย หรือเอามาแล้วขายไปครึ่งหนึ่ง เก็บไว้ครึ่งหนึ่ง ก็ปลอดภัยอยู่ อันนี้เรียกว่ามีหลักประกันต่อการดำรงชีพ ทีนี้ระบบหรือโลกโลกาภิวัตน์จะประกันประสิทธิภาพของตัวเองได้อย่างไร การจะประกันประสิทธิภาพของตัวเองนั้น เท่าที่เห็นอยู่ที่อาจารย์เสนอให้ทำการสรุปมา มี ๒ อย่าง

หนึ่ง ต้องเข้าจัดการครอบงำสังคมที่มีการผลิตพื้นฐานให้ได้ คือต้องจัดการครอบงำสังคมนั้นไว้ก่อน ถ้าจัดการครอบงำไว้ไม่ได้ ระบบโลกโลกาภิวัตน์จะไม่มั่นคง เพราะว่าไม่มีการผลิตของตัวเองที่แท้จริง

สอง โลกโลกาภิวัตน์จะต้องสร้างเงื่อนไขต่างๆ ให้สังคมอื่นที่ผลิตข้าว ปลูกยา ปลูกกาแฟ ปลูกยาง ที่ผลิตอะไรต่าง ต้องทำให้โลกเหล่านี้ยอมมาสนับสนุน หรือรองรับระบบโลกาภิวัตน์อีกทีหนึ่งให้ได้ หรือทำให้ขึ้นกับระบบนี้ได้ ถ้าทำให้เป็นไปดังนี้แล้ว โลกโลกาภิวัตน์ที่ว่าจะทำให้มนุษย์เท่าๆ แลกเปลี่ยน เท่าที่เห็นหรือปัญหาที่ปรากฏอยู่ก็คือ ไม่ได้เกิดความเท่าๆ หรือการแลกเปลี่ยนโดยเท่าเทียม แต่เกิดความไม่เท่าเทียมเต็มไปหมด โลกาภิวัตน์เล็กๆ ที่ภาคเหนือก็เห็นชัดที่ราคากระเทียม ที่แปลงปลูกกระเทียมซึ่งต้องลดลงอย่างรวดเร็ว ทั้งๆ ที่ชาวนามีที่ดินที่เหมาะสม น้ำก็เหมาะสม ยิ่งทางฝางกับเชียงดาวนี่อากาศเย็น กระเทียมดังมาก แต่ด้วยเหตุของเขตเศรษฐกิจใหม่ในนามโลกาภิวัตน์ ก็เรียกว่าเขตเศรษฐกิจ ทำให้เราต้องขึ้นอยู่กับเขตเศรษฐกิจแบบนี้ เมื่อขึ้นกับเขตเศรษฐกิจแบบนี้ก็ต้องเลิกปลูกกระเทียมไป ทีนี้จะปลูกอะไร หรือว่าไม่ต้องปลูกทั้งหมดเลย แล้วก็เปลี่ยนมาทำเรื่องทำเรือเพื่อขนส่งสินค้าจากจีนลงมาทางฝั่งเอเชียตอนใต้ อันนี้เป็นแผนหรือนโยบายของโลกที่ต้องการประกันความมั่นคงของระบบที่ใหญ่กว่า ไม่ได้เท่ากัน เรากับจีน เรากับอเมริกา เรากับยุโรป เราไม่ได้เท่ากับเขา ไม่ได้เท่ากัน ประเทศกลุ่มโลกที่สามเป็นประเทศที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตร้อน เขตร้อนนี้ไม่ได้ทำการผลิตที่มีความมั่งคั่งสูง มีผลกำไรสูง แต่มีผลผลิตสูง แต่ผลผลิตเหล่านั้นนี้อาจจะไม่ได้ออกมา

ในรูปของมูลค่าราคา อย่างเช่น ป่าเขตร้อนไทย เมื่อเอาไปเทียบกับป่าสะวันนากับเขตสะวันนา เรามีผลผลิตไม่ใช่เฉพาะไทย เรามีผลผลิตมาก ยอดผลผลิตของชีวมวลในเขตร้อน เรามีมากกว่าถึงประมาณ ๑ ใน ๑๐๐ มากกว่า ๑๐๐ เท่าของสะวันนา การที่เรามีมากกว่า ๑๐๐ เท่าเราก็ไม่รู้ รู้ตัวบ้างไม่รู้ตัวบ้าง ว่าเรามีมากกว่า ๑๐๐ เท่าอย่างไร ถ้าท่านอยากรู้ก็ท่านก็นึกถึง คนที่อยู่ภาคเหนือนึกถึงตอนเก็บเห็ดก็ได้ เวลาเราเก็บเห็ดภูเขาที่ดูเรียบสงบไม่มีอะไร พอถึงหน้าเก็บเห็ด เห็ดหลังไหลมาจากไหนมหาศาลขนาดนี้ ซึ่งในเขตสะวันนามีไม่ได้ ในเขตนาวาก็ไม่ได้ อันนี้ก็คือตัวเลขที่ไม่มีใครแสดงให้เห็นปรากฏว่าผลผลิตของมันมหาศาลอย่างไร แต่เมื่อเอาพันธุ์หน่อไม้มาขายแล้ว เอาไม้มาขายแล้ว เปลี่ยนเป็นเงิน จากเงินก็เอาไปซื้อสินค้าของโลกตะวันตก หรือว่าแทนที่จะเอาไปลงทุนปลูกกระเทียม เขาไม่ให้ปลูก เมื่อไม่ให้ปลูกกระเทียมก็ต้องไปปลูกพืชเขตนาวแทน ตามใบสั่งต่างๆ

ทีนี้เมื่อเป็นอย่างนี้ คนที่ได้รับความปลอดภัยไม่ใช่เรา แต่คือระบบที่ใหญ่กว่าเรา คือเป็นผู้ที่ได้รับการประกันว่าเขาปลอดภัย แต่เราไม่ปลอดภัย เพราะฉะนั้นหน้าที่ของโลกาภิวัตน์ดูๆ ไปแล้วก็เพียงเพื่อที่จะเข้าควบคุมครอบครองระบบอื่นเพื่อประกันประสิทธิภาพการผลิตของตนเอง

ทีนี้ เรามาคิดๆ ดู ก็คล้ายกับว่า ถ้าเป็นไปเรื่อยๆ โลกจะไม่ระเบิดหรอก เพราะว่าคนจนจะอยู่อย่างไร อยู่ไปจนถึงตายเลย หรือว่าโลกจะร้อนจนถึงไม่มีอะไรเหลือ อย่างแม่น้ำโขงก็น้ำน้อยลง ไม่ต้องพูดถึงน้ำโขงเลย น้ำโขงก็ยังแห้งลง ทีนี้มีคำถามว่าระบบเศรษฐกิจของมนุษย์ที่กระจายมาในรูปโลกาภิวัตน์ จะครอบครองโลกจริงๆ มีหลักการที่สำคัญ ก็คือว่า ถ้าเราขยับไป เห็นผืนแผ่นดินลึบๆ แต่รอบๆ นั่นคือภูเขาเยอะเยอะไปหมดเลย นั่นคือโลกรรรมชาติ ได้ผืนแผ่นดินที่ปลูกลำไย ปลูกกระเทียม คือโลกรรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็ระบบไหนๆ ในระบบเศรษฐกิจที่คิดว่าตัวเองใหญ่โตมโหฬาร หรือตัวเองสามารถควบคุมโลกได้ แต่แท้จริงแล้วควบคุมโลกไม่ได้ทั้งหมดหรอก การยึดถือเอาระบบเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์เป็นระบบที่ควบคุมโลกทั้งหมด แล้วถือว่าธรรมชาติเป็นเพียงระบบย่อย ไม่น่าจะเป็นความคิดที่ถูก เพราะว่าการผลิตที่ต้องการจะขาย ต้องการจะแลกเปลี่ยน ต้องการให้ตลาดหุ้นขึ้นสูงสุด จะทำไปได้สูงสุดซักเพียงใด ก็ไม่อาจขยายตัวจนทำลาย หรือก้าวไปจนถึงขีดจำกัดของโลกชีวภาพได้ คือบางครั้งเราอาจจะคิดว่า ในเชียงใหม่เขาก็จะทำให้เหมืองฝายหายไปหมด เขาจะเลิก เขาก็จะทำให้ลำไยเต็มไปหมด นาข้าวไม่เอา ผักอื่นเราคิดว่าเราจะไม่ปลูกแล้ว ทีนี้ก็มีคำถามว่าเสร็จแล้วข้าวจะไปเอามาจากไหน ตอนนี้ข้าวแพง แสดงว่าตรรกะหรือ logic ที่คิดว่าอันนี้จะดีขึ้นๆ อันนี้จะลดลงๆ แล้วจะหายไปเป็นตรรกะที่น่าสงสัย เพราะเพียงแค่ถ้าเอาในเชียงใหม่ เชียงใหม่ขยายอิทธิพลถึงหางดง สันป่าตอง สารภี ๔ อำเภอเท่านั้น เชียงใหม่ยังแทบจะลุดเป็นไฟอยู่แล้ว ถ้าหากว่าโลกจะขยายให้โครมครามยิ่งกว่านี้ ลองนึกซิว่า ทั้งหมดของเชียงใหม่จังหวัดเดียวจะเป็นอย่างไร

เพราะฉะนั้นจึงมีการลุกขึ้นสู้ของชุมชนหมู่บ้านเยอะเยอะไปหมด เพื่อแสดงคุณภาพ หรือภาวะสมดุลว่าหมู่บ้านหรือชาวบ้าน ถึงแม้ว่าบางทีก็หลงไปว่าไปขายที่ดินกันดีกว่า บางทีเราก็เลิกเถอะ ไปปลูกลำไยตอนนี้ลำไยมีน้อย เพราะฉะนั้นน่าจะแพง แต่ปรากฏว่าช่วงเวลาเดือนเดียวที่ลำไยออกมาี่ ราคาจาก ๓๐ บาทลดลงมาเหลือ ๑๒ บาท โดยใบสั่ง ไม่ใช่โดยราคาที่แท้จริงของตลาด การควบคุมเช่นนี้คงจะพอเดาได้ว่าใครเป็นคนควบคุมราคา เพราะตลาดใหญ่ไม่ได้บริโภคอยู่ภายใน มาจากภายนอก การควบคุมเช่นนี้ก็คือระบบที่มาจากกระแสข้างนอกจริงๆ ถามว่าหมู่บ้านมีผลผลิตตกต่ำ มีภาวะการณ์ผลิตเขาจริงหรือไม่ ตอบได้ว่าไม่

จริง จากการสำรวจตลาด เราได้พบตัวเลขมหาศาลว่าไม่มีสิ่งที่ขบเซา แต่การเงินจากการแลกเปลี่ยนขบเซา จึงเป็นตัวเลขที่ลวงตาว่า GDP ลดลง ตัวเลขรายได้ของชาวนาลด ลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเงินใน กรุงเทพฯ สูงขึ้น ค่าเงินของระบบใหญ่สูงขึ้น แต่ค่าเงินที่หมู่บ้านได้จากการแลกเปลี่ยน ทั้งๆ ที่การผลิตไม่ได้ ขบเซา มีหน้าซ้ำเพิ่มเป็น ๒ เท่า เช่นข้าว แต่เดิมได้ประมาณ ๕๐ ถึง โดยกระบวนการแลกเทคโนโลยี บางอย่างขณะนี้ได้ถึง ๘๐ ถึง บางที่ได้ ๑๒๐ ถึง แสดงว่าศักยภาพการผลิตของประเทศไม่ได้ตกลง แต่สิ่งที่ตกลงคือกระบวนการค้าและการแลกเปลี่ยน เพราะฉะนั้นกระบวนการนี้กำลังทำลาย และก็จะไปสู่อะไร ถ้า ชุมชนไม่สามารถยืนอยู่ได้ ก็ไปสู่การทำลายขีดจำกัดในที่สุด ซึ่งจุดนั้นโดยมากจะมี warning หรือการ เตือนภัยมาก่อน การเตือนภัยมาก่อนก็จะเห็นได้จากการลุกขึ้นสู้ของชุมชน อย่างที่ท่านเห็นในวิดีโอที่คน ประมาณ ๑๕ นาทีที่ผ่านมาเพื่อจะสรุปคร่าวๆ ว่าโลกโลกาภิวัตน์มีอิทธิพลต่อเราจริงๆ แต่ในขณะเดียวกัน ก็ อยากจะให้เราหันมามองทางฝ่ายชุมชนด้วย

ดิฉันได้อ่านข้อเขียนของอาจารย์เสน่ห์ที่สำคัญสองประเด็นที่น่าสนใจ อาจารย์บอกว่าจะต้องฟื้นฟู บูรณะการเรียนรู้ถึงสิทธิอันเป็นต้นทุนทางฐานทรัพยากรธรรมชาติของสังคมเราเอง อาจารย์ใช้คำว่าต้องฟื้นฟู บูรณะการเรียนรู้ถึงสิทธิอันเป็นต้นทุนทางฐานทรัพยากรธรรมชาติของชาติเราเอง อีกประเด็นหนึ่ง อาจารย์พูดถึงว่า “ทำอย่างไรจะคลี่คลายหรือสงวนรักษาโครงสร้างและกระบวนการที่สามารถอำนวย ผลและให้ได้มาซึ่งพื้นฐานของมวลชีวิตสำหรับมวลประชาชนภายใต้สภาวะที่มีความเป็นธรรม เสมอ หน้าทัดเทียม และประกอบด้วยเมตตาธรรม” อันนี้เป็นประเด็นสำคัญที่อาจารย์ตั้งไว้ อาจารย์เสนอว่าทำ อย่างไรปัญหาเราจะคลี่คลาย หรือสงวนรักษาโครงสร้างและกระบวนการที่สามารถอำนวยผลให้เราอยู่ต่อไปได้ อาจารย์พูดอย่างนั้นนะ แต่คำถามสำคัญอยู่ที่ว่า เจ้าโครงสร้างและกระบวนการที่จะอำนวยผล หน้าตาเป็น อย่างไร

เมื่อรอบปีที่แล้วที่เราทำวิจัย ดิฉันจำได้ว่าเรามีการส่งผู้คนไปตามหมู่บ้าน เพื่อถามว่าประชาชน ต้องการอะไร คุณต้องการอะไร ก็มีคนลงไปเยอะเยอะเลย ประชาชนก็บอกว่าเราต้องการอย่างนี้ เราต้องการ อย่างนี้ อันนี้ก็เป็นกรวิจัยแบบหนึ่ง แต่เป็นการวิจัยอย่างรวดเร็วมากเลย ไปเก็บๆ แล้วก็เข้าสู่กระบวนการ เพราะฉะนั้นพอออกมา ได้สะท้อนสิ่งที่เป็โครงสร้างและกระบวนการของชุมชนจริงหรือเปล่า อันนี้เป็นคำถาม ถ้าสะท้อนจริง สิ่งที่ยกมาก็ต้องตอบสนองเรา ก็ต้องทำให้หมู่บ้านดีขึ้น แต่ยังไม่สงสัยว่ากระบวนการทั้งหลาย ที่เป็นระดับสูงของประเทศเราเวลานี้ ยังไม่สามารถสะท้อนภาพโครงสร้างและกระบวนการที่ควรจะต้อง ถอดถอน หรือสิ่งที่ชุมชนคิด อาจจะไม่สะท้อน เพราะฉะนั้นองค์กรของโลกต่างๆ ก็เรียกร้องสิ่งนี้ ท่านอาจารย์ เสน่ห์ก็เขียนถึงสิ่งนี้เป็นอย่างไร

ดิฉันเพียงอยากจะขอเสนอภาพบางภาพว่าการมีอยู่ของชุมชน การที่ชุมชนสืบทอดมาได้ ถ้าพูดถึงก็ คือการที่ชุมชน ชุมชนของเราเนี่ยถ้าหากเขาตั้งแต่อยู่นานมา ต่อดูดยุทธาออก เขาตั้งแต่รัตนโกสินทร์ก็ประมาณ ๒๐๐ กว่าปี ถ้าเป็นล้านนา ก็ประมาณ ๒๐๐ ปีเหมือนกัน ภาคใต้เนี่ยยาวนานกว่านั้นอีก เพราะในช่วงสงคราม นั้นภาคใต้เจอแต่กระจัดกระจาย ที่นี้การที่เรามีชุมชนสืบทอดมา ยุคใกล้นี้ประมาณสองสามร้อยปี การที่คนเรา จะอยู่ได้สองสามร้อยปีเนี่ยก็ประมาณ ๓ - ๔ ชั่วคน พูดเป็นภาษาพื้นถิ่นว่า ๓ - ๔ ชั่วโคตร สมมติว่าท่านที่นั่ง อยู่มีลูกต้องหวังว่าจะอยู่ได้หรือเปล่า อันนี้แปลว่า ขอโทษ ชั่วโคตรเดี๋ยวนี้ก็รู้สึกวิตกแล้วว่าอยู่ไปพ้นไหม แต่

รุ่นแม่เราใจเย็นมากเลย ดิฉันสังเกตระบบหมวดในท้องถิ่น เราจะเปลี่ยนเวอร์ชันทำงาน ๓ ปีรอบหนึ่ง เปลี่ยนเวอร์ชัน ๓ ปีรอบหนึ่ง บางหมู่บ้านเปลี่ยนกัน ๑๐ ปีรอบหนึ่ง คุณมั่นใจในหมู่บ้านคุณขนาดนั้นว่า ๑๐ ปีคุณจะมาทำงาน อันนี้คือเวอร์ชันที่ ๑ ปีนี้ อีก ๑๐ ปีหมวดนี้ถึงจะมาเข้าเวอร์ชันที่หนึ่ง คือมีสังคมทนยาวนานขนาดนั้น เพราะเขาอยู่กันมาประมาณ ๑๕ ชั่วโมง การอยู่มาถึงขนาดนั้นทำให้มั่นใจ เมื่อทำให้มั่นใจก็สืบทอดมาเป็นเรา การสืบทอดนี้ไม่ใช่ของง่าย เราอย่าคิดว่าการสืบทอดง่ายไม่มีโลกาภิวัตน์ สมัยรัชกาลที่ ๔ ก็มีเรื่องจักรวรรดินิยม สมัยหลังจากนั้นก็เรื่องสงครามโลก ล้วนแต่มีอันตรายมาต่างๆ กัน แต่อะไรทำให้คนรู้ว่าเราจะอยู่กันอย่างไร อันนี้เป็นประเด็นที่สำคัญ

ดิฉันคิดว่าที่พูดมา การมีอยู่ของชุมชนที่สืบทอดมาได้อย่างน้อยที่สุดสองสามร้อยปี ถ้าของล้านนาที่ประมาณพันกว่าปีที่ค่อนข้างต่อเนื่อง ก็แสดงว่าต้องมีประสิทธิภาพจึงอยู่รอดมา เหมือนร่างกายมนุษย์ ถ้าเราเป็นมะเร็ง เป็นเบาหวานก็อยู่ไม่รอด ถ้าเราอยู่รอดแสดงว่าร่างกายมีประสิทธิภาพ ระบบมีประสิทธิภาพระบบจึงจะอยู่รอดได้ แต่ประสิทธิภาพอันนั้นไม่ได้แปลว่าไม่มีปัญหาอะไรเลย อย่างเช่นว่าในสมัยที่เชียงใหม่กำลังฟื้นฟูผู้คนมาเต็มเลย จากพม่า จากเมืองยอง เพราะว่าคนหนีไปหมดจากสงคราม เอาคนมาอยู่แล้วไม่ใช่คนจะอยู่นะ ก็เพิ่งเลิกสงครามแล้วยังไม่รู้พม่าจะบุกอีกหรือเปล่า พญาคณสักขี ๔ คนของกลุ่มน้ำปิง คือพญาอุต เป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่ง พญาคำ เป็นคนที่สอง เจ้าศรีเมือง คนเหล่านี้ ๔ คนมาประชุมพูดคุยกันเพื่อตกลงว่าเราจะเปิดฝายใหญ่กลุ่มน้ำปิง ๔ ฝาย เป็นฝายใหญ่มากเพราะว่าต้องใช้คนประมาณ ๖ พันคนมาทำฝาย เพราะฉะนั้นใช้คน ๖ พันคน ๔ ประมาณ ๒๔,๐๐๐ คน เพื่อสร้างระบบน้ำขนาดใหญ่ เพราะฉะนั้น เป็นจิตสำนึกที่ยิ่งใหญ่มากที่มนุษย์เชื่อมั่นว่าเราจะทำ หลังจากเปิดฝายระบบนี้สำเร็จ เกิดพื้นที่ทางกายภาพที่จากร้อนเป็นไฟกลายเป็นพื้นที่ที่เราเชื่อมั่นแล้วว่าน้ำจะไหลเข้าทุกแปลงนา อันนี้แหละที่เรียกว่าประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพไม่ใช่เป็นเพราะเราอยู่เขตร้อนเฉยๆ ประสิทธิภาพหมายถึงพื้นที่ของมนุษย์ เหมือนกับนาของคุณลุง ก็ต้องมีประสิทธิภาพแรงงานของคุณลุงด้วย ถึงจะเป็นสิ่งที่ประกันว่าเรามีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพนี้เองที่ทำให้เราอยู่รอดมา เพราะฉะนั้นชุมชนก็อยู่มา ตอนนี้เริ่มมีปัญหาเยอะ แต่ต้องยืนยันว่าอยู่รอดมาใช่ไหม การอยู่รอดมาปัจจัยสำคัญคือ หนึ่ง พื้นที่ทางกายภาพ (ฐานทรัพยากร) บนพื้นที่ทางกายภาพนี้ ธรรมชาติมาอยู่ด้วย คนของอาจจะได้อยู่กับคนเมือง คนเมืองมาอยู่กับลัวะ คนลัวะอยู่กับกระเหรี่ยง ทำอย่างไรจะอยู่ด้วยกัน ท่านก็ทราบ เวลาเราจะไหว้ผีของเราคุณไปไกลๆ คุณอย่ามาขึ้นบ้านเรานะ เราจะปิดหมู่บ้าน การที่ต่างคนต่างอยู่แบบนี้ สร้างแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูนไม่ได้ ขอยกตัวอย่างแอ่งเดียวเพราะเวลาไม่พอ การที่จะทำให้พื้นที่กายภาพสืบทอดไป จะต้อง หนึ่ง เคารพสิทธิของคุณ ว่าคุณก็เป็นของ คุณก็เป็นลัวะ เป็นไต เป็นโยน เพราะฉะนั้นคุณมีสิทธิ คุณมีลักษณะของคุณ เราเคารพ แต่เวลาของเราคุณก็เคารพนะ และเวลาที่เราจะมาปรองดองกันจะทำอย่างไร เอาละ เราไปไหว้พระธาตุเดียวกัน เอาเป็นว่าพระธาตุหล่มนี้ หล่มนี้ทั้งหมดให้ถือเอาพระธาตุธาตุลม และต่อมาก็เป็นพระบาทธาตุ แต่ที่จริงพระธาตุธาตุลมเป็นใจกลาง ก็เอาศาสนาเข้ามาคลี่คลาย

ยังมีระบบอื่นอีกเยอะ เหล่านี้ก็คือรูปแบบความสัมพันธ์อันละเอียดอ่อนและซับซ้อนระหว่างมนุษย์ที่เกิดขึ้น ระบบโยงยึดเหล่านี้แสดงออกมาทุกแห่ง เช่น ในวันไหว้ผี ในวันแต่งงาน ในวันแห่บอยหลวง ในวันออกพรรษา ในที่ตลาด เพราะฉะนั้น ถ้าเราไม่รู้จักกัน เราไม่เคารพกัน เราไม่ให้เกียรติกัน ไม่รู้ว่าคุณอื่นมีสิทธิ เราก็

มีสิทธิ ถ้าทุกคนต่างมีสิทธิแต่ไม่รู้ขอบเขตอยู่ตรงไหน เสรีภาพเป็นสิ่งที่คนปรารถนา ที่นี้สังคมของเราก็สืบทอดมาโดยการที่ยอมรับการมีสิทธิมีเสรีภาพ แต่ควบคุมความแตกต่างของคนไว้ด้วยแนวทางของวัฒนธรรม หรือแนวทางของผลประโยชน์ร่วมกัน อาจารย์เสนอให้คำว่าพันธะสัญญาที่มีต่อสังคม นั่นคือ คุณจะอยู่ที่ไหน คุณจะลี้จะ คุณจะกระเหยิง คุณจะโต คุณจะยอ คุณจะช่วย คุณจะอะไรก็ตาม แต่เราจะมาทำเหมือง ๔ ลูกนี้ เอาชนะน้ำปิงด้วยกัน อันนี้คือพันธะทางสังคมที่ควบคุมไม่ให้คนเรามีสิทธิมีตัวเองเกินขอบเขต เพราะถ้าเราเป็นแต่ตัวเราก็จะอยู่ร่วมกันลำบาก จะเห็นว่าสังคมไทยได้เรียนรู้พื้นฐานเรื่องนี้มานานแล้ว

จะขอใช้เวลาสั้นๆ สรุปว่า กระบวนการอันละเอียดอ่อนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทยเท่าที่รู้จักมา ได้พบว่ามีระบบสำคัญๆ ประมาณ ๖ ระบบ ที่สะท้อนว่าชุมชนพยายามจะจัดการให้ตัวเองมีสิทธิ ให้ตัวเองมีเสรีภาพ แต่ก็ยอมรับว่าคนอื่นมี และเรามีพันธะสังคมที่จะทำด้วยกัน

ทั้ง ๖ ระบบนี้ ระบบแรกที่สำคัญก็คือ ระบบการจัดระบบหมู่บ้าน น่าสนใจมากที่ดิฉันได้พบว่า ที่ใช้คำว่าเมืองหลวงหรือกรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงนี้มาจากไหน เมืองหลวงก็คือประธาน ท่านเชื้อหรือเปล่านั้นหมู่บ้านในแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูนทั้งหมด จากการสำรวจวิจัยเราได้พบว่าหมู่บ้านทุกๆ เมือง เช่นเมืองฮอด เมืองต้น เมืองกร่อย เมืองดอยเต่า เมืองลี กลุ่มบ้านทุ่ง จะมีหมู่บ้านที่เป็นประธานเรียกว่าบ้านหลวง บ้านหลวงก็คือ original ที่สุด เก่าแก่ที่สุด มันคงกว่าคนอื่น ตั้งเป็นประธานอยู่ เรียกว่าบ้านหลวง ที่เหลือจะอยู่ในปริมณฑล แต่จะอยู่ในแอ่งดอยเดียวกัน เพราะฉะนั้นการที่ทำการสำรวจและพบมาอีกว่ามีบ้านหลวงฮอด บ้านหลวงลี บ้านหลวงดอยเต่า แสดงว่าอะไร ไม่ได้แสดงว่ามีไปเอง แต่แปลว่า การจัดระบบหมู่บ้านของประเทศไทยได้พยายามที่จะให้หมู่บ้านที่แข็งแกร่งสนับสนุน ช่วยเหลือหมู่บ้านที่อยู่บนที่สูงกว่าหรือว่าอยู่ที่ต่ำกว่า เพราะว่าบ้านหลวงอยู่ในที่ราบใหญ่ คือครอบครองน้ำมากที่สุด ที่นี้บ้านหลวงต้องไปสนับสนุน หรือช่วยเหลือเพราะลูกหลานของตัวไปตั้งบ้านเรือนอยู่ อีกอันหนึ่งคือต้องการควบคุม แสดงว่าหมู่บ้านมีแนวคิด มีอุดมคติอันหนึ่งคือเราต้องควบคุม แต่เราสนับสนุน ด้วย ถ้าไม่ควบคุมคุณอยากตั้งก็ตั้งไป กระจายไปหมด เขาเรียกว่าไม่มีแผนที่ในความคิด ว่าใครจะเป็นประธานใครจะเป็นรองประธานใครจะเป็นสมาชิก เพราะฉะนั้นอันนี้น่าสนใจว่ามีการจัดระบบอยู่ รายงานวิจัยจำนวนมากเราพบว่า เราพูดถึงหมู่บ้านในอินเดีย เราพูดถึงหมู่บ้านของธิเบต ว่าเขามีระบบอะไรต่ออะไร ที่จริงหมู่บ้านไทยมีลักษณะของการเกื้อกูลและความสันติสูงมาก จากลักษณะของการจัดระบบแบบนี้

ระบบที่ ๒ ก็คือการควบคุมตามจำนวน จากงานวิจัยที่ดิฉันเพิ่งทำเสร็จไป เราพบว่าหมู่บ้านในแอ่งนี้จำนวนต่ำสุดที่พบคือประมาณ ๑๐๐ คน จำนวนสูงสุดที่พบอยู่ที่ประมาณ ๕๒๐ คน ไม่มีเกินกว่านี้ ทำไมหมู่บ้านจึงต้องควบคุมทางจำนวน การควบคุมทางจำนวนมีประโยชน์ก็คือ การติดต่อสื่อสารจะมีประสิทธิภาพสูง เมื่อหมู่บ้านมีหน่วยขนาดเล็ก ใช้เวลาน้อย ใช้แรงงานต่ำ ไม่ยุ่งยาก จัดการง่าย การคุกคามจากผู้อื่นทำได้ยาก เพราะว่ารู้ๆ เห็นๆ กันอยู่ อันนี้ควบคุมกันด้วยเรื่องง่ายๆ อันนั้นก็เป็นลุงนี้ นีก็ลุงนั้น นั่นเมียคนโน้น นี่เมียคนนี้ อันนี้คุกคามได้มัย คุกคามได้แต่ยาก ยากกว่า อย่างของกรุงเทพ ออกจากตลาดพรวัว ไปจนถึงบางกะปินี้ ก็เรียบร้อยแล้ว เพราะว่าต่างคนต่างไม่รู้จัก ขโมยของที่ตลาดพรวัวเอาไปไว้ที่บางกะปิไม่มีใครรู้ แต่ว่าในชุมชนการจัดระบบทางจำนวนนี้น่าสนใจ

อันนี้ก็คือที่อาจารย์เสนอให้พูด โครงสร้างและกระบวนการที่เกื้อกูล เวลาเราพูดถึงภูมิปัญญา เราไม่ได้หมายถึงเฉพาะการแกะสลัก การทำผ้า แต่ได้วางลึกลงไปจนถึงรากเหง้าขนาดนี้ ที่นี้การควบคุมทางจำนวน ท่านอาจบอกว่า เอ๊ะ แล้วประเทศอื่นเป็นอย่างไร ดิฉันจะให้ท่านดูคร่าวๆ ในเวียดนาม ที่แถวปากแม่น้ำใน จังหวัดแห่งหนึ่ง มีคนประมาณ ๗ แสนคน ก็น่าจะเล็กกว่าเชียงใหม่หนึ่ง หรือประมาณเชียงใหม่ ๗ แสน คนเนี่ย หมู่บ้านที่มีน้อยกว่า ๒๕๐ คนมีประมาณพันหมู่บ้าน มีคนอยู่ประมาณ ๕๐๐ คน ๑,๖๐๐ มีคนสอง พันคน ๑,๖๐๐ มีหมู่บ้านสองพันถึงสามพันคน ๔๕๐ หมู่บ้านสี่พันถึงห้าพันคนมี ๓๙ หมู่บ้าน และที่สำคัญมี ถึง ๑๓๗ หมู่บ้านที่มีประชากรสี่พันคน ถ้าเป็นล้านนา แค่ ๕๐๐ อย่างเช่นบ้านแม่ฝ่อง มีคนประมาณ ๕๐๐ เขาทำอย่างไรรู้ไหม แม่ฝ่องเหนือร้อยหนึ่ง แม่ฝ่องกลาง ๒๐๐ ทั้งหมดนี้จะใช้ทรัพยากรร่วมกัน คืออาจจะไป ข้าง วัด แต่ว่าเวลาแบ่งแบ่งหน่วยย่อยหมด การแบ่งหน่วยย่อยนี้น่าสนใจ เพราะว่าถ้าเราจะมองภูมิปัญญาหรือ การดำเนินชีวิตของประชาชน เราจะมองแค่ว่าเขายังทอผ้าอยู่หรือไม่ เขายังปลูกข้าวอยู่หรือไม่ อาจจะพอ ต้องลงรากลึกถึงวิถีจัดการระบบ รากลึกของวิถีจัดการระบบของชุมชน ในหมู่บ้านภาคใต้และภาคอีสาน ดิฉัน คำนวณตัวเลขเท่าที่สืบทอดมา เป็นจำนวนตัวเลขที่คล้ายคลึงกัน ดิฉันลองนำเสนอเอกสารนี้ให้เพื่อน นักวิชาการต่างชาติ เขาตกใจมาก เขาบอกเขาไม่รู้เลยว่าหมู่บ้านไทยมีการจัดทางจำนวนแบบนี้ ที่นี้ประเด็นที่ เราต้องศึกษาต่อไปก็คือว่า การจัดแบบใหญ่แบบเล็ก อะไรดี หรืออะไรไม่ดี แต่มีความสำคัญแน่ อันนี้เป็นเรื่อง ที่สาม

เรื่องที่สี่คือการจัดการระบบแลกเปลี่ยนและการจัดการตลาด การจัดการระบบแลกเปลี่ยนและจัดการ ตลาดนั้น ดิฉันได้ไปประเทศหนึ่ง ไปดูหมู่บ้าน ที่นี้ก็เห็นของที่เหลือ ไอ้โฮ มีที่ปลูกแล้วยังเหลือ แล้วเขาทิ้ง ดิฉันก็ถามว่าเอาไปขายไหม เสียขายไหมเนี่ย เขาบอกว่า ตลาดไกลนะอาจารย์ กว่าจะไปถึงตลาดก็น่าพอดี แล้วถ้าเดินก็ประมาณค่อนวัน เราก็เดินไปบ้านอีกสิบหลังแล้วก็ถามว่า บ้านหลังนั้นมีกล้วย เด็กอ่อนทำไม ไม่ให้กิน เขาบอกว่าไม่รู้ที่บ้านหลังนั้นมี ในกระบวนการตลาดท้องถิ่นของอีสานกับล้านนากับภาคใต้ ภาคใต้ มีอีกวิธีหนึ่ง พูดเฉพาะล้านนา ของล้านนาคือจัดการทำกาดเล็กๆ คือเจาะรั้วบ้านออกแล้วก็เอากล้วยมาวางสาม หวี มีหัวปลี ๒ หวี อาจจะมีผักกาด ๑ ก้า เขาเรียกว่า ตูบกาด แล้วถ้ามีมากกว่านี้เอาไปกาดก้อม คืออาจจะมี แม่ค้าสิบกว่าคน จากกาดก้อมขึ้นสู่กาดที่ใหญ่กว่านี้ เขาเรียกกาดของเมือง กาดเมืองตั้ง กาดเมืองลี ใหญ่กว่า นี้ก็คือเมืองลี เมืองตั้ง เมืองกร้อย รวมกันเป็น ๑ ตลาดเรียกว่า กาดนัด ซึ่งสินค้าชุมชนจะไหลเวียน จาก การคำนวณ อย่างสันปาตจะมีสินค้าไหลเวียนอยู่ เดือนละประมาณร้อยกว่าล้านบาท ซึ่งร้อยกว่าล้านบาทนี้จะ ไม่เข้าสู่ GNP อยู่แล้ว เพราะไม่มีการคำนวณตัวเลขแบบนี้ แต่เป็นสินค้าที่ไหลเวียนของท้องถิ่น

ที่นี้กระบวนการนี้ก็คือ ทรัพยากรของเขตร้อนจะไม่ถูกทำลาย ท่านที่นั่งอยู่ที่นี้ถ้าเคยปลูกผักคงทราบ ว่าเวลาที่เราปลูกผัก ปลูกแค่แปลงเดียว ท่านรู้หรือไม่ว่า ผักกวาดตั้ง ท่านปลูกแปลงเดียว ยาวประมาณสิบ เมตร เดือนหนึ่งท่านยังกินไม่หมด แล้วที่สำคัญจะเก็บได้ในเวลาเพียงไม่ถึงเดือน ท่านก็ทิ้ง ผลผลิตเขตร้อน น่ากลัวตรงนี้ เวลาหลังไหลออกมา ถ้าไม่มีตลาดก็ต้องทิ้ง เพราะฉะนั้นวิธีการที่ชาวเขตร้อนอย่างเราจะจัดการ ระบบตลาดจึงเป็นหัวใจสำคัญที่สุด เพราะทรัพยากรที่เราจะทิ้งไปนั้นมหาศาล ถ้ามองว่าการที่ชุมชนจัดระบบ ตลาดนี้ได้ เป็นเรื่องใหญ่มาก และเป็นสิ่งที่ชุมชนเองตอนนี้ก็อาจจะเริ่ม คือการทำมานาน วันหนึ่งการทำแบบรู้ สำนึกเริ่มหมดไป เพราะว่าเริ่มมีตลาดที่มาจากกรุงเทพ อยู่ๆ ก็บอกว่ามาจากสุพรรณ หลังไหลมาขาย ก็น่า

ตื่นเต้น เพราะฉะนั้นประเด็นที่อาจารย์เสนอให้เสนอคือเรื่องที่ว่า เราต้องไม่ลืมกระบวนการและโครงสร้าง ต้องถอดออกมาให้ได้ แล้วก็สืบทอด แต่ว่าต้องทำให้อยู่ร่วมกับโลกสมัยใหม่อย่างสร้างสรรค์

ที่นี่จะเห็นได้ว่า ดุลยภาพหรือสมดุลระหว่างการจัดการตัวเองกับพันธะทางสังคมไปด้วยกันตลอดเวลา อีกสองระบบสุดท้ายที่ขอกล่าวถึงน่าสนใจมาก ดิฉันไม่รู้จะใช้คำที่ง่ายกว่านี้อย่างไร คล้ายๆ กับ **locate** หรือ **location** การจัดวางหลักบนพื้นที่ที่มีความสำคัญ จากอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ วงมีน้ำล้อมรอบไว้ แล้วเมืองที่ผลิตข้าว ก็เป็นเมืองที่จะอยู่ไปกับโลกอย่างที่ดี มีเรือสินค้าจากต่างชาติเข้ามา การวาง **location** หรือวางตำแหน่งก็ต้องอยู่รอดปลอดภัยจากการคุกคามของต่างประเทศ และค้าขายสะดวก นี่เขาเรียกว่าการจัดวางตำแหน่ง

ที่นี่การจัดวางตำแหน่งของหมู่บ้าน น่าสนใจมากก็คือ อันที่หนึ่ง มีการจัดวางตำแหน่งว่าบ้านควรจะอยู่ตรงไหน วัดควรจะอยู่ตรงไหน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จะต้องอยู่ตรงไหน ตำแหน่งของป่าช้าจะต้องอยู่ตรงไหน ถ้าวางตลาดต้องวางตรงไหน จากบ้านเราจะมุ่งเข้าสู่วัดต้องเว้นระยะทาง/ช่องว่าง ประมาณ ๑ กิโลเมตร แล้วต้องมีพื้นที่กว้างพอสมควรที่จะให้คนไปเจอกัน ไม่ใช่แต่ในวัด หมายถึงหน้าวัดด้วย ที่นี้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ถ้าท่านไปทางเหนือท่านจะเห็นการจัดวางตำแหน่งของวัดสำคัญๆ จะอยู่บนยอดดอย เพราะว่ายอดดอยควบคุมพื้นที่เป็นบริเวณกว้าง การควบคุมนี้เขาเรียกว่า มุมมอง หรือ **perspective** ของสายตาของคน การควบคุมหรือการจัดวางตำแหน่งของหมู่บ้านและสิ่งต่างๆ ในหมู่บ้านเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน เพราะไปเกี่ยวข้องกับเรื่องประเพณี พิธีกรรม ชีต ขล้า ซึ่งสั่งสมมาช้านาน

เพราะฉะนั้น ทั้งหมด ๖ ระบบที่กล่าวมานี้โยงยึดอยู่ด้วยกันอย่างละเอียดเพื่ออะไร ก็เพื่อที่จะพยายามจัดการควบคุมชุมชนทั้งหมดให้อยู่รอด มีประสิทธิภาพ จากการสำรวจวิจัยในเรื่องเขตเศรษฐกิจพิเศษเมืองหนาว จากอดีตจนถึงปัจจุบันนี้ เริ่มส่งผลกระทบแล้ว บางอย่างเริ่มพังทลายลง เริ่มถูกทำลาย เริ่มถูกโจมตี เริ่มถูกคุกคาม แต่อย่างไรก็ตาม เรายังกล่าวได้ว่าการสืบทอดมา การโยงยึดนี้มีลักษณะสำคัญคือตัวเองผลิตซ้ำ การผลิตซ้ำตัวเองหรือการมี **representation** ของระบบนี้เป็นการแสดงประสิทธิภาพของระบบแล้ว เพราะฉะนั้นการที่ระบบผลิตซ้ำตัวเองอยู่เสมอ ก็แสดงว่ามีการจัดการระบบสิทธิของเอกบุคคคลได้ดี เพราะถ้าจัดการสิทธิของบุคคลได้ไม่ดี คนก็จะลุกขึ้นโจมตีระบบ ต่อต้านระบบ คือแ่งระบบ เช่น ไม่ไปตีฝาย ไม่ไปรวมพิธีกรรม การต่อต้านแบบนี้เกิดขึ้นง่ายมาก เพราะคนเชียงใหม่มีแนวโน้มที่จะเป็นตัวเอง แต่สิ่งที่ครอบครองหรือควบคุมไว้ได้ คือต้องการให้คนเข้าไปอยู่ในอาคารเดียวกัน ยอมรับว่าสังคมมีพันธกิจร่วมกัน จึงจัดวาง ๖ ระบบที่กล่าวมานี้ไว้

เพราะฉะนั้นสังคมไทยเองจำเป็นต้องย้อนกลับมาดูว่าเรามีระบบ มีกระบวนการ มีโครงสร้างอย่างไร แต่ว่าขณะนี้เราถูกคุกคาม เราต้องยอมรับ มีปัญหาว่าหมู่บ้านมีผู้หญิงขายตัวเยอะแยะ ตูบภาคเล็กๆ กำลังหาคนมาขึ้นเผ่าไม่ได้ หรือว่าผลผลิตที่ทำกันเหลือเกินราคาตกต่ำ เริ่มมีสินค้าพันธะสัญญา เช่น มีพวกกะหล่ำปลี เทกกันลงมาเต็มไปหมด แล้วฉีดยาเคมีเข้าไป ที่ฉีดยานี้คนปลูกก็ไม่กิน เอาไปไว้ให้คนกรุงเทพฯ กับคนเมืองใหญ่ๆ กิน เพราะฉะนั้นอันนี้เขาเรียกว่า ระบบที่ควบคุมนี้กำลังจะทำลายตัวเองลง กำลังเกิด **chaos** ในระบบ จะเกิดขึ้นมากขึ้นเรื่อยๆ การที่ระบบการค้า ระบบโลกาภิวัตน์กำลังเข้าคุกคามระบบดั้งเดิมที่มีฐานอยู่ในท้องถิ่น ระบบของเราที่ดำเนินอยู่จะอยู่นิ่งๆ อย่างเดิมอาจจะไม่มีพลวัต หรืออาจจะไม่สามารถรักษาดุลยภาพ

นี้ไว้ตลอดไปได้ คือเราอาจจะบอกว่าเรามี เราแข็งแรง เราเคยมี และเรายังมีอยู่ แต่ไม่ได้แปลว่าเราจะมีต่อไป เพราะวาระบบที่มาคุกคามนี้เป็นระบบที่ใหญ่มาก มีระบบอื่นแข็งแรงรองรับตัวเองเหมือนกัน ดังนั้นสิ่งที่จะเป็นไปได้ก็คือ อาจจะขออ้างอิงของคุณหมอประเวศว่า ถ้าเราเข้าใจตัวเราถูกต้อง ถ้าเราเข้าใจระบบของเราเอง ให้ดีเสียก่อน ไม่ต้องทำอะไรก็เกือบจะดีขึ้นแล้ว แต่ทุกวันนี้สังคมไทย ประเทศไทย รัฐธรรมนูญไทย วัฒนธรรม ประเพณีใหม่ๆ ที่เราสร้างขึ้น มา เข้าใจตัวเองดีพอหรือเปล่า เพราะฉะนั้นถ้าเรามาทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ก่อน แล้วเสริมขึ้นมาด้วยสิ่งที่อาจารย์เสนอให้กล่าวถึงก็คือ ท้องถิ่นต้องมีกระบวนการเรียนรู้ทั้ง ๖ ระบบที่ดิฉัน กล่าวมา บางอย่างชุมชนกำลังทำอยู่ แต่ไม่รู้ตัวว่าทำอยู่ ชุมชนมีอยู่ก็ได้ภาคภูมิใจว่ามีอยู่ เพราะถูก บิดเบือนโดยระบบการศึกษา ถูกบิดเบือนโดยที่ลูกหลานบอกว่า อะไรก็ไม่รู้ เชย เป็นเรื่องล้าสมัย เป็นเรื่องที่ไม่ เห็นจำเป็น เพราะฉะนั้น กระบวนการเรียนรู้ตัวเองของท้องถิ่นจึงมีความสำคัญ

อาจารย์เสนอให้เพิ่มอีกเรื่องหนึ่งว่า นโยบายที่ถูกต้องในการสนับสนุนท้องถิ่นเป็นเรื่องสำคัญ แล้ว กล่าวถึงปัญญาชนว่า ถ้าปัญญาชนนำแต่ทฤษฎีตะวันตกอย่างเดียวล้วนๆ เข้ามาใช้ ก็อาจจะมีปัญหา อย่างเช่น ถ้าเราบอกว่าเอาไปหมู่บ้านละ ๕ ล้าน หันทีเลย อะไรจะเกิดขึ้นก็ไม่ทราบ ถ้าหมู่บ้าน ๕๐๐ คนเอา ไป ๒ ล้าน หมู่บ้าน ๑๐๐ คนเอาไปหนึ่งล้าน หมู่บ้านที่ควบคุมหน่วยขนาดเล็กๆ จะรวมกันเป็นหมู่บ้านใหญ่ หันที เพื่อเอา ๕ ล้าน ถ้าเรารู้ว่าโครงสร้างจำนวนสองร้อยช่วยไม่ให้มีโจรผู้ร้าย ช่วยให้เกื้อกูล ช่วยให้ช่วยเหลือ เราอย่าทำให้เป็นห้าร้อยเป็นอันขาด แต่ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ที่จริงดิฉันอยากเรียกว่ารู้เท่าไม่ถึงการณ์ ก็ คือทำให้เราอาจจะออกแนวทางนโยบาย หรือหมู่บ้านเองก็อาจจะตัดสินใจ เช่น ดิฉันได้พบหมู่บ้านแห่งหนึ่งใน ภาคเหนือ ๓ หมู่บ้านมารวมกันเป็น ๑,๒๐๐ คน เมื่อประกาศว่าได้มีกองทุน เพื่อจะเอาเงินจำนวนนั้น แล้ว เวลาผ่านไปปีครึ่ง เขาก็กลับไปแยกเหมือนเดิม แต่ถ้าไม่กลับไปแยกละจะเกิดอะไรขึ้น อันนี้ก็เป็นตัวอย่างเล็กๆ เท่านั้นว่า นโยบายที่สนับสนุนหมู่บ้านก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะด้านนโยบายได้ออกมาแล้วทำให้ท้องถิ่น ถูกทำลายโครงสร้างและกระบวนการลง หมู่บ้านนั้นก็อยู่ไม่รอด ดิฉันขออนุญาตจบแต่เพียงเท่านี้

⊗ **ดร.วีระ สมบูรณ์** - ขอบพระคุณอาจารย์พรพิไลที่ได้เห็นภาพหลายๆ ด้าน ผมขอตั้งข้อสังเกต ว่า ประเด็นสำคัญนั้นคงอยู่ที่ว่า เวลาเราพูดถึงการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรทรัพยากรนั้น ในเรื่องของ สิทธิชุมชนเอง จากที่ได้ฟังการอภิปรายมา เราคงมีเรื่องที่จะต้องพูดถึงอย่างน้อยที่สุด ๒ เรื่องคือ

เรื่องแรก คือเรื่องของทุนธรรมชาติ เพราะว่าเราอยู่ในโลกธรรมชาติ ขณะเดียวกันเราก็มีเรื่องของ ทุนทางสังคม ซึ่งมีทั้งเรื่องของระบบ โครงสร้าง กระบวนการที่ชุมชนได้สั่งสมเรียนรู้มา เพื่อที่จะได้ใช้จัดการ ทางสังคม แล้วก็ใช้ในการที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมได้โดยไม่ต้องพึ่งอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจของตลาดหรือ ว่าอำนาจจากภายนอกจนสูญเสียความเป็นตัวเองไป นี่ก็เป็นประเด็นที่เราจะเห็นได้ชัด ซึ่งที่อาจารย์พรพิไล ได้พูดถึง แล้วก็เปรียบเทียบให้เห็นได้ชัด ถึงวิธีการ ๒ แบบ ก็คือว่าชุมชนเรายูมาแบบหนึ่ง โลกาภิวัตน์ที่ เข้ามาก็เป็นอีกแบบหนึ่ง อาจารย์ใช้คำว่าเรายูกันแบบ symbiosis ซึ่งทำให้ผมนึกถึง พอดีปีนี้ครบ ๑๐๐ ปีท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านบอกว่าคนเรา หรือโลกทั้งโลก จริงๆ แล้วอยู่กันแบบสหกรณ์ ท่านใช้คำว่า สหกรณ์ ซึ่งผมคิดว่าคือสิ่งที่เราพูดว่าอยู่กันแบบ symbiosis มีชีวิตร่วมกันก็คืออยู่กันแบบสหกรณ์ แต่ ว่าลักษณะของโลกาภิวัตน์ ของอำนาจรัฐ ของตลาดเสรีต่างๆ เป็นแบบ parasitic ซึ่งเราอาจจะใช้คำว่า มาแบบกาฝาก คือต้องเกาะอยู่ จะต้องโตเพราะว่าอาศัยสิ่งไหนอยู่ จะให้อาศัยได้ก็ต้องเข้าไปจัดการ

เพราะฉะนั้นจะอย่างไรที่จะทำให้เราอยู่กับแบบสภรณ์ได้ในโลกที่กาฝากโตเร็วเหลือเกิน แล้วก็กระโดดเกาะไม่เลือก แล้วก็พัฒนามากลายเป็นกาฝากที่ใหญ่ขึ้นๆ เรื่อยๆ และมีการตัดสินใจรวดเร็ว ฉับไว อันนี้ก็เป็นคำถามที่อาจจะต้องพูดคุยกัน

เรื่องที่สอง ที่อาจารย์พรพิไลพูดถึงและผมคิดว่าสำคัญมาก คือเรื่องของความมั่นใจและความเชื่อ อาจารย์พูดถึงว่า เรามีระบบอะไรต่ออะไรของเรามา แต่ว่าขณะเดียวกันเราเผชิญหน้า ๒ ด้าน ด้านหนึ่งก็คือว่าเรายังมั่นใจอยู่ไหม เราเชื่ออยู่ไหม แล้วคนรุ่นต่อไปล่ะ ที่เขาได้รับการศึกษา ที่เขาดูโทรทัศน์ ได้รับการโฆษณา ได้รับการบอกเล่าอะไรต่างๆ ก็ยังมีความเชื่อ มีความมั่นใจอยู่หรือเปล่า ถ้าเราไม่ได้มีความรู้ ไม่มีการเรียนรู้ต่อไปก็จะเป็นความมั่นใจ แต่ประเด็นสำคัญก็คือว่าขณะนี้เราถูกทำให้ไม่มั่นใจและไม่เชื่อ ผมยกตัวอย่างง่ายๆ ว่าเขาจะพูดกันตลอด โลกาวัดน์จะบอก ผมยกตัวอย่าง ๓ ข้อ

ข้อที่ ๑ คือตามโลกให้ทัน หรือโลกเขาไปถึงไหนแล้ว จะอยู่กับอย่างนี้หรือ ต้องตามให้ทัน ต้องยอมเสีย ต้องยอมอะไรไป ไม่อย่างนั้นคนเราก็คงตามโลกไม่ทัน ข้อโต้แย้งแบบนี้มีเยอะมาก เราจะอย่างไร

ข้อที่ ๒ มีคนเขาบอกว่าถึงอย่างไรก็ตาม โลกาวัดน์ก็นำมาซึ่งชีวิตที่ดีขึ้น ถึงจะเดือดร้อนกันบ้างก็เดือดร้อนน้อยกว่าเมื่อก่อน ถึงจะอดอยากกันบ้างก็อดอยากน้อยกว่าเมื่อก่อน เสื้อผ้าก็มีใส่มากกว่าเมื่อก่อน บางคนถึงกับอ้างตัวเลขต่างๆ นานาเพื่อจะยกตัวอย่าง เช่น ประเทศไทยประเทศเดียวใช้มือถือมากกว่าคนในทวีปอาฟริกาทั้งทวีป เพื่อแสดงว่าคนไทยมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การติดต่อสื่อสารเข้าสู่โลกาวัดน์ทันสมัยมากขึ้น แพร่หลายเหลือเกิน โทรศัพท์ก็มีเท่าๆ กับอัตราส่วนในโลกนี้ เพราะฉะนั้นโลกาวัดน์นำมาซึ่งชีวิตที่ดีกว่า

และสุดท้ายโลกาวัดน์บอกว่าเรามีข้อจำกัด ต่อไปโลกาวัดน์จะทำให้สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ชั้นบรรยากาศของโลกจะเสีย โลกร้อนอะไรต่ออะไรก็พูดกันไป แต่วันนี้พวกโลกาวัดน์เขาเชื่อว่าต่อไปเราจะมีวิทยาการใหม่ เราจะมีเทคโนโลยีชีวภาพ จะมีเทคโนโลยีมาแก้ไขสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้ ไม่เห็นจะต้องกลัวอะไรเลย ถ้าจะเดินไปเรื่อยๆ ก็แก้ปัญหาเหล่านี้ได้เองในวันข้างหน้า

ความเชื่อนี้เป็นตัวที่สร้างความมั่นใจให้กับโลกาวัดน์มาก และผมคิดว่าประเด็นทั้ง ๓ ก็สร้างความสับสนและความไม่มั่นใจให้กับคนจำนวนไม่น้อย รวมทั้งคนที่อยู่ในชุมชนและลูกหลานรุ่นต่อไป ผมคิดว่าประเด็นดังกล่าวนี้ก็น่าจะเป็นเรื่องที่ เราจะพูดคุยกันต่อ

แต่ก่อนที่จะไปถึงประเด็นเหล่านั้น ส่วนหนึ่งผมคิดว่าเราก็น่ามาถึงตัวละครที่สำคัญของโลกาวัดน์ ก็คือรัฐ ข้าราชการ คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม

⊗ คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ - ขอบคุณาจารย์วิระ สวัสดิ์ศรีรับท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน วันนี้เป็นอีกวันหนึ่งที่ผมถือว่าเป็นเกียรติสูงสุดในชีวิต และในแวดวงของเรื่องสิทธิและเสรีภาพ เรื่องแวดวงของสิทธิมนุษยชน ผมรู้สึกมั่นใจในการที่ขึ้นมาพูด ผมไม่รู้สึกละอายแปลกแยก เหมือนในหลายๆ เวที ในชีวิตการทำงานของผม แล้วผมขึ้นมาพูดเรื่องสิทธิมนุษยชน เรื่องสิทธิและเสรีภาพ ทั้งๆ ที่แนะนำแล้วว่าผมเป็นอธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ แต่เมื่อไม่ได้พูดในแวดวงเช่นนี้ ยังรู้สึกแปลกแยกไปในเช่นนั้น ผมอยากจะขอใช้เวลาประมาณ ๒๐ นาทีมาพูดคุยแล้วก็เสวนากับท่านทั้งหลายในเรื่องเหล่านี้ แต่ก่อนที่จะเสวนากันก็ขออนุญาตให้ท่านทั้งหลายรู้ภูมิหลังของผมก่อน เพื่อจะได้ทราบว่าจะคุยอะไรกับท่าน จะเอาประสบการณ์และการประเมินสถานการณ์ในเรื่องนี้มาเสนอท่านทั้งหลายอย่างไร

ผมเป็นนักกฎหมายนะครับ แล้วก็บังเอิญจบปริญญาโททางด้านกฎหมายจากอเมริกา ยังไม่ได้จบปริญญาเอกนะครับ โชคดีที่ไม่ได้จบปริญญาเอกทางด้านกฎหมายจากอเมริกา เพราะถ้าผมเรียนจบปริญญาเอก มาพูดวันนี้ วันนี้ไม่รู้เรื่อง ในเวลา ๓ ปีที่ผมไปเรียนกฎหมายในอเมริกา ผมเน้นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิมนุษยชน เพราะฉะนั้นได้เรียนรู้เนื้อหาของสิทธิมนุษยชนในความหมายของอเมริกาพอสมควร ก็คงจำมาเล่ากัน

สำหรับงานของท่านอาจารย์เสนห์ชิ้นนี้ ท่านใช้แนวทางวิธีการในเชิงประวัติศาสตร์มาสังเคราะห์ให้เราได้มีโอกาสเรียนรู้กัน เพราะฉะนั้นผมขออนุญาตสังเคราะห์จากแง่มุมของนักกฎหมาย เพื่อจะเปรียบเทียบและประเมินให้ท่านทั้งหลายได้มองเห็นภาพเรื่องของความเป็นธรรม ระบบงานยุติธรรม รวมทั้งสิทธิและเสรีภาพในเชิงนโยบายสาธารณะ แล้วก็คงพอเสนอท่านได้ว่า ควรจะเป็นอย่างไรต่อไป

ผมขออนุญาตกลับมาที่ช่วงเวลาที่ผมเรียนกฎหมายในปี ๒๕๒๐ ถึงตอนนั้นก็ ๒๙ ปี ผมใช้เวลา ๔ ปีในโรงเรียนกฎหมายธรรมศาสตร์ อาจารย์ที่สอนผมมีจบทั้งทางด้านภาคพื้นยุโรป อังกฤษ และอเมริกา ๔ ปีในโรงเรียนกฎหมายเป็นอย่างไร เรียนเต็มที่ อ่านหนังสือแทบทุกเล่ม ยังไม่รู้สีกอะไรครับ แต่พอจบ ทันทีที่จบ ผมย้อนหลังไปดูว่าอาจารย์สอนอะไร มิติที่ดีและวิคิดทางด้านความเป็นธรรมและความยุติธรรมต่างกันอย่างไร ได้ชัด ทางอังกฤษบอกว่ากฎหมายคือรัฐาธิปัตย์ การที่ท่านอาจารย์เสนห์ได้หยิบมาไว้ในงานชิ้นนี้ ชัดเจนครับ ความเป็นธรรมมาจากข้างบน นักกฎหมายจากอเมริกาก็มองในเชิงประโยชน์นิยมชัดเจน แต่ผมคิดไม่ได้หรอก ตอนเรียนตั้งแต่ปี ๑ ถึงปี ๔ เพิ่งมาคิดได้ตอนหลังๆ แต่แนวคิดเรื่องนิติปรัชญาและนิติวิธีเริ่มมี ๑ วิชาที่ทำให้ผมรู้จักกฎหมายธรรมชาติ ความเป็นธรรมตามธรรมชาติ กฎหมายที่เน้นที่นำไปจากเรื่องของจารีตประเพณี และวัฒนธรรม รวมทั้งเอามาเปรียบเทียบกับคำว่ากฎหมายคือคำสั่งของรัฐาธิปัตย์ ผมงงครับ แต่ผมสอบผ่าน และได้คะแนนดีด้วย ทั้งๆ ผมเอา ๓ สำนักความคิดนี้มาผสมกัน มาเปรียบเทียบกับ ผมจดใส่โน้ตและท่องและข้อสอบออกมานั้น ผมผ่านด้วยคะแนนตั้ง ๘๐% ไม่ธรรมดาครับ ผ่านวิชานิติปรัชญา แต่ยังไม่รู้สีกอะไร เพราะผมเรียนในวิชาที่เหลืออีก ๑๔๐ หน่วย เน้นแต่ในเรื่องของปัจเจกทั้งหมด หมายความว่าอย่างไร เวลาทดสอบก็จะมีตุ๊กตา แบบนาย ก. นาย ข. นาย ค - ฮ และแม่สีทั้ง ๑๒ สี ผมไม่เคยเห็นข้อสอบวิชาใดถามว่าถ้าไม่ใช่ นาย ก. นาย ข. แบบเดียวจบ แล้วอยู่กันเป็นกลุ่มๆ แล้วถ้าเกิดเรื่องจะทำอย่างไรดี ไม่เห็น ตัวบทกฎหมายที่ผมท่องมาได้เกือบหมด ก็พูดแต่เรื่องของสิทธิที่เดียวๆ หมด โดยเฉพาะบทบัญญัติมาตราที่ว่า ด้วยกรรมสิทธิ์ ก็จะมีเรื่องของกรรมสิทธิ์ของผมคนเดียว ที่บอกว่าทะเลเลยขึ้นไปถึงอวกาศ และทะเลเลยลงไปข้างล่าง นั่นหมายถึงที่ดิน ทะเลลงไปถึงแกนโลก แต่พอมาหลังๆ มีวิวัฒนาการ ตรงนี้ผมมองไม่เห็นความเป็นกลุ่มก้อนและเรื่องของความเป็นธรรมเลยใน ๔ ปีที่เรียน แต่ผมเริ่มสับสนกับคำว่ากฎหมายธรรมชาติ สับสนกับคำว่าจารีตประเพณี เป็นสมบัติของกฎหมายได้ แต่ทำไมพอผมจบกฎหมาย ๔ ปีมีแต่เรื่องของปัจเจกทั้งสิ้น

ผมอ่านในงานชิ้นนี้แล้วเท่ากับว่าผมสังเคราะห์ตัวเอง ที่จริงผมได้สังเคราะห์ตัวเองในเรื่องของความเป็นธรรมในเชิงปัจเจกกับในเชิงกลุ่มก้อนมาเมื่อ ๔ ปีที่แล้ว ที่ผมได้เรียนเชิญท่านอาจารย์เสนห์มาปาฐกถาที่งานสัมมนาของผม จำได้ว่าเวลาบ่าย ๒ โมง ท่านอาจารย์ปาฐกถาในหนึ่งวลีว่า กระบวนการยุติธรรมคือวิถีชีวิต ตามผมลูกโซนเลยนะครับ หายง่วง อาจารย์เอาอะไรมาพูด ผมโยงไม่ได้ ผมแอบไปถอดเทปอีกครั้งหนึ่ง

แล้วมานั่งฟังใหม่ก็ยังไม่ค่อยซึ่ง จนกระทั่งไปทำงานสักระยะหนึ่ง ถึงบางอ้อ และพบเรื่องนี้ในงานชิ้นนี้ และผม ยืนยันว่าท่านทำ แต่ใช่แค่ไหนเดี๋ยวผมจะเล่าต่อว่า แล้วในเวลาที่ผ่านมานั้นเกิดอะไรขึ้น จนกระทั่งผม เชื่อมั่นและเชื่อว่าระบบงานยุติธรรมคือวิถีชีวิตจริงๆ แล้วมีอุปสรรคอะไรบ้างถ้าผมเชื่ออย่างนี้ แล้วผมอยากจะ กำหนดเป็นนโยบายทางกฎหมาย ต้องเจอปัญหาอะไร

ต่อไปผมขออนุญาตเล่าความรู้สึกของผมให้ฟังอีกอย่าง จะเรียกได้ว่าผมขออนุญาตสังเคราะห์ ความรู้สึกของผมเองบ้างหลังจากที่ผมอ่านงานเล่มนี้แล้ว ใช้เวลาถึง ๔ วันติดต่อกันที่ผ่านมาอ่านหนังสือเล่มนี้ แล้วผมก็สังเคราะห์ตัวเองมาได้ ก่อนที่ผมจะไปถึงว่า ผมมองเห็นอะไรจากงานชิ้นนี้และจะอย่างไรเพื่อให้ เกิดงานพัฒนาสิทธิมนุษยชนในศตวรรษที่ ๒๑ ในเรื่องของการพัฒนาสิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก

ผมสังเคราะห์ความรู้สึกของตัวเอง ผมรู้สึกว่า ข้อแรก มีคนจกฉวยจิตวิญญาณของรัฐธรรมนูญไป ในช่วงเวลา ๙ ปีที่ผ่านมา รัฐธรรมนูญนั้นมีหลายแง่มุมหลายมิติ หลายหมวดมาก ๓๐๐ กว่ามาตรา แต่มีคน จกฉวยเอาไปอ้าง แล้วก็อ้างอยู่มาตราเดียวบ่อยๆ ก็คือการจกฉวยไปสร้างระบบตลาดและกลไกตลาด

อย่างที่ ๒ ผมสังเคราะห์ความรู้สึกของตัวเองขึ้นมาได้ว่า มีการบิดเบือนความเป็นธรรมของกฎหมาย อ้างหลักยุติธรรม อ้างหลักกฎหมาย เพื่ออำนาจของตนเอง คำว่าอำนาจนี้ผมตีความกว้างนะครับ อาจจะเป็น เรื่องการรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มรัฐ ผมมองแบบนั้น

อันที่ ๓ มีการแอบอ้างสิทธิและเสรีภาพของชาวบ้าน เพื่อไปละเมิดสิทธิและเสรีภาพของคนที่ไม่ถึง ภาษาปัจจุบันเขาใช้คำว่า คนชายขอบ แล้วผมยังช่วยอะไรเขาไม่ได้ ผมมองเห็นด้วยว่ามีคนแอบอ้างสิทธิและ เสรีภาพและหลักกฎหมายเพื่อไปละเมิดคนที่พลัดหลงจากกระแสการพัฒนา หมายความว่าเราไม่สามารถเข้า สู่ระบบการพัฒนาในปัจจุบันได้ด้วยสาเหตุต่างๆ พอถึงตรงนี้ เขาแอบอ้างเพราะเขาต้องการดักดวง ผลประโยชน์จากธรรมชาติ

อีกความรู้สึกหนึ่งที่ผมสังเคราะห์มาได้ก็คือ กระบวนการในการกำหนดนโยบายสาธารณะ โดยเฉพาะ ในแวดวงที่ผมทำงานอยู่ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายทางด้านกฎหมาย นโยบายทางด้านกฎหมายอาญา นโยบาย ทางด้านของการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ การกำหนดนโยบายสาธารณะเป็นมายาครับ มีข้อมูลจริง แต่ มีไม่ครบ และยังขาดข้อมูลที่ถูกต้องในเชิงความเป็นจริงของวิถีชีวิต ไม่ถูกบรรจุอยู่ในกระบวนการกำหนด นโยบายสาธารณะในด้านกฎหมาย แต่กระบวนการนั้นบกพร่องอย่างไร รายละเอียดก็คงว่ากันไป ไม่ใช่การ กล่าวหากันนะครับ

ผมยังมีความรู้สึกอีกว่า ในขณะที่ผมบางครั้งอยู่บนโต๊ะประชุมที่ดี อยู่ในชั้นกรรมาธิการของสภาก็ดี เกี่ยวข้องกับกฎหมายในเชิงนโยบายสาธารณะ ผมรู้สึกว่ามักกลุ่มคนที่พยายามที่จะครอบงำ แล้วก็นำวิธิตด ทำ กระบวนการทัศน์ของการพัฒนาที่ไม่เป็นองค์รวมเข้ามาใช้ ผมเห็นชั้นเชิงในกรรมาธิการเวลาที่เราจะออกกฎหมาย อะไร โวหารต่างๆ และชั้นเชิงต่างๆ ในการที่จะเขียนกฎหมาย ในการที่จะกำหนด แล้วก็เรียกว่า ธงเรื่องไปใน แต่ละระหว่างขั้นนั้น มีอุปสรรคขวางกั้นอยู่ตรงนี้ มีการครอบงำในเชิงความคิดกันอยู่ แต่นั่นหมายความว่า หลายท่านเขาก็รู้สึกว่ายังขาดอีกมิติหนึ่ง

คราวนี้มาถึงที่ว่า ท่านทั้งหลายได้ยื่นชื่อกรรมาคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ผมจะเล่าในเชิงประวัติศาสตร์ ก่อนเช่นกันเพื่อให้ท่านมองเห็น อยู่ดีๆ กรมนี่เกิดขึ้นมาได้อย่างไร กรมนี้อายุยังน้อย ยังไม่ครบ ๔ ปีเลย แล้ว

เกิดขึ้นท่ามกลางการปฏิรูประบบราชการที่เพิ่งผ่านมา ตัวผมเองก็ผันจากการเป็นนักกฎหมายในเชิงวิชาชีพ เป็นอัยการในศาล แล้วก็มาทำงานตรงนี้ ด้วยประวัติศาสตร์ของผมที่ผมเล่าให้ฟัง ระบบการปกครองตอนนั้น ทำไม่ยอมรับกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ แล้วเขาเข้าใจกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพอย่างไร

เราเริ่มต้นจากสิทธิในกระบวนการยุติธรรมก่อน แล้วก็เข้าไปสู่ภูมิสถาปัตย์เหมือนกันว่า ในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งขอย้ำเน้นว่าเป็นสิทธิบริบท เป็นอย่างที่ว่างานชิ้นนี้เขียนไว้ชัดเจนว่า เขาไม่รู้เรื่องสิทธิบริบท เราก็บอกว่ากระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะในทางอาญา ยังไม่มีการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา หรือสิทธิของคนที่ เป็นเหยื่ออาชญากรรมมากพอ เราตื่นเต้นมากกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แล้วก็กิดการระหว่าง ประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ก็เลยบอกว่า ควรต้องมีหน่วยงานของฝ่ายบริหารนี้แหละ ทำงานในการคุ้มครองสิทธิของคนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา แล้วก็พัฒนามาเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงหลัง ปี ๒๕๔๕ เป็นต้นมา มีรัฐธรรมนูญฉบับนี้แล้ว ก็ให้กอกำหนดกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ แล้วเขียนภารกิจ ของกรมนี้ว่า ให้ดูแลสิทธิและเสรีภาพตามกฎหมายเท่านั้น ตรงนี้เริ่มออกมาแล้วนะครับ พอผมเข้ามาทำหน้าที่ ตรงนี้ ผมเสนอเรื่องสิทธิและเสรีภาพที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ปรากฏเขาบอกว่า ยังไม่ชัดเจน ขอให้เน้นอยู่เฉพาะเรื่องของสิทธิในกระบวนการยุติธรรม เฉพาะในทางอาญาเท่านั้นก่อน ส่วน เรื่องสิทธิอื่นๆ ในกิดการระหว่างประเทศหรือว่าสิทธิชุมชนที่เราคุยกันวันนี้ มิใช่ภารกิจ ขณะนี้ยังไม่ชัดเจนตรงนี้ นะครับ เพราะฉะนั้น นี่คือประวัติศาสตร์ที่ผมจะเล่าให้ท่านฟัง เสวนาให้ท่านฟัง แล้วดูซิว่าแนวคิดหรือว่าสิ่งที่ ท่านอาจารย์เสนอให้สังเคราะห์ไว้ในนี้ว่า มีการแยกสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองออกจากสิทธิทาง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในเชิงแนวคิดอย่างไร โลกาวัดนี้ต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิ เสรีภาพและสิทธิมนุษยชนนั้นมีที่มาแบบนี้ แล้วมาส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของสิทธิมนุษยชนในบ้านเรา อย่างไร

มีอีกคำพูดหนึ่งในเชิงนโยบายสาธารณะที่สังคมสามารถเริ่มได้ ที่จะให้คำตอบว่า แล้วพัฒนาการบ้าน เราเป็นอย่างไร ผมมีโอกาสได้พบกับท่านนายกรัฐมนตรีคนปัจจุบันเมื่อปีที่แล้ว ผมเรียนท่านว่า ท่านครับ ผม เป็นอธิบดี ผมดูแลเรื่องสิทธิและเสรีภาพ รัฐบาลของท่านผ่านมาช่วงหนึ่งแล้ว เป็นช่วงที่ ๒ แล้ว ท่านมี นโยบายเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร วันนั้นผมไม่รู้กินดินมีอะไรขึ้นมา กล้าหาญขนาดนั้น ตัวต่อตัว ท่านตอบผมว่า มีสิคุณ มี มีแน่ๆ เลย แต่เป็นสิทธิมนุษยชนแบบไทยๆ นะ ผมก็ถามต่อว่า ท่านเห็นอย่างไรครับ ท่านก็ยก ประเด็นเรื่องของบ้านเอื้ออาทร และท่านถามว่านี่คือสิทธิทางที่อยู่อาศัยใช่หรือเปล่าละอธิบดี สิทธิของการ รักษา ๓๐ บาทรักษาทุกโรค ใช่มั๊ยอธิบดี ผมก็ตอบว่าใช่ครับ เพราะปรากฏอยู่ในสิทธิของกิดการระหว่าง ประเทศ เพราะฉะนั้นคุณไปจัดประชุมให้ผม จึงเกิด workshop ขึ้นในวันที่ ๖ สิงหาคมปีที่แล้ว มีภาพท่าน นายกฯ กับท่านอาจารย์เสนอให้ในฐานะประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติรวมทั้งคณะกรรมการ ทั้งหมด ได้คุยกันเรื่องของการทำงานที่จะทำให้บ้านเรามีแผนปฏิบัติการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติขึ้นมาเป็นฉบับที่ ๒ ต่อจากฉบับแรกที่ไม่มีการทำอะไรเลย

นี่คือความหมายและนโยบายสาธารณะที่เกิดในเชิงปรัชญา และในเชิงยุทธศาสตร์ของแผนบริหาร ราชการ ๔ ปีเขียนไว้อยู่ เขียนไว้ว่า ต้องการยกระดับสิทธิมนุษยชนของไทยให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล เขียนไว้ว่าอย่างนี้ครับ แล้วให้กระทรวงการต่างประเทศและกระทรวงยุติธรรมรับผิดชอบร่วมกัน ทำหน้าที่พร้อม

กัน ส่วนพัฒนาการเป็นจริงหรือไม่ ผมว่าต้องคุยกันต่อ แต่ที่ผมเล่าให้ฟังนี้ก็เพื่อให้ท่านได้มองเห็นภาพของการพัฒนาการ เป็นจริงหรือไม่ ผมว่าต้องคุยกันต่อ ผมเล่าให้ฟังก็เพื่อให้ท่านได้มองเห็นภาพพัฒนาการ ผมจับจุดที่สองจุด เอาเฉพาะที่ตัวผมเข้าไปเกี่ยวข้อง จนกระทั่งที่ได้มาทำงานอยู่ตรงนี้

เรื่องของหลักนิติศาสตร์และกฎหมาย ที่เป็นปัจจัยสำคัญของงานสังเคราะห์เรื่องของสิทธิมนุษยชน รวมทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ มีคำกล่าวปาฐกถาที่เคยพูดไว้และนำมาอ้างอิงได้อีก กล่าวว่า “กฎหมายต้องทำหน้าที่ให้แต้มต่อกับคนจน คนด้อยโอกาส กฎหมายต้องเขียนแล้วอ่านง่าย ไม่ใช่อ่านแล้วไม่รู้เรื่อง กฎหมายต้องมีการเปลี่ยนแปลงได้ การเขียนกฎหมายต้องเปลี่ยนแปลง ต้องปฏิรูป ต้องเขียนให้ได้ว่าในกฎหมายฉบับนั้น เมื่อใช้ไปแล้ว ๓ ปี ๕ ปีต้องมีการวิจัย เพื่อแก้ไขที่ขัดข้อง”

ดังนั้นผมขอกลับมาที่งานชิ้นนี้อีกครั้งหนึ่ง เพื่อจะได้มองเห็นภาพพัฒนาการ เห็นสิ่งที่เกิดขึ้น และในเชิงนโยบายสาธารณะควรจะเป็นอย่างไรต่อไป งานชิ้นนี้ สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก ทำให้ผมมองเห็นใน ๓ ส่วน คือสมมติฐาน การวิเคราะห์สถานการณ์สิทธิมนุษยชนในปัจจุบัน และนโยบายสาธารณะในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนว่าควรจะเป็นอย่างไร

หนึ่ง-สมมติฐาน งานชิ้นนี้บอกว่าสิทธิมนุษยชนเป็นพลวัต ไม่อยู่นิ่งกับที่ และเปลี่ยนแปลงในเชิงการต่อสู้กับโครงสร้างเชิงอำนาจด้วย เป็นการต่อสู้เชิงอำนาจในกระแสโลกาภิวัตน์ ที่พยายามอ้างถึงหลักเศรษฐกิจเสรีนิยม หลักรัฐธรรมนูญนิยม หลักนิติธรรมและนิติรัฐ มีการอ้างคำเหล่านี้ขึ้นมาตลอดเวลา เพราะฉะนั้นขอย้อนไปที่เรื่องประสบการณ์ของผม ท่านคงจะได้คำตอบบนะครับว่าในเชิงนโยบายต่างๆ นั้นได้ แต่เหตุใดในรายละเอียดและการนำไปใช้บังคับ จึงหยุดนิ่ง

สมมติฐานอีกข้อหนึ่งผมมองว่า ได้มีความพยายามครอบงำ โดยเผยแพร่จักรวรรดินิยมทางด้านจิตใจและแนวคิด ซึ่งอันนี้ผมไม่ได้กล่าวหาใคร แต่ผมสัมผัสได้เองจากการไปเรียนกฎหมายในอเมริกาและจากการเรียนกฎหมายในเมืองไทย ตลอดจนถึงช่วงเวลาที่ได้มาทำงานทางด้านสิทธิและเสรีภาพ ที่ผมทำในชุมชนช่วง ๔ ปีที่ผ่านมา ผมพบว่าชาวบ้านยังขาดสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง ซึ่งในงานชิ้นนี้ใช้คำว่า สิทธิในการกำหนดใจตนเอง หรือ self-determination เพราะเราไม่รู้สิกว่าเราจะสามารถตัดสินใจด้วยตัวของเราเองในทางใดได้บ้าง และมากน้อยแค่ไหน

สถานการณ์ปัจจุบัน สิทธิมนุษยชนถูกหยิบยกมาอ้างอิงเพื่อนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ ซึ่งก็แล้วแต่มุมมองและแล้วแต่ว่าใครจะเอาไปอ้างอิงอย่างไร แล้วนโยบายสาธารณะในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนจะเป็นไปอย่างไร ผมมองเห็นคำตอบได้จากการอ่านงานชิ้นนี้ว่า เราต้องมุ่งสู่การกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อการพึ่งพาตนเองและการเพิ่มอำนาจต่อรอง เราต้องรวมกันเป็นกลุ่มก้อน และยอมรับความหลากหลาย

อันต่อไป เราต้องพลิกฟื้นแนวทางการพัฒนาโดยชุมชนเพื่อชุมชนขึ้นมา เพราะในฐานะที่มีภูมิหลังเป็นนักกฎหมาย ผมคิดว่าเราควรจะมีแนวทางในการพัฒนาเพื่อก่อตัวเกี่ยวกับเรื่องอำนาจของกรรมสิทธิ์สาธารณะให้ชัดเจนมากกว่านี้ อำนาจของกรรมสิทธิ์ในเชิงสาธารณะที่ปัจจุบันเราไปใช้คำว่า ที่หลวง จริงๆ แล้วภาษาทางกฎหมายใช้คำว่า “ที่สาธารณะ” ในความหมายที่เป็นการต่อสู้และมีแนวคิดในเชิงกรรมสิทธิ์ มีวิธีคิดกระบวนทัศน์ว่า คำว่า “ที่สาธารณะ” เป็นของอำนาจการปกครอง อย่างที่ผมเรียนไว้ตอนต้น ผมเรียน

กฎหมายมา ๔ ปี ทุกมาตราล้วนระบุชัดเจน เช่น ประมวลกฎหมายแพ่ง มาตรา ๑๓๓๖ ระบุถึงกรรมสิทธิ์โดยไม่เคยมีลักษณะของกรรมสิทธิ์เชิงสาธารณะเลย

เมื่อเราได้วิเคราะห์ในเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อจะหาว่าอะไรคือจุดร่วม หรือแกนกลางของสิทธิมนุษยชน ซึ่งวันนี้เราวิเคราะห์กันได้ว่าแกนกลางที่เราหานั้นคือ “สิทธิชุมชน” เหตุใดเราจึงต้องมาวิเคราะห์หาแกนกลาง ก็เพราะว่าสิทธิมนุษยชนนั้นถูกแบ่งและตัดตอนไปเสียแล้ว ถูกแยกสิทธิพลเมืองกับสิทธิทางการเมืองออกมาจากหนึ่ง และอีกฟากจะได้รับการเห็นใจน้อยน้อย จากพัฒนาการทำให้เราพบว่า กลุ่มที่เหลือที่ถูกสนใจน้อยนั้นมีความสำคัญในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นเราต้องพิสูจน์แล้วว่าแกนกลางสำคัญของสิทธิมนุษยชนเพื่อนำมาใช้ขับเคลื่อนและสร้างความเปลี่ยนแปลงในกระแสด้านการพัฒนาสิทธิมนุษยชน เพราะหากเราขาดแกนกลาง จะทำให้ไม่มีพลังต่อรองและขับเคลื่อน

สุดท้าย เราจะทำอย่างไรต่อไปเพื่อผลักดันให้เกิดกระบวนการพัฒนาสิทธิมนุษยชนในยุคศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งตรงนี้ผมขออนุญาตกลั่นกรองจากประสบการณ์การทำงานในเรื่องนี้ของผมที่มีในช่วง ๓ - ๔ ปีว่า

อันดับแรก ในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ ต้องสามารถกอบกู้และปฏิรูประบบงานยุติธรรมเสียใหม่ได้ ที่ต้องใช้คำว่า “กอบกู้” เพราะได้เสียหลักไปแล้ว จึงต้องกอบกู้ กลับไปกอบกู้ถึงระบบการเรียนการสอนหลักสูตรของกฎหมาย ความเป็นธรรม และความยุติธรรมกันใหม่

เราต้องสร้างเกณฑ์และคุณค่าของคำว่า ความเป็นธรรมของกฎหมาย ขึ้นมาใหม่ ขณะนี้นักศึกษากฎหมายก็ดี อย่างที่ผมสอนอยู่ในระดับปริญญาโท เมื่อถามพวกเขาว่าความเป็นธรรมคืออะไร ความยุติธรรมคืออะไร นักศึกษาได้แต่หัวเราะ ตอบไม่ได้

เราจึงต้องพัฒนา ต้องยอมรับหลักจารีต ประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ให้มาเป็นองค์ประกอบของกฎหมายให้ได้ อย่างที่ผมเรียกว่ากฎหมายภาคประชาชน ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงจารีตประเพณี อันที่จริงเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องใหม่ ย้อนยุคกลับไปคือสิ่งที่สำนักประวัติศาสตร์กฎหมายได้เขียนไว้ แต่ถูกตัดตอนไปหลังลัทธิเสรีนิยมใหม่ขึ้นมาเมื่อไม่นานมานี้ เรื่องของจารีตประเพณีและวัฒนธรรมในกฎหมายจึงถูกตัดตอนไป จะมีความเป็นไปได้หรือไม่หากว่า เราจะดำเนินการไปพร้อมๆ กัน ๒ ช่องทาง คือสร้างกระบวนการยุติธรรมหรือกฎหมายภาคประชาชนขึ้นมาคู่ขนานกับกฎหมายที่เป็นกระแสหลักในปัจจุบัน และมีแนวคิดหรือกระบวนการทัศน์ทางด้านความเป็นธรรมอยู่คู่ขนานกันไปด้วย แต่ก็มีคำถามว่าเราจะสร้างความสำคัญ จะเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับความยุติธรรมภาคประชาชนได้มากน้อยแค่ไหน อย่างไร

อันดับที่สอง ต้องมีการพัฒนาหลักคิดและกระบวนการทัศน์ในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง ทั้งในลักษณะปัจเจกและรวมหมู่ ซึ่งขณะนี้ยังไม่ค่อยมีแนวคิดของการอยู่ร่วมกันหรือรวมหมู่สักเท่าไร เพราะแม้รัฐธรรมนูญจะเขียนไว้ แต่วิถีคิด วิธีการทำงาน หรือแนวคิด กลับเป็นปัจเจกไปเสียหมด พอพูดเรื่องสิทธิมนุษยชน แล้วก็มีเรื่องสิทธิและเสรีภาพ รวมทั้งความสัมพันธ์ของสิทธิเหล่านี้กับกฎหมาย ดังนั้นจึงต้องสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกและชุมชนให้ไปสู่จิตสำนึกสาธารณะให้ได้

จากตัวผมเองที่ได้ทดลองทำมา ๔ ปี โดยคัดเลือกชุมชนที่มีความหลากหลาย ทั้งชุมชนที่เข้มแข็งแล้ว ชุมชนที่ไม่มีอะไรเลย ชุมชนที่เริ่มต้นใหม่ และชุมชนที่ได้รับผลกระทบแล้ว จากนั้นก็พยายามวิจัยต่อ ปีนี้ย่างเข้าปีที่ ๔ แล้ว แต่ยังไม่ได้อะไรชัดเจนนัก ชุมชนที่เข้มแข็งอยู่แล้วก็เข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ แต่ชุมชนที่ยังไม่มีอะไร

เลย กลับยังลังเลกังวลว่าจะสามารถทำได้จริงหรือไม่ งบประมาณมาหรือยัง อธิปไตยกรมฯ จะช่วยได้แค่ไหน กรมคุ้มครองสิทธิจะช่วยพวกเขาไหม ยังมีคำถามลักษณะนี้อยู่

เรื่องของแผนแม่บทสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เน้นอนว่านี่คือจุดเริ่มต้น และเป็นการเริ่มต้นที่อำนาจการปกครองยอมรับ เพราะฉะนั้นกระบวนการในการจัดทำแผนแม่บทสิทธิมนุษยชนแห่งชาติก็จะเป็นจุดหนึ่งที่ทำให้วงล้อการขับเคลื่อนพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในบ้านเราขับเคลื่อนไปได้

ในโอกาสต่อไป เราต้องมีนโยบายสาธารณะที่เป็นไปในทางกระตุ้นแนวคิดให้เกิดทางเลือกใหม่ๆ ให้ได้ อาจจะต้องทำให้เห็นเป็นตัวอย่างว่าหากได้รับผลกระทบจากการพัฒนาแบบนี้ ชุมชนเกิดวิธีคิดแบบนี้ สามารถอ้างกฎหมายแบบนี้ ผลการตัดสินใจภาคประชาสังคมได้ลักษณะนี้ แล้วสังคมจะเห็น แล้วจะหาทางเลือกเอง ตรงนี้ก็เป็นคำตอบที่สังคมไทยจะหาทางเลือกเอง ว่าเดินเดียวสู้ไม่ได้ รวมหมู่แล้วจะสู้ได้หรือไม่ และสู้อย่างไร ทั้งนี้ในเชิงของนโยบายสาธารณะก็ต้องเปิดและปลดล็อกก่อน ขณะนี้มาตราในรัฐธรรมนูญก็เปิดช่องทางให้ไว้

ต่อไป อันนี้เป็นแนวคิดของผมเองที่จะกำหนดนโยบายสาธารณะ สิทธิมนุษยชนนั้นกล่าวมาจากกฎธรรมชาติ เป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ในขณะที่กระแสโลกาภิวัตน์ก็เป็นเรื่องของธรรมชาติเช่นกัน แต่เป็นธรรมชาติของความโลภ ที่ท่านอาจารย์ได้กล่าวไว้ เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการอำนาจ แล้วปฏิสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติทั้ง ๒ ส่วน มีปัจจัยอะไรบางอย่างที่จะมากำหนด และเพื่อให้ปฏิสัมพันธ์ในเชิงการขัดแย้งแบบนี้มีทางออกได้ เพราะธรรมชาติของมนุษย์ต้องการอำนาจเช่นเดียวกันกับที่ต้องการสิทธิเสรีภาพ ต้องการเศรษฐกิจที่ทำให้เขาร่ำรวย ขณะเดียวกันมนุษย์ก็บอกว่าเราควรจะเป็นคนดี และอยู่อย่างสันติสุข เพราะฉะนั้นผมจึงสรุปว่า พัฒนาการของสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องของการต่อสู้ ช่วงชิง ที่ผมใช้คำว่าฉกฉวย ใครฉกฉวยตรงไหนได้ และใครฉก ช่วงชิงมุมไหนของรัฐธรรมนูญมาอ้างได้มากกว่ากัน เป็นเรื่องของการเรียกร้องเคลื่อนไหว ไม่หยุดนิ่ง และเป็นเรื่องของการเข้าแลก หลายคนที่ผมเข้าไปทำงานด้วย โดยนำเอาความรู้เรื่องสิทธิและเสรีภาพเป็นฐานกลับต้องติดคุก ถูกจับ ถูกข่มขู่ ถูกฆ่าตาย ผมไม่ได้บอกว่าเส้นทางพัฒนาการของสิทธิมนุษยชนนั้นต้องใช้ความรุนแรง แต่ก็ตอบไม่ได้ว่าสันติวิธีจะให้คำตอบได้ไหม แต่คำตอบที่เราเลือก ผมคิดว่าถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยต้องเลือก เพราะในมุมมองสุดท้ายผมคิดว่า พัฒนาการสุดท้ายของสิทธิมนุษยชนต้องแลก ต้องทุ่มเท ต้องเรียกร้อง ต้องต่อสู้

นี่คือสิ่งที่ผมสังเคราะห์ได้จากการอ่านงานชิ้นนี้ แล้วพัฒนามาเป็นแนวคิดที่นำมาเรียนกับท่านในวันนี้

☸ **ดร.วีระ สมบูรณ์** - ขอบพระคุณ คุณชาญเชาว์ที่ให้มุมมองจากประสบการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในภาครัฐ เกี่ยวข้องกับพื้นที่ และเกี่ยวข้องกันโยบายสาธารณะ ประสบการณ์ที่ท่านได้สรุปมาน่ากลั้วตรงที่ คำที่ท่านใช้บ่อย เช่น ฉกฉวย บิดเบือน แอบอ้าง เป็นมายา คำพวกนี้ผมกลัวมาก อย่างคำว่าแบบไทยๆ ประชาธิปไตยแบบไทยๆ สิทธิมนุษยชนแบบไทยๆ แต่ขณะเดียวกัน เรากำลังพูดถึงสถานการณ์ที่ย้อนหลังกลับไปสู่ความเป็นมาของจารีตประเพณีของสังคมไทย เราด้วย ข้อเสนอของ คุณชาญเชาว์ทั้ง ๖ ประการก็น่าพิจารณาทั้งสิ้น เป็นการนำเอาความเป็นธรรมกลับมาสู่กฎหมาย เพราะว่ากฎหมายกลายเป็นแค่ลายลักษณ์อักษรที่ท่องๆ กันไป แล้วก็ตีความกันไปตามลายลักษณ์อักษร และทิ้งเรื่องความเป็นธรรมที่เป็นบ่อเกิดของกฎหมายไป ซึ่งส่งผลให้เราไม่สามารถพัฒนาหลัก

คิดเรื่องการกำหนดชีวิตรวมหมู่ เรื่องกรรมสิทธิ์สาธารณะ รวมทั้งทรัพย์สินที่เป็นสาธารณะได้ ผมคิดว่าประเด็นเหล่านี้มีความสำคัญ แล้วก็มีความรู้สึกว่าเราจะต้องกำหนดวิธีการ วิธีเรียกร้องต่อสู้กันต่อไป

ตอนนี้ขอเปิดเวทีสำหรับให้ท่านผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่านแสดงความคิดเห็น ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้นำชุมชน เราไมโครโฟนวางไว้ทางด้านหน้า ขอเชิญเลยนะครับ จะเป็นคำถาม ข้อเสนอแนะ ความคิดเห็น ก็เรียนเชิญนะครับ

⊗ **ศ.นพ.ประเวศ วะสี** – ท่านอาจารย์เสนอให้ได้ทำการศึกษาวิจัยมาหลายปี ได้สร้างประโยชน์ให้สังคมเป็นการรวบรวมความรู้ แต่สังคมไทยเป็นสังคมที่อ่านหนังสือดีๆ น้อย คน ๖๓ ล้านคน หนังสือดีๆ ขายได้สองพัน สามพันเล่ม ผมคิดว่าต้องส่งเสริมการอ่าน จึงอยากจะฝากประเด็นนี้ไว้

ประเด็นที่ ๒ เรื่องทั้งหมด จะพูดถึงความรุนแรงจากวิกฤตการณ์จากทุนนิยมโลกาภิวัตน์ และนี่รุนแรงมาก เรียกว่าไม่มีอะไรจะต้านทานได้ วิกฤตการณ์ทักษิณเป็นส่วนหนึ่งของวิกฤตการณ์ใหญ่ของทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ถึงทักษิณไปแล้ว ทุนนิยมโลกาภิวัตน์ก็ยังคงอยู่ มีคำถามเรื่องนโยบายที่จะมารองรับกระบวนการชุมชนเข้มแข็งที่กำลังทำอยู่ เราต้องการนโยบาย ซึ่งในรัฐธรรมนูญได้พูดถึงสิทธิชุมชนไว้เพียงสั้นๆ แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่ได้รับความสนใจไม่ได้ออกกฎหมาย เพราะในรัฐธรรมนูญจะพูดว่าทั้งนี้เป็นไปตามกฎหมายเสมอ เพราะฉะนั้นผมเสนอว่า ควรจะรวมตัวกันผลักดันให้เกิดพระราชบัญญัติสิทธิชุมชน แล้วอาศัยความรู้ อาศัยประสบการณ์ อาศัยการวิจัยต่างๆ มากำหนดไว้ในพระราชบัญญัติสิทธิชุมชน เพื่อจะส่งเสริมเรื่องสิทธิชุมชน เช่น ให้ชุมชนมีสิทธิในการกำหนดการทำมาหากิน สิทธิในการกำหนดการศึกษา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชน สิทธิในเรื่องความยุติธรรมของชุมชน สิทธิในการสื่อสารชุมชน สิทธิในการมีระบอบการเมืองของชุมชนเอง แล้วก็เสนอเครื่องมือในการดำเนินการให้เป็นไปดังที่กล่าวมา ยกตัวอย่างเช่น ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ ควรจะมีว่ามีการจัดตั้งสถาบันวิจัยส่งเสริมสิทธิชุมชน มีที่มาที่ไปของงบประมาณในทำนองเดียวกับ สสส. สกว.

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าจะมีการกำหนดในพระราชบัญญัติฉบับนี้คือ เรื่ององค์กรสื่อสารที่เป็นอิสระ เราต้องมีองค์กรสื่อสารที่เป็นอิสระ เรามีตัวอย่างมากพอสมควร แล้วสามารถจัดหางบประมาณที่จะมาสนับสนุนเรื่องนี้ เช่น เก็บภาษีเพิ่มขึ้นครึ่งเปอร์เซ็นต์สำหรับรายได้จากการศึกษาทั้งหมดเอาเข้าองค์กรนี้ สิ้นปีก็จะได้เงินหลายล้านบาท มีการสื่อสารให้ครบทุกชนิด ทั้งวิทยุชุมชน โทรทัศน์ชุมชน หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต ยกตัวอย่างเช่น จำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ชุมชนที่ชุมชนทำเอง เพราะเป็นการเปิดพื้นที่ ขณะนี้พื้นที่ปิด เราต้องเปิดพื้นที่ตรงนั้น แล้วก็เชื่อมโยงเรื่องวิทยุเรื่องอะไรให้มากขึ้น นี่ก็อยากจะเสริมว่าศึกษาเรื่องนี้กันเยอะๆ

⊗ **ดร.วีระ สมบูรณ์** – ขอบคุณครับ เชิญท่านต่อไป

⊗ **ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็น** – กระผมเป็นนักเขียนอิสระ ได้ข้อคิดในกรณีชุมชนที่ข้าราชการเข้าไปทำวิจัย ถ้าท่านย้อนไปในอดีตกาล การที่ชุมชนใหญ่แบ่งเป็นชุมชนเล็กๆ ออกไป มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ สาเหตุก็เพราะว่าชุมชนที่มีคนมากขึ้น อาหารการกินไม่พอเลี้ยงในชุมชน เขาก็จำเป็นต้องขยายให้ผู้ที่อยู่เดิมไปตั้งหลักแหล่งใหม่ เพื่ออะไร เพื่อชุมชน ๕๐๐ คนมีอาหารอยู่ได้ แล้วที่ว่าบ้านหนึ่งมีข้าว บ้านหนึ่งมีปลา บ้านหนึ่งมีผัก เขาก็เอาไปแลกเปลี่ยนกัน ก็เกิดความสงบ เป็นการแบ่งปันปันส่วนเรื่องอาหารการกิน ความเป็นอยู่ อันนี้

ขอเสริมท่านอาจารย์

แล้วเกี่ยวกับกฎหมาย กฎหมายเกิดจากผู้มีอำนาจในชุมชนเป็นผู้ร่างขึ้น ถ้าไม่มีการให้อำนาจลูกบ้านทะเลาะกันแล้วใครจะตัดสิน เพราะฉะนั้นผู้มีอำนาจก็คือหัวหน้าหมู่บ้านจึงร่างกฎหมายขึ้นมา แต่ถ้าผู้มีอำนาจในหมู่บ้านเป็นคนที่รับสินบาทคาดสินบก ก็อาจจะตัดสินผิดพลาด เขาคนถูกเป็นคนผิด เขาคนผิดเป็นคนถูก นี่ก็คือสิทธิชุมชน ด้านร้ายก็ดี ด้านดีก็เยอะ

กรณีน้ำท่วมภาคเหนือ แล้วมีคนมาพูดใหญ่โตว่าจะสร้างเขื่อนริมปิง ที่จริงแล้วเขาไปสร้างฝายปิดทางน้ำ จนน้ำท่วมภาคเหนือ แล้วปีนี้เช่นกันครับ ไม้เนื้ออ่อนที่ลอยมาเต็มอ่าง มีการปกปิด หมกเม็ด ชุมชนอยู่ที่ไหนครับ ชุมชนได้รับความเดือดร้อน ประชาชนได้รับความเดือดร้อน แต่ผู้ทำให้เกิดความเดือดร้อนกลับอ้างเป็นความผิดของฝนฟ้า สิทธิชุมชนถูกทำลายโดยผู้มีอำนาจของบ้านเมือง แล้วก็มาอ้าง มาออกกฎหมายอย่างที่ท่านอาจารย์พูดเมื่อสักครู่

ตอนนี้มีกลุ่มคนเล็กๆ กลุ่มหนึ่งรวมตัวกันจัดประชุมทุกวันอาทิตย์สิ้นเดือน ที่คุรุสภา เป็นเครือข่ายประชาชนพูดคุยกันหลายเรื่องเกี่ยวกับชุมชน พบปัญหาของประชาชนในชุมชน แม้กระทั่งชุมชนบ้านผมเอง ประธานชุมชนก็ยังอยู่ได้อำนาจของเขตฯ ประชาชนที่ไปทำหน้าที่เป็น กกต. ก็อยู่ได้อำนาจผู้กำกับสถานีตำรวจ ปัญหายาเสพติดเกิดขึ้น ใครมีส่วนได้เสีย ใครเป็นตัวการค้า ใครเป็นผู้รับส่วย ในซอยบ้านผมมีนายตำรวจเป็นผู้เอามาให้คนเหล่านี้ค้า แต่เมื่อผู้กำกับรู้ กลับไม่สามารถจัดการได้ เพราะไม่มีหลักฐาน เห็นไหมครับว่าสิทธิชุมชนก็ถูกทำลาย คลองน้ำเน่ามีมยงเยอะ ประชาชนไปแนะทางให้โดยทำน้ำชีวภาพ ให้เอาปลาหางนกยูงไปปล่อยก็แก้ได้ ขอยกตัวอย่างเขตบางกะปิ มีต้นกกเยอะ นี่ก็คือสิทธิชุมชนที่ชาวบ้านไปเสนอว่าอะไรควรแก้ไขอย่างไร แต่ก็ไม่เคยปรากฏว่าท่านผู้ว่าฯ คนใดได้นำไปทำเลย

❊ **ดร.วีระ สมบูรณ์** – ขอเชิญท่านครับ

❊ **ดร.ดุขฎิ เจริญสุข** – ดิฉันเป็นอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สนใจเรื่องชุมชนมานานแล้ว มองว่าการที่จะทำให้มีสิทธิของชุมชนน่าจะต้องเป็นทั้ง ๒ ระดับ ก็คือระดับไมโครกับแมคโคร ระดับแมคโครก็คือการระดมความคิด เพื่อสร้างกฎหมายหรือว่าบรรทัดฐาน ของสังคมที่ดีขึ้นมา เคยพูดกับญาติที่เป็นอาจารย์สอนกฎหมายว่าจริงๆ แล้วกฎหมายควรมีการระดมสมองก่อนที่จะออกกฎหมายเพื่อให้ทันกับสังคมโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงไปไม่เหมือนเดิม

ประเด็นที่ ๒ ก็คือไมโครหรือระดับรากหญ้า ประชาชนเองต้องพัฒนาตัวเองให้มีความรู้มากขึ้น เพื่อต่อไปเมื่อเราจะต้องไปหาดำรวจ มีเรื่องไปฟ้องร้อง ต้องต่อสู้กับผู้มีอิทธิพล การต่อสู้กับการเสียเงินเสียทอง การเสียชีวิต ซึ่งเราก็จะยอมแพ้กันไป เรื่องนี้เกิดขึ้นแม้กระทั่งกับคนชั้นกลางเอง ซึ่งต้องมีการให้ความรู้กับประชาชน

และการที่จะตอบคำถามของท่านอธิบดีฯ ที่ว่าต้องหาแกนกลางของสิทธิมนุษยชน ดิฉันคิดว่าแกนกลางก็คือการที่คนมีความรู้ ฟังพาดตัวเองได้

☉ แม่ผา กองธรรม - ฉันมาจากจังหวัดร้อยเอ็ด ดีใจมากที่ได้มาเวทีนี้สองครั้งแล้ว งานวิจัยที่อาจารย์บอกว่าโลกาภิวัตน์คือสิ่งที่ทำลายวัฒนธรรมประเพณี ถูกต้อง งานวิจัยนี้เป็นงานที่สังเคราะห์การเรียนรู้วิทยาของชาวบ้านที่อยู่กันแต่ดั้งเดิม ทุกวันนี้โลกาภิวัตน์มันทำลาย ตั้งแต่เรามีเทคโนโลยีที่ทันสมัย ลูกหลานอยู่กับบ้าน ตายายเป็นคนเลี้ยง โตมาก็เข้าไปหาวัฒนธรรมแบบใหม่ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต วัฒนธรรมดั้งเดิมหายไป การเรียนการสอนของท้องถิ่นไม่มีวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้าไปสอน อันนี้เป็นสิ่งที่ทำลายอย่างมหาศาล เป็นเรื่องยากมากที่เราจะหวนกลับคืนไปดั้งเดิม แต่ในงานวิจัยที่อาจารย์เสนอให้แต่ละชุมชนไปวิจัยกัน ศึกษากันออกมาเป็นอย่างไรที่อาจารย์พรพิไลพูด จะทำอย่างไร ถ้าถามท่านอธิบดีฯ ที่ทำงานมา ๔ ปีในกรมที่เกิดขึ้นมาใหม่ ท่านก็ยังงง เป็นสิ่งที่ท่านไม่รู้จะพูดอย่างไร ไม่ได้เรียนมาแบบนี้ เพราะว่าสิ่งที่อาจารย์เสนอขึ้นมาเป็นอีกแบบหนึ่ง

ข้อขัดแย้งกันคือ คนหนึ่งอยากให้ดี อยากเอาวัฒนธรรมประเพณีขึ้นมาให้ลูกหลานเราได้ฟื้นฟู แต่ระดับนโยบายของรัฐไม่เอื้ออำนวยแล้วก็ไม่สนใจ และยังยากขึ้น เพราะเทคโนโลยีและทุนนิยมท่วมลงไป ลูกหลานก็หันเข้าหาทุนนิยมหมด เดี่ยวนี้หลานก็สอนไม่ได้ ลูกก็สอนไม่ได้ ตอนนี้เป็นแบบใหม่หมด เพราะโลกาภิวัตน์นี้แหละ ฉะนั้นในฐานะคนวิจัยคนหนึ่ง คือวิจัยเรื่องปาทาม ทุเปอ์มาร์เก็ตอาหารของพ่อแม่ ซึ่งกำลังจะสูญไป ก็เลยมาคิดว่าแล้วลูกหลานเราจะรู้ไหม ลูกหลานไม่รู้เลย บอกแค่ว่าผักอะไรไม่รู้สกรูอย่างนี้กินได้ เหมอ สารเคมีใครเป็นคนบอก เทคโนโลยีสมัยใหม่นี้แหละบอก โฆษณาว่าต้องชื้อยาฆ่าแมลง บ้านฉันใช้ข้าวชี้ควายไล่ นี่คือเรื่องจริง

เพราะฉะนั้น ฉันอยากจะฝากว่า งานวิจัยทุกชิ้นที่มีความรู้ตั้งแต่เก่าจนปัจจุบัน น่าจะผลักดันให้มีการยอมรับ อยากให้เอาหลักสูตรของท้องถิ่นหรืองานวิจัยวัฒนธรรมประเพณีเข้ามาเป็นการเรียนการสอนนักศึกษาบ้าง ให้เขาเรียน เขาจะได้รู้ว่าประเพณีที่พ่อแม่ให้มาเป็นอย่างไร จะอยู่กับธรรมชาติแบบไหน เมื่อเขาเรียนจบแล้วเขาจะไปปฏิบัติตัวแบบไหน ไม่เช่นนั้นก็เข้าไปสู่โรงงานหมด ซึ่งเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ขัดแย้งกับวัฒนธรรมประเพณี ฉันอยากจะฝากไว้ที่ท่านอาจารย์หมอประเวศบอกไว้ว่า ควรจะมีกฎหมายรองรับให้กับสิทธิชุมชนที่ปกครองด้วยวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม เข้ามาสู่ในวัฒนธรรมประเพณีใหม่ เพราะฉะนั้นงานวิจัยทุกชิ้นควรจะเป็นแบบนี้ ถ้าไม่มีกฎหมาย จะไม่มีใครเคารพ แล้วไม่มีใครดูแล วัฒนธรรมประเพณีเก่าก็จะสูญหายไปเรื่อยๆ ในขณะที่นโยบายของรัฐสร้างแต่เขื่อนขนาดใหญ่ ทำลายทรัพยากรหมดทั่วโลกและทั่วประเทศไทย ขอขอบคุณค่ะ

☉ ดร.วิระ สมบูรณ์ - ก็ชัดเจนนะครับว่างานวิจัยควรมีทิศทางไปอย่างไร เนื่องจากเวลาเรามีจำกัด ก็เลยอยากจะขอกราบเรียนเชิญท่านอาจารย์เสนอให้แสดงทรรศนะเสริม หลังจากที่ได้ฟังความคิดเห็นจากท่านผู้อภิปราย เชิญครับ

☉ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก - จริงๆ ก็ต้องขอบคุณ ที่ผู้มาร่วมได้อภิปรายในแง่ของประสบการณ์และความต้องการของชุมชน ปัญหากฎหมาย นี่คือน่าสนใจที่มีความปรารถนาดี หมอประเวศพูดถึงคนไทยอ่านหนังสือน้อย ถ้าเราเข้าใจตัวเราถูกต้อง ก็ต้องมีการอ่านที่แตกต่างออกไป ให้มีความหลากหลายขึ้น ถ้าเราเข้าใจระบบของเราเองให้ดีเสียก่อน ไม่ต้องทำอะไรก็เกือบจะดีขึ้นแล้ว นี่เป็นวัตถุประสงค์ที่เรามาพูดคุยกัน

ที่นี่ ผมจะไม่พูดสรุปที่พูดๆ มา เวลาจำกัด แล้วก็เรื่องของความสลับซับซ้อน อยากจะพูดซัก ๒ - ๓ ประเด็นสั้นๆ อย่างน้อยที่สุดก็คือสิ่งที่เรารู้สึกว่าทุกอย่างเลวร้าย นั่นคือความจริง แต่ในขณะเดียวกันก็เห็นช่องที่เป็นแสงสว่าง แต่เป็นแสงสว่างที่จะต้องมีการต่อสู้และทำความเข้าใจด้วย

ประการแรก ทำไมมาพูดถึงตลาดเสรี พูดถึงโลกาภิวัตน์ เป็นเรื่องการก่อความเสียหาย ก่อความเขิงลบมากมายต่างๆ จุดประสงค์ของงานวันนี้ อยากจะให้เรามองกันในแง่ที่ว่า ไม่อยากให้เห็นเรื่องโลกาภิวัตน์ เป็นเรื่องที่มีพัฒนาการดี ไม่ดีอย่างไร ในขณะที่เรากำลังพยายามอภิปรายกันนั้นจะกลายเป็นการได้วาทีไป แต่ว่าเราก็มีเหตุผลว่าทำไมเรามองโลกาภิวัตน์ในเชิงลบ อันนี้ต้องสืบสาวว่า

ประการแรกคือ เมื่อย้อนไปที่ตัววัฒนธรรม เริ่มตั้งแต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ และตรงนี้ก็เช่นเดียวกัน อยากให้คนในแวดวงวิทยาศาสตร์หันกลับมามองแล้วคิดใหม่ เน้นอนว่ามึงงานเขียนมากมายที่มองว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตะวันตกนั้นเป็นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ระราน ก้าวร้าว และเป็นไปเพื่ออำนาจ ผู้ที่พูดเรื่องการศึกษาเมื่อสักครู่นี้ ถ้ามองตรงนี้ให้เข้าใจ ในแวดวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีน่าจะหยิบยกมาทำความเข้าใจว่าตัวขบวนการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมุ่งไปแต่แง่เทคนิค โดยไม่ตั้งคำถามเกี่ยวกับที่มาที่ไปของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเลย

ประการที่สอง คือว่าในขณะนี้โลกาภิวัตน์ ตลาดเสรีมีอำนาจยิ่งใหญ่ และเข้ามาอยู่ในสังคมไทยแล้ว ในช่วง ๖-๗ ปีที่ผ่านมา แต่ว่าขณะเดียวกันก็มีขบวนการต่อสู้ที่จะชี้ทิศทางที่เราเรียกว่า “ทางเลือก” ในงานวิจัยนี้ผมพยายามทำให้เห็นว่า ได้มีการอภิปรายแลกเปลี่ยนกันในแง่ “กระแสทางเลือก” ทั้งในทางเศรษฐกิจ นิติศาสตร์ กฎหมาย และเป็นแนวทางเลือกที่มองถึงขั้นที่ว่า มองในเชิงอนุรักษ์ มี ๒ กระแสที่เป็นทางเลือก คือ กระแสที่แสวงเศรษฐกิจ หรือเศรษฐศาสตร์ทางเลือก อีกทางเลือกหนึ่ง คือการพัฒนา มีนักเขียนที่ผมนำมาอ้างในหนังสือ อ้างว่า กาลเวลาของอดัม สมิธ ซึ่งเป็นต้นแบบของลัทธิตลาดเสรี บอกว่าความมั่งคั่งของชาติตั้งจุดสิ้นสุดลงแล้ว ต่อไปนี้จะต้องมองการพัฒนาในเชิง ๒ ด้านด้วยกันคือ

หนึ่ง ในเชิงพัฒนาขีดความสามารถของคนในท้องถิ่น

สอง การพัฒนาที่มีการอนุรักษ์ควบคู่กันไป

ตรงนี้เป็นประเด็นการต่อสู้ทางความคิด และการต่อสู้นี้ก็ผนวกด้วยขบวนการสิทธิชุมชนท้องถิ่นที่ท่านได้เห็นในวิดิทัศน์ ตรงนี้ถ้าเราเข้าใจ ว่าที่เราต่อสู้ในพื้นที่ ในโลกทัศน์ที่จำกัด จะไม่มีพลังพอ ขณะนี้มีกระแสโลก เริ่มมีการเคลื่อนไหวตรงนี้ ยิ่งไปกว่านั้น กระแสชุมชนท้องถิ่นเป็นกระแสโลกไปแล้วนะครับ ในสหประชาชาติก็มีอนุสัญญาและร่างปฏิญญาหลายฉบับที่นำมาเขียนไว้ ตรงนี้ก็อยากให้ผู้ที่ต่อสู้ได้มองไปในระดับที่กว้างขึ้น จะทำให้งานของเรามีพลังมากขึ้นด้วย

ปฏิบัติการสิทธิชุมชน ภาคประชาชน

นำเสนอโดย คุณปิยะพร ศรีแปลก โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง
 คุณนิคม พุทธา โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ
 คุณสนั่น ชูสกุล โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน
 คุณณฤทธิ์ ดวงสุวรรณ โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้
 ดำเนินรายการโดย ศยามล ไกยูรวงศ์ และ ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์
 วัน-เวลา ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๙ เวลา ๑๓.๓๐ - ๑๖.๐๐ น.

ปฏิบัติการสิทธิชุมชน ภาคประชาชน

นำเสนอโดย	คุณปิยะพร ศรีแปลก	โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง
	คุณนิคม พุทธา	โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ
	คุณสนั่น ชูสกุล	โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน
	คุณณฤทธิ์ ดวงสุวรรณ	โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้
ดำเนินรายการโดย	ศยามล ไกยูรวงศ์ และ ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์	
วัน-เวลา	๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕ เวลา ๑๓.๓๐ - ๑๖.๐๐ น.	

☸ ศยามล ไกยูรวงศ์ – กราบสวัสดิ์ท่านผู้มีเกียรติทุกท่านในช่วงบ่าย เนื่องจากว่าผู้เข้าร่วมมีเครือข่ายพี่น้องจากทั่วประเทศ ที่มีปฏิบัติการเกี่ยวกับสิทธิชุมชนอยู่ซึ่งมีหลายพื้นที่มาก มีนักวิชาการด้านสิทธิชุมชน ในตอนบ่ายนี้มีเวลา ๒ ชั่วโมงให้นำเสนอประสบการณ์ ความคิดและข้อเสนอในการปฏิรูปการเมืองในมิติของสิทธิชุมชน แล้วก็ส่วนของเวทีข้างบนเป็นการนำเสนอแลกเปลี่ยนของผู้ปฏิบัติการสิทธิชุมชนศึกษา

เชื่อว่าพี่น้องที่ทำงานปกป้องสิทธิชุมชนจำนวนมาก นับตั้งแต่ที่ดิฉันได้ทำงานตรงนี้มา ๒๐ ปี ตั้งแต่มีการเคลื่อนไหวเรื่องการยกเลิกสัมปทานป่าในปี ๒๕๒๕ มาจนถึงปัจจุบันที่เราต่อสู้เรื่องป่าไม้ เชื้อนเหืองแร่ สิ่งแวดล้อม เพราะฉะนั้นในการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรมีมาเป็นเวลากว่ายี่สิบปี รวมทั้งประเด็นการพัฒนาของรัฐ ท่านสามารถรับรู้ได้จากประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติการที่เข้าร่วมในวันนี้

ก่อนอื่นอยากเชื่อมโยงให้เห็นว่า เมื่อเข้าถึงที่อาจารย์พรพิไลได้นำเสนอ มีความชัดเจนพอสมควรที่จะทำให้เข้าใจเรื่องสิทธิชุมชน ที่นำไปสู่มุมมองในหลายมิติ แล้วเชื่อมกับความยุติธรรมในสังคมด้วย สิ่งที่เราเห็นชัดเจนในสถานการณ์โลกหรือในหลายประเทศ หรือเครือข่ายชาวนาโลก ก็มีการพูดถึงถึงเรื่องกลไกของคนท้องถิ่นหรือเรียกว่าโลคัลไลเซชัน (Localization) เป็นแนวทางต่อไปของการต่อต้านกระแสการพัฒนาโลกาภิวัตน์ ที่เป็นกระแสโลก อันนี้พูดกันมากในเวทีระดับโลก

ดิฉันเพิ่งไปอินโดนีเซียกลับมา ได้แลกเปลี่ยนกับพี่น้องในภาคพื้นเอเชีย พบว่าสิ่งที่มีความสำคัญต่อสิทธิชุมชนคือฐานทางวัฒนธรรมและศาสนา ซึ่งเป็นตัวการสำคัญที่จะทำให้การทำงานที่ดีต้องเข้าไปสานต่อความเข้าใจของบริบททางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ให้คนในท้องถิ่นตระหนัก แล้วเชื่อมโยงกับศาสนา ศาสนามุสลิมเป็นหัวใจสำคัญในการเชื่อมโยงขบวนการมุสลิม ในการแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่เวลานี้ แม้กระทั่งเหตุการณ์รุนแรงในชายแดนภาคใต้ เรื่องนี้เป็นประเด็นสำคัญที่พูดกันมากทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชีย

ในประเด็นเรื่องการเมือง ก็มีการพูดกันมาก อันนี้เองที่เราค้นพบว่าเวลาพูดเรื่องการปฏิรูปการเมืองในรัฐธรรมนูญ จะไม่ค่อยมีการพูดถึงทางสื่อมวลชน แล้วในท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมอย่างไร จะเห็นว่าทางสื่อมวลชนไม่ค่อยปรากฏ และข้อมูลอันนี้ที่อาจารย์ประเวศบอกว่า ไม่ค่อยมีการสื่อสาร หรือมีการสื่อสารในวงแคบมาก สำหรับงานด้านสิทธิชุมชนศึกษา ต้องการที่จะศึกษาสิ่งที่เรียกว่ากลไกท้องถิ่นที่มาจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น ในการจัดการตัวเอง การปกครองตนเอง การแก้ปัญหาเศรษฐกิจ การแก้ปัญหาภายในสังคมชุมชน ตรงนี้เองที่จะหาคำตอบ และสิ่งนี้ควรนำไปสู่การ

ปฏิบัติการเมืองและนโยบายสาธารณะ ซึ่งเราก็ต้องพูดกันในงานเสวนาครั้งนี้

และประเด็นของกฎหมาย ความยุติธรรมทางสังคม ตัวเองก็เป็นนักกฎหมาย เราจะพบว่า ความ เป็นธรรมในทางสังคมมักจะหาไม่ได้ในกระบวนการยุติธรรม แล้วถ้าเรื่องนี้ยังอยู่ในแวดวงของผู้ใช้กฎหมาย อย่างทนายความ อัยการ ตำรวจ ศาล เท่านั้นก็จะเป็นปัญหา ที่เป็นปัญหาเพราะในบริบทของกระบวนการ ยุติธรรม ยังต้องมีการทำงานเชิงความเข้าใจต่อบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง เรื่องกระบวนการยุติธรรมทาง วัฒนธรรม และจะเชื่อมโยงอย่างไรให้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมในเชิงวัฒนธรรม และเมื่อพูดถึงจารีต ประเพณี ก็หลากหลายมาก ตั้งแต่ชนเผ่าทางภาคเหนือจนถึงชุมชนมุสลิมทางภาคใต้ ซึ่งตรงนี้เองที่ต้อง ค้นหาว่าความยุติธรรมในสังคมจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ขึ้นอยู่ที่ว่าคนคุ้มครองสิทธิเสรีภาพดำเนินการอย่างไร ในการทำให้เกิดมาจากท้องถิ่น สามารถรักษาความเป็นคนในสังคมให้อยู่ได้ไม่ว่าในสังคมโลกหรือสังคมไทย ตรงนี้เราจะร่วมแลกเปลี่ยน แล้วก็จะออกมาสู่การปฏิบัติการกระบวนการยุติธรรมด้วย ซึ่งเรื่องนี้อาจต้องมีข้อมูล ประกอบกัน

ทั้งหมดทั้งหมด เชื่อมโยงให้เห็นว่าเวลาพูดถึงสิทธิชุมชนนั้นมีข้อมูลซึ่งครอบคลุมเรื่องทรัพยากร ครอบคลุมเรื่องชุมชนจะอยู่อย่างไร และมีแนวคิดในแง่การกำหนดอนาคตของชุมชนด้วยว่าชุมชนต้อง เตรียมการอย่างไรต่อการที่พร้อมจะเผชิญหน้ากับโลกาภิวัตน์ จะมีการสืบทอดกระบวนการนี้ต่อไปอย่างไร ทำอย่างไรให้เป็นพลังทางสังคมต่อการปฏิบัติการเมือง ในยุคสมัยนี้ นี่คือนะประเด็นที่เชื่อมโยงให้เห็น

⊗ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์** - ในเรื่องฐานทรัพยากรจะช่วยสะท้อนฐานคิดของชุมชน เดิมเราเห็น ข้อเสนอเยอะแยะ เรื่องปัญหาความไม่เป็นธรรม ปัญหาความเหลื่อมล้ำต่างๆ เกิดจากประชาชนขาดแคลน ทรัพยากร แล้วก็มีข้อเสนอให้ออกกฎหมายคุ้มครองสิทธิของประชาชนทุกคน แล้วในครั้งนี้อธิบายระดับ ความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชน ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ที่น่าสนใจก็จะเอามาแลกเปลี่ยนกัน ในช่วงวันนี้ ไม่ได้มีเฉพาะในเวทีเท่านั้น

ช่วงนี้เป็นช่วงของการสะท้อนจากมุมมองของผู้ประสานงานวิจัยในแต่ละภาค พลังนี้เรายังมีเวทีด้าน วิชาการซึ่งจะสะท้อนมุมมองโดยนักวิชาการ อย่างน้อยเวทีนี้เราต้องมีข้อสรุปผลวิจัยเรื่องสิทธิชุมชน จะ ยกกระดับคุณภาพชีวิตชุมชนอย่างไร การทำงานที่กว้างกว่านั้นคือยกระดับการปฏิบัติการเมืองอย่างไร

⊗ **ศยามล ไกยูรวงศ์** - ขอแนะนำวิทยากร จากขวามือคนแรกคือคุณนิคม พุทธา ทำงานมูลนิธิ คุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย และเป็นผู้ประสานงานโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ ถัดมาคือคุณปิยะพร ศรีแปลก เป็นผู้ประสานงานโครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือตอนล่าง ถัดไปคือ คุณสนั่น ชูสกุล ตอนนี้ทำโครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน และเป็นผู้ประสานงานของภาคอีสาน ถัดไปคือคุณนฤฤทธิ์ ดวงสุวรรณ เป็นผู้ประสานงานโครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ ซึ่งอยู่ในกลุ่มของ เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

เราตกลงกันว่าจะใช้วิธีสนทนากัน แต่บางท่านอาจไม่ได้ชมวิถีทัศน์ที่น่าเสนอตอนเช้า เราก็จะเปิด ให้เห็นภาพกรณีศึกษาอีกครั้ง จากนั้นเราจะใช้วิธีแลกเปลี่ยนในเชิงกระบวนการวิเคราะห์ อันดับแรกคือพื้นที่ ภาคเหนือ ที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษาไปทำ คือพื้นที่แม่แตงตอนบน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่ได้รับ ผลกระทบจากโครงการพัฒนาเหมืองลิกไนต์ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่สะลง เป็นชุมชนต้นน้ำ ปลายน้ำรวม ๕ ชุมชน หลักและ ๗ ชุมชนเครือข่าย พื้นที่ลุ่มน้ำแม่เมาะแม่นะเป็นพื้นที่เป้าหมายหลัก ๗ ชุมชนและ ๕ ชุมชน

เครือข่าย นี่คือพื้นที่เป้าหมายของงาน ในพื้นที่ทำงานทั้งหมดของทุกภาค เป้าหมายรวมของโครงการทั้งหมด อันดับแรกคือ ทำอย่างไรก็ตาม ให้เกิดกระบวนการศึกษาร่วมกันของชุมชนในพื้นที่เป้าหมายอย่างเป็นระบบต่อการที่ชุมชนจะปกป้องจากการละเมิดสิทธิของพวกเขาเอง แล้วก็มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในเชิงกระบวนการทั้งระดับพื้นที่ ระดับนิเวศ ทำอย่างไรที่จะให้ชุมชนในเครือข่ายเหล่านั้นสามารถใช้สิทธิในการจัดการทรัพยากรเพื่อประสานเครือข่ายภาค รวมถึงการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ที่จะนำเสนอให้ชาวบ้านมีการปรับตัว ในการจัดการทรัพยากร การอนุรักษ์ที่ปะทุขึ้นในชุมชน นี่คือเป้าหมายการทำงานทุกพื้นที่ แล้วเราก็จะรู้ว่าสถานการณ์แต่ละพื้นที่เป็นอย่างไร

พื้นที่ต่อไปคือพื้นที่ภาคเหนือลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง เป็นชุมชนในเขตชลประทานของโครงการแม่แตงล่าง ลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง จังหวัดเชียงใหม่ ที่นี้จะเลือกกรณีที่ว่าชาวบ้านจะหาทางออกในการจัดการน้ำอย่างไรในเขตชลประทาน ซึ่งน่าสนใจมาก แล้วก็มีการอีสานพื้นที่ลุ่มน้ำชี พื้นที่เครือข่ายน้ำชี จ. ขอนแก่น จ. มหาสารคาม แล้วก็เครือข่ายรักลุ่มน้ำชี พื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนกลาง พื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนต้น พื้นที่ลุ่มน้ำมูล เราจะสังเกตได้ว่า เขตพื้นที่ภาคอีสานเป็นกลุ่มที่มีการต่อสู้มายาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีปากมูลซึ่งเจอเรื่องเขื่อน แล้วก็ลุ่มน้ำชีซึ่งตอนนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการผันน้ำโขง มูล ชี ที่ชาวบ้านกำลังแก้ปัญหา น้ำท่วม น้ำแล้ง ที่เกิดขึ้นในโครงการ

ต่อไปเป็นเรื่องป่า อันนี้เป็นประเด็นในเขตป่าอนุรักษ์ แล้วก็หมู่บ้านรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าร่วมกับเครือข่ายป่าไม้ที่ดินภาคอีสาน

ภาคใต้ เริ่มตั้งแต่สุราษฎร์ธานี ชาวบ้านต่อสู้เรื่องป่ามายาวนาน เป็นป่าต้นน้ำของสุราษฎร์ แล้วก็ปากพนังเป็นโครงการอมตะคือโครงการลุ่มน้ำปากพนัง ที่ชาวบ้านกำลังตรวจสอบว่าจะมีการจัดการโครงการลุ่มน้ำปากพนังอย่างไร อันนี้ก็เป็นกระบวนการที่ต้องดูว่าขณะนี้สถานการณ์เป็นอย่างไร ป่าต้นน้ำเขาพระ ซึ่งเป็นต้นน้ำของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ที่มีเขื่อนชลประทานหลายแห่ง

แล้วก็ชุมชนชาวนาที่อยู่ริมทะเลสาบสงขลา ที่ขึ้นชื่อว่าเป็นการจัดการนิเวศสามน้ำ น้ำกร่อย น้ำจืด และน้ำเค็ม ซึ่งอันนี้ก็เป็นกระบวนการที่ทำให้เห็นว่า องค์ความรู้เรื่องนิเวศสามน้ำ เป็นองค์ความรู้ที่สำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาซึ่งปัจจุบันได้ละเลยเรื่องแบบนี้ไปแล้ว ไม่ใช่แค่ที่นี่ ทุกๆ ที่ที่มีแม่น้ำไหลลงสู่ทะเลในประเทศไทยมักเกิดปัญหาลักษณะนี้ นี่ก็กล่าวให้เห็นภาพรวม

อยากเริ่มที่ผู้อาวุโส คุณสนั่น ชูสกุล เรื่องสิทธิชุมชนเราเห็นภาพชัดว่าเมื่อเข้าแนวคิดเป็นอย่างไร แต่อยากเจาะลงไปว่าความจริงชาวบ้านดูแลชุมชนด้วยชีวิตตัวเอง เริ่มจากตัวเอง ครอบครัวจะไปอย่างไร แล้วหลังจากนั้นเริ่มมาขยายถึงชุมชน แล้วมาระดับประเทศ มีฐานคิดอะไรสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านจุดประกายตื่นตัวในเรื่องนี้ที่เป็นประเด็นสำคัญ อันดับแรกเรียกว่า ก่อนไปทำงานพัฒนาต้องมีความชัดเจน นี่เป็นคุณสมบัติของนักพัฒนาในพื้นที่ คุณต้องรู้ก่อนว่าสังคมในชุมชนนั้นเป็นอย่างไร ปัญหาที่ชาวบ้านกำลังประสบคืออะไร จึงขอให้คุณสนั่นกรุณาสรุปประสบการณ์ตรงนี้ว่าปัจจัยอะไรที่ทำให้ชาวบ้านมาตระหนักในเรื่อง สิทธิของตัวเอง ทั้งของตัวเอง ครอบครัว ชุมชน เกิดมาจากอะไรที่สำคัญ และอะไรที่เป็นหัวใจสำคัญที่เราจะทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มอย่างเข้มแข็งได้อย่างไร เชิญค่ะ

⊗ **สนั่น ชูสกุล** - โดยกระบวนการทำงาน อย่างพวกเราที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน นิยามสั้นๆ ว่าเป็นองค์กรรวมตัวของชนชั้นกลาง ผ่านระบบการศึกษา แล้วมีใจที่จะมาทำงาน ด้วยประสบการณ์ยี่สิบปีที่ผ่านมา กระบวนการต่างๆ คือ ลงไปด้วยเป้าหมายว่าคำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน เป็นวิถีคิดของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่

ทำงาน แล้วก็สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เราเรียนรู้จากชาวบ้าน ชาวบ้านเรียนรู้จากเรา ซึ่งถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ระหว่างคนในกับคนนอก เราพบว่าจริงๆ แล้วชาวบ้านอธิบายกับชนชั้นกลางว่า เขามีระบบแบบแผนวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ของการอยู่ การตั้งถิ่นฐาน การแก้ไขปัญหา แก้ไขความขัดแย้ง หรือหากมีการรุกรานจากภายนอกมา จะมีแบบวิธีคิดตั้งรับอย่างไร ในอดีตที่สังคมยังไม่เปิดกว้างมากนัก มีอะไรร้ายๆ เข้ามาในชุมชนก็อาจจะหนี ไปอยู่ป่า ไปบวช ในขณะที่ปัจจุบันการกระทำจากภายนอกเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก ซับซ้อน โดยเฉพาะเกี่ยวกับเศรษฐกิจ ตลาด ทุนิยม มีความแยบยลที่เข้าไปในชุมชน อย่างที่เราเรียกว่ายุคเศรษฐกิจพืชไร่ พืชเศรษฐกิจ ชาวบ้านก็จะไม่รู้ว่าถูกขูดรีดส่วนเกินไปอย่างไร

เราเองพอเข้าไปทำงานร่วมชาวบ้าน ได้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยน เกิดการค้นคว้า ตั้งคำถามซึ่งกันและกัน ก็เป็นการเติมเต็มกัน นี่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น โดยปกติในชุมชนก็มีกระบวนการเรียนรู้ ตื่นขึ้นมา ก็จับกลุ่มคุย โสเหล่ ร้านน้ำชาในภาคใต้ แต่ว่าในสถานการณ์ใหม่คิดว่ากระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ที่จะพูดพอเป็นแบบแผนได้ หนึ่ง เรียนรู้ตั้งคำถามกับปัญหาของตัวเองอย่างเป็นระบบ เรียนรู้สิ่งที่ชุมชนเกี่ยวข้องกับภายนอก ภายนอกเข้ามากระทำ ปัญหาในทางแนวคิดผมเห็นว่าพูดกันมาตั้งแต่เช้าแล้วว่า ชุมชนในฐานะที่มีภูมิปัญญา ภูมิคุ้มกันภายในที่จะตั้งรับ

⊗ ศยามล ไกยูรวงศ์ – ยกตัวอย่างสักพื้นที่หนึ่งได้ไหมที่ได้เล่ามา

⊗ สนั่น ขฐกุล - จะเห็นกรณีการเคลื่อนไหวในลุ่มน้ำมูล ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวที่ต่อเนื่องและเข้มข้นพอสมควร นักวิชาการถือว่านี้เป็นกระบวนการที่ยิ่งใหญ่ แต่ก่อนที่จะมีการเคลื่อนไหวที่เห็นว่ามีพลัง มีการต่อรองพอสมควร เกิดขึ้นได้อย่างไร ผมเห็นว่าหลายๆ ที่ก็คงเหมือนกัน ปากมูล ราชสีไศล ห้วยนา หรือพื้นที่น้ำชี ที่มีปัญหาน้ำท่วม เริ่มมีส่วนงานวิจัยขึ้นมา ชาวบ้านก็อยู่ในสภาพมึนๆ ว่าเกิดเป็นปัญหาอะไรกันแน่ บางส่วนก็หาทางออกโดยการร้องเรียนไปตามระบบราชการ ซึ่งทุกแห่งสรุปได้เลยว่า เรื่องนี้จะประสบความสำเร็จล้มเหลวหนึ่ง เมื่อไปคนเดียว ไปน้อย เขาจะไม่ฟัง สอง ถ้าไปมากเจ้าหน้าที่ก็จะรับหนังสือไว้ แล้วในที่สุดก็จะเงียบไป อันนี้คือการหาทางออกโดยการร้องเรียนตามระบบราชการ ที่นี้ประสบการณ์ของพี่น้องเมื่อผิดหวังมากขึ้น ก็พยายามหากำลังสนับสนุน ณ ปัจจุบันนี้ ผมคิดว่าพี่น้องสามารถนึกถึงได้ว่า ตรงนั้นมีคณะกรรมการ มีกรมการ การตรงนั้นมีเอ็นจีโอก็จะไปหา

แต่องค์กรพัฒนาเอกชนก็มีแรงกดดันในการลงไปในพื้นที่ปัญหา มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน กระบวนการเรียนรู้ต่างๆ อย่างเช่น การอบรมกฎหมาย การนำชาวบ้านจากที่หนึ่งไปเรียนรู้อีกที่หนึ่ง ก็ต้องเกิดจากการเห็นช่องทาง แต่ว่าสิ่งที่จะยกระดับความคิดได้ดีที่สุด คือการปฏิบัติการจริง พวกกันไปเป็นร้อยๆ ที่เขื่อนห้วยนา สิ่งเหล่านี้ทำให้คนเกิดความมั่นใจ ความกล้าที่แผ่หรือถูกกดอยู่ เมื่อไปเห็นว่าพอไปกันเยอะๆ ก็สามารถทำให้เขาฟังได้ เจรจาอย่างเท่าเทียมได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่เคยเกิดมาก่อน หนึ่งคือสลายความกลัว สองคือในคนที่มีความกลัวอยู่ มีความรู้ความสามารถ มีสติปัญญา มีบารมี ก็จะผุดขึ้นมา

⊗ ศยามล ไกยูรวงศ์ - เห็นชัดมาก ที่คุณสนั่นเสนอ เป็นภาพประสบการณ์ของพี่น้องภาคอีสานที่เรารู้จักกันดี ในส่วนภาคใต้เป็นอย่างไร คงมีความแตกต่างกัน

⊗ **นฤทธิ ดวงสุวรรณ** - เริ่มจากปัญหาที่เกิดขึ้นที่ทำให้มาคิดกันว่าจะเคลื่อนไหวย ปัญหาที่ค่อนข้างรุนแรงในพื้นที่มาจากการจัดการน้ำ กลุ่มน้ำปากพนังซึ่งชาวลุ่มน้ำถือว่าเป็นหน้าเป็นตาของจังหวัด และยอมรับว่ามีการบอกว่าถ้ามีการพัฒนาแหล่งน้ำ มีการจัดการน้ำ จัดโซนนิ่งให้มีการเลี้ยงกุ้ง ทำนาได้ดี หรือคนที่มีนา ห้าแสนไร่ก็ทำนาได้สองสามครั้งต่อปี หรือแม้กระทั่งการป้องกันน้ำท่วม คนลุ่มน้ำปากพนังก็อดทน รอให้โครงการเสร็จ แต่ปรากฏว่าเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี ๒๕๓๖ เป็นต้นมา ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ คนที่ทำมาหากินอยู่มีปัญหา ก่อนหน้านี้นี้ก็มีการอพยพไปอยู่ในเขตป่า ซึ่งก็ไปเจอพวกพี่น้องทางสุราษฎร์ แล้วก็อพยพกันตลอด แล้วตอนนี้ปัญหาที่เจอคือทำประมงไม่ได้ ทำนาไม่ได้ ทำนาปีก็ไม่ได้เพราะดินขึ้น นาปรังก็ไม่ได้ พอเจออย่างนี้ส่วนใหญ่ก็คุยกันว่าตัวเองมีปัญหา มีการเรียกร้อง ไปบอกหน่วยงานว่ามีปัญหา ช่วยเปิดประตูน้ำย่อยหน่อย ช่วยจัดการน้ำให้ดินน้อย หน่วยงานก็รับปาก แล้วก็หายไป สักพักก็มีการเคลื่อนไหวย มีหนังสือร้องเรียนอีก แต่ภาพรวมแล้วคนลุ่มน้ำปากพนังบอกว่าไม่อยากทะเลาะกับใคร ไม่ถึงขั้นที่จะไปหน้าเขื่อน แต่ด้วยศักดิ์ศรีที่บอกว่าพูดแล้วรู้เรื่อง จนล่าสุดคือโครงการเสร็จ ตั้งแต่ ๒ ปี ที่แล้ว แต่ปัญหาก็ไม่ได้แก้ไข เลยเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มาบอกกัน คุยกันว่าปัญหาอยู่ตรงไหน ขณะที่มีการประชาสัมพันธ์บอกว่าดี โครงการมีประโยชน์ในพื้นที่ เกิดคำถาม สรุปว่าเงื่อนไขสำคัญคือถูกกระทำจากโครงการขนาดใหญ่ จากภายนอก นี่เป็นปัญหาใหญ่ที่ได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน ศึกษาข้อมูลกัน นี่เรื่องหนึ่ง

มาตอนล่าง ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ซึ่งเริ่มมีปัญหา แล้วก็มีการกิจกรรมของพี่น้องที่ก่อตัวเป็นกิจกรรมย่อยๆ แก่ปัญหาตัวเอง สิบกว่าปีมา ปรากฏว่าแต่ละพื้นที่ที่ทำกิจกรรมแก้ไขปัญหา ปัญหานั้นเป็นปัญหาเดียวกัน ทำอย่างไรก็แก้ไม่ได้เพราะพอคุยกันจริงๆ ชาวประมงตั้งกลุ่ม ๕ กลุ่มรอบทะเลสาบสงขลา เพื่อแก้ปัญหาทรัพยากรทางทะเล แต่พอเอาเข้าจริงๆ กลับไม่บรรลุผล เพราะพอไปดูมาคุยกันมา ปรากฏว่าในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจที่สำคัญของใต้ แล้วก็มียุทธศาสตร์ที่จะพัฒนาเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม เพราะฉะนั้นจะฟื้นฟูทะเลอย่างไรก็ตาม แต่ระบบน้ำที่โดนปิด ระบบไหลเวียนที่ไม่ไหลเวียนปกติยังเกิดขึ้น จนรู้สาเหตุที่สำคัญคือการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในลุ่มน้ำทะเลสาบมีมากมาย รู้ว่ามีการสร้างโครงการพัฒนา โครงการขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ประมาณร้อยละ ๖๐ มีการปิดประตูน้ำเพื่อพัฒนาทางการเกษตร มีการสร้างท่าเรือน้ำลึกขวางทะเลสาบ พอถึงเวลานี้มันไปไม่ได้ นี่เป็นอีกปัญหา นอกนั้นก็ปัญหาป่าต้นน้ำ ก็คล้ายกับพื้นที่อื่น

นอกจากปัญหาสิทธิชุมชน ยังมีปัญหาความขัดแย้งกันเองด้วย การใช้ทรัพยากรที่ไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะชาวประมง ชาวนา ก็มาคิดกันว่าทำอย่างไร นี่เป็นสาเหตุที่เรามาคิดกันว่าจะทำหรือร่วมกันได้อย่างไร ทั้งลุ่มน้ำและป่าต้นน้ำ

⊗ **ศยามล ไกยูรวงศ์** - อันดับแรก เพราะเจอปัญหาชาวบ้านถึงรวมกัน ประการที่สองก็คือทำอย่างไรจะให้อำนาจข้อมูลทั้งระบบ ทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ แล้วก็สร้างกระบวนการจัดการที่เอื้อประโยชน์ต่อทุกชุมชน ในส่วนภาคเหนือตอนบน มีประสบการณ์ที่คล้ายหรือต่างไปจากนี้อย่างไร

⊗ **นิคม พุทธา** - โครงการวิจัยเรื่องสิทธิชุมชนในป่าภาคเหนือ ในสามพื้นที่ก็พูดไปบ้างแล้ว ที่มาวันนี้มีทั้งเจ้าหน้าที่และชาวบ้านที่ร่วมทำวิจัยด้วยกัน อาจไม่ครอบคลุมประเด็นที่หลายท่านอยากเรียนรู้แลกเปลี่ยน

ความรู้ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน อยากขอให้เจ้าหน้าที่โครงการ หรือพี่น้องทางภาคเหนือที่มา ได้แลกเปลี่ยน กับพี่น้องทางใต้ และที่มาจากกรุงเทพฯ ทั้งในหรือนอกเวที

ผมเป็นลูกหลานชาวบ้าน พอเราโตขึ้นมาก็เห็นว่าชีวิตชาวบ้านนี่ไม่พ้นการทำเกษตร ซึ่งเกี่ยวกับ ทรัพยากรที่ดิน น้ำ ป่า การดำรงชีวิตทั้งหมดนี้เกี่ยวกับฐานทรัพยากร แล้วพอเราเห็นการเปลี่ยนแปลง สถานการณ์ปัญหาที่เข้ามาคุกคาม ละเมิดสิทธิชาวบ้านหรือชุมชน ซึ่งมีให้เห็นมาตลอด ภาคเหนือยิ่งเห็นชัด ถ้าเราพูดถึงความสำคัญของนิเวศทางภาคเหนือ คือเป็นป่าต้นน้ำ ไหลมาหล่อเลี้ยงตั้งแต่ทางเหนือลงมาถึงราบ ลุ่มภาคกลาง แต่เราจะเห็นว่านโยบายของรัฐที่ผิดพลาดมาแต่อดีต ในการสัมปทานป่าไม้ หมดยุคสัมปทาน พืชเศรษฐกิจก็เข้ามา ซึ่งทุกวันนี้พืชเศรษฐกิจก็คุกคามอยู่ จากการที่ราคายางพาราดี ก็ส่งผลให้เกิดขยายการ ปลุกในพื้นที่ป่าทางภาคเหนือ ซึ่งพอยุคพืชเศรษฐกิจแล้วก็เป็นเรื่องที่ดิน เราจะเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่ พื้นนโยบาย ในการจัดการป่าขัดแย้งกับความเป็นอยู่ของชาวบ้าน หลายข้อเรียกร้องของป่าชุมชน สิบกว่าปีที่ผ่านมาไม่ ประสบผลสำเร็จ พออันนี้ ดวงแก้วเรือนก็อยู่ในที่นี้ เดี่ยวคงเล่าให้ฟังว่าขบวนการต่อสู้ของพี่น้องชาวบ้านเพื่อ ชวงชิงจันทะเข้าถึงพื้นที่ป่า ฐานทรัพยากรในป่า ความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างที่อาจารย์เสนอเน้นย้ำว่า ประเทศไทยเรามีความหลากหลายทางชีวภาพ มิ่งค้ความรู้ที่หลากหลาย ซึ่งอยู่มากับบรรพบุรุษของเรา ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรม จารีตประเพณีของท้องถิ่น

การจัดการป่าของรัฐที่ผ่านมา ไม่ได้เอาองค์ความรู้ของท้องถิ่น มิติทางวัฒนธรรมเข้ามาเป็นฐานการ พัฒนา ที่สุดคือเป็นอาณานิคมของตะวันตกด้วยซ้ำ ในการจัดการที่ดิน น้ำ ป่า

☉ ศยามล ไกยูรวงศ์ - การปฏิบัติการดำเนินไปอย่างไรบ้าง เช่นที่อำเภอเวียงแหง หรือแม้แต่ที่ลุ่ม น้ำแม่แตงตอนบน

☉ นิคม พุทธา - ในเรื่องนี้ภาคเหนือมีการปฏิบัติในเรื่องป่าชุมชน ซึ่งหลายท่านอาจคุ้นเคยกันดีอยู่แล้ว ผมจะขอเล่าให้ฟังย่อยๆ เริ่มจากคนในหมู่บ้านมาคุยกันว่า การที่เราใช้ชีวิตอยู่ การทำมาหากิน เราเข้าไป เกี่ยวข้องกับพื้นที่ป่าตรงไหน อย่างไร แล้วในพื้นที่ป่า ที่ชุมชนหรือชาวบ้านรุ่นก่อนเข้าไปเกี่ยวข้องมี สถานการณ์ปัญหาอะไร เริ่มตั้งแต่คุยกัน วิเคราะห์สถานการณ์ วิเคราะห์ข้อมูล ออกไปเดินสำรวจ อันนี้ก็คือ การปฏิบัติการ สำรวจแนวเขตว่า ถ้าเราจะดูแลรักษาป่า ควรกำหนดขอบเขตกว้างมากน้อยแค่ไหน อย่างไร จะแบ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ หรือแบ่งเป็นป่าใช้สอยอย่างไร จะดูแลรักษาปกป้องคุ้มครองกันอย่างไร จะปลูกไม้ ชนิดไหนเพิ่ม ในพื้นที่ลาดชันจะเลือกไม้ที่กักเก็บน้ำ หรือไม้ที่มีผลให้สัตว์ป่า ชาวบ้านมีความรู้อะไรบ้างในการ จัดการป่า ทรัพยากรชีวภาพ เราจะใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไรไม่ให้มีการทำลาย สร้างกฎกติกาบนฐานความรู้ ความเข้าใจ นี่คือการปฏิบัติ ซึ่งไม่ได้ปฏิบัติในหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่ง แต่ละหมู่บ้านมีความหลากหลาย แตกต่างกันไป เช่น พื้นที่ราบลุ่มก็อาจเป็นคนเมือง พอขยับไปในพื้นที่เขาสูง ก็เป็นพี่น้องชนเผ่า ซึ่งแต่ละเผ่าก็มี ความรู้ต่างๆ กันไปอีกลักษณะหนึ่ง แต่การจัดการป่าชุมชนไม่สามารถจัดการด้วยชุมชนโดดๆ ต้องเกี่ยวข้องกับ ชุมชนข้างเคียง ถ้าเอาพื้นที่ป่าเป็นตัวตั้ง ภูเขาสูงเป็นตัวตั้งแล้วจะรู้ว่าชุมชนที่อาศัยในพื้นที่ป่านั้นแค่ไหน อย่งไร เกี่ยวข้องกันอย่างไร ถ้าเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดเล็ก ในพื้นที่วิจัยก็ให้ความสำคัญกับพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดเล็ก เพราะต้องการครอบคลุมรวมถึงชาวบ้านในฐานะเครือข่ายลุ่มน้ำขนาดเล็ก ก็ใช้ความสัมพันธ์ของชุมชนที่

มีต่อฐานทรัพยากรเดียวกัน ชุมชนที่อยู่ในลุ่มน้ำเดียวกันใช้ประโยชน์ร่วมกัน ก็ต้องไปเจอกับปัญหาอะไรบ้าง ปัญหาภายในชุมชน ถ้าเราจะทำเรื่องป่าต้องมีใครมาเกี่ยวข้อง จะเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่รัฐ อุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ หรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง

หลายพื้นที่ได้อานิสงค์จากการลงมือปฏิบัติการเพื่อสิทธิชุมชน เพื่อป่าชุมชน ได้องค์ความรู้ ได้พัฒนาความร่วมมือ ซึ่งองค์ความรู้ทำให้เกิดการเรียนรู้ภายในหมู่ชุมชนด้วยตนเอง งานวิจัยเรามีหลายโรงเรียนที่เอาเด็กเข้าไปเดินป่ากับคนเฒ่าคนแก่ ก็ถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ แล้วก็เกิดการพัฒนากลไกความร่วมมือกันนั้น ผู้ใหญ่บ้านก็มาร่วมกันสร้างกติกา บางทีก็ทำกิจกรรมในเรื่องผีป่า ผีขุนน้ำ เป็นการพัฒนาความร่วมมือในระหว่างปฏิบัติการ ในเรื่องของเครือข่ายป่าชุมชนค่อนข้างเห็นได้ชัดหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่สาธารณะ การเผยแพร่ทางสื่อ รวมทั้งการเข้ามาเชื่อมกับองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเรื่องเครือข่ายป่าชุมชน แล้วอีกเรื่องคือเหมืองฝาย ในงานวิจัยได้ทบทวนเรียนรู้ตัวเองข้างในว่า ทำไมต้องเป็นเหมืองฝาย พอเราย้อนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เราพบว่าบรรพบุรุษของเรา การจะตั้งถิ่นฐาน จะมีการเลือกพื้นที่ทางกายภาพที่มีองค์ประกอบเรื่องป่า น้ำ ดิน เลือกที่จะอยู่อาศัย มีการค้ำจุนเรื่องพื้นที่น้ำท่วม มีองค์ความรู้ในการเลือกที่อยู่ เลือกที่ราบลุ่มทำนา ถ้าจะทำนาตรงไหน คิดควบคู่ไปกับการทำนาคือเรื่องลำน้ำที่จะทำระบบเหมืองฝาย จะเห็นได้ชัดว่าวิถีชาวบ้านให้ความสำคัญกับฐานทรัพยากร

⊗ **สยามล ไกยรวงศ์** - แล้วทำไมชาวบ้านมีความสนใจจะเข้ามาจัดการทรัพยากรในชุมชน เขากันพบอะไรบางอย่างที่เขามีศักยภาพบ้างคะ

⊗ **ปิยะพร ศรีแปลก** - ก่อนอื่นจะให้เห็นภาพว่า โครงการชลประทานแม่แตงตอนล่าง กินอาณาเขตถึง ๕ อำเภอ แต่พื้นที่ที่ทำวิจัยอยู่ในอำเภอเดียว คลองซอยเดียว จากทั้งหมด ๒๓ คลองซอย เพราะฉะนั้นในจุดเริ่มต้นทีมงานวิจัยลงไปทำ จะทำอยู่ภายใต้เงื่อนไขสองตัวคือ หนึ่ง ทำงานเรื่องของประวัติศาสตร์ของชุมชนที่อยู่ในพื้นที่อำเภอหางดง และทำงานฐานสถานการณ์ปัจจุบัน พื้นที่แม่แตงของระบบชลประทานกำลังจะมีโครงการผันน้ำเขื่อนแม่แตง แม่น้ำแม่กวง ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่ เป็นการผันน้ำข้ามลุ่มน้ำ เราก็ใช้สองเงื่อนไขนี้ลงไปทำงาน อันที่หนึ่งเราให้ข้อมูลกับชาวบ้านว่า ตอนนี้มีโครงการพัฒนาแบบนี้ ชุมชนรู้เรื่องหรือเปล่า แล้วถ้าเกิดมีการทำขึ้นมา ใน ๒๓ คลองซอยจาก ๕ อำเภอจะเกิดอะไรขึ้นบ้าง เราพยายามให้ข้อมูลกับเขา แล้วมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน นำชาวบ้านไปเรียนรู้กับพื้นที่อื่นที่มีประสบการณ์ที่ได้บทเรียนจากโครงการพัฒนามาแล้ว พื้นที่แม่แตง ตอนแรกๆ เหมือนไม่น่าจะมีปัญหาอะไรมาก เรื่องของสิทธิชุมชนก็น่าจะมีอะไรมาก แต่เมื่อลงไปในพื้นที่ได้คุยกับชาวบ้านจริงๆ แล้ว สิทธิชาวบ้านมี แต่ถูกทำให้ไม่มี เพราะชลประทานมาสร้างคลองส่งน้ำ ทั้งที่ชาวบ้านเป็นคนให้ที่ดินไปสร้าง แต่สร้างเสร็จกลายเป็นของรัฐ ชาวบ้านก็กลายเป็นคนร้องขอ เป็นผู้รับบริการ สิทธิที่เคยมี ปฏิบัติการที่เคยทำคือการลอกเหมืองฝาย ในอดีตพื้นที่นี้ใช้เป็นเหมืองฝายของแม่ปิงตอนบนเหมือนกัน แล้วพอระบบชลประทานมาก็ใช้ของชลประทาน การจัดการหรือสิทธิอยู่ที่ชลประทานทั้งหมด ทุกปีหน้าแล้ง ในพื้นที่แม่แตงตอนล่างซึ่งอยู่อำเภอเกือบสุดท้าย ต้องขึ้นไปอีก ๓ อำเภอ เพื่อไปบอกว่าขอน้ำหน่อย ไม่พอใช้แล้ว แล้วในระบบการจัดการอีกอย่างคือ ทางชลประทานมีโควตาให้น้ำในแต่ละคลองซอย ซึ่งน้ำไม่พอใช้ ดังนั้นชาวบ้านจึงมีการจัดสรรกัน คุยกันว่าพื้นที่

ต้นน้ำที่ใกล้ปากเหมืองก็แบ่งน้ำให้บ้านที่อยู่ท้ายๆ ด้วย แต่พอเปลี่ยนการจัดการ ชาวบ้านไม่สามารถทำอะไรได้เลย เป็นฝ่ายขออย่างเดียวทุกปี แล้วก็มีปัญหากับพื้นที่ใกล้เคียงที่อยู่คลองซอยใกล้ๆ กัน สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนที่เราพยายามชี้ให้เห็นว่า เพราะวาระระบบถูกเปลี่ยน สิทธิของชาวบ้านเลยถูกเปลี่ยน ทำให้เขาไม่สามารถจัดการอะไรได้ภายใต้ระบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลง พื้นที่ของแถบอำเภอหางดงที่ทำงานวิจัยอยู่เป็นพื้นที่ขยายของเมืองเชียงใหม่ คนที่จะเข้ามาร่วมใช้น้ำค่อนข้างเยอะมาก ทั้งสนามกอล์ฟ รีสอร์ท หน่วยงานราชการ

⊗ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์** - ผมอยากจะขอแลกเปลี่ยนในช่วงนี้ มีใครค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ อะไรอื่นอีกบ้างหรือไม่นอกจากเรื่องเดิมที่เราได้พูดกันมาเป็นสิบปีแล้ว เราได้นำความรู้มาบอกเพื่อน มาแก้ปัญหาเราเองบ้างหรือไม่ อย่างไร

⊗ **นฤทธิ ดวงสุวรรณ** - ย้อนนึกหนึ่งว่า เมื่อเราวิเคราะห์ปัญหากัน พี่น้องในพื้นที่ก็สรุปบทเรียนกันแล้วเล่าให้กันฟัง ว่าต้องการแก้ปัญหาท่าเรือน้ำลึก แต่พอร้องขอไปอย่างนั้นปรากฏว่ากลับมีโครงการขยายท่าเรือน้ำลึก มีโครงการต่างๆ เกิดขึ้น ไปทางที่เขาพระ เขาพระบอกว่าชุมชนต้องการประปาภูเขา แต่ไปๆ มาๆ หน่วยงานก็ให้อ่างเก็บน้ำมา ส่วนทางสุราษฎร์ฯ บอกว่า ต้องการจัดการที่ดิน ป่า ที่เอกชนสัมปทานหมดอายุ พอเรียกร้องไปเรียกร้องมาผู้นำชุมชนโดนจับกุม แล้วปากพ่องก็ต้องการจะเปิดประตูน้ำ พอไปๆ มาๆ ก็บอกว่าพัฒนาเสร็จแล้วก็ไม่แก้ปัญหา ตรงนี้เองในการพูดคุยหรือในกระบวนการเรียนรู้ของพื้นที่เอง เมื่อเจอปัญหาแบบนี้ก็ต้องมาดูภาพรวม ซึ่งเรื่องที่ต้องดูคือ พวกเรากันเอง อีกส่วนดูว่าองค์กรภายนอกมีใครบ้างเข้ามาสนับสนุน อีกส่วนคือองค์กรอิสระจะช่วยให้เราได้บ้างไหม ที่นี้เรื่องแรกที่เขาจารย์ได้ถามคือ การเรียนรู้ร่วมกัน เรื่องใหญ่ที่สำคัญในพื้นที่ลุ่มน้ำ เข้าใจว่าเรื่องนิเวศ ๓ น้ำ เข้าใจว่าเป็นประเด็นที่เกิดในพื้นที่เมื่อ ๓ ปีที่แล้ว

ความสำคัญของระบบนิเวศ ๓ น้ำ ที่ทำให้ชุมชนได้พบข้อเท็จจริงหลังจากที่ชุมชนช่วยกันระดมความคิดเห็น ดูข้อมูล เราพบว่าน้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม มีส่วนที่ทำให้ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์มากกว่าปกติ ยกตัวอย่าง ที่ปากพ่อง คนที่ทำสวนจากบอกว่าพอมีการปิดไม่ให้ น้ำเค็มเข้า น้ำกลายเป็นน้ำจืด ปรากฏว่าจากไม่สมบูรณ์ น้ำตาลจากกัลลลงร้อยละ ๕๐ แล้วเวลามีปัญหาเรื่องน้ำเสีย คงมีปัญหาเหมือนกันในชุมชนปากแม่น้ำ ชาวประมงสูญเสียพันธุ์หมุด ๓,๐๐๐ ครอบครัว ชุมชนบอกว่าช่วงที่ผ่านมาเขาได้เรียนรู้ว่าเวลาน้ำเค็มกลายเป็นน้ำกร่อย ตรงไหนที่มีอวนประมง ก็จะมีการเตรียมเครื่องมือเพื่อทำการประมงไม่เหมือนกัน ขณะเดียวกันเขาบอกว่าน้ำกร่อย ชาวทิดนได้ ชาวพันธุ์พื้นเมืองบริเวณที่น้ำกร่อยเข้าถึงจะมีพันธุ์สำหรับน้ำกร่อย อันนี้แสดงให้เห็นว่าเขาอยู่ได้ด้วยระบบนิเวศ ๓ น้ำ ซึ่งระบบนี้มีความสำคัญกับเขา ทำนองเดียวกับพื้นที่ป่าต้นน้ำ ที่อาจคล้ายกับหลายภาค เรื่องสำคัญคือ เขาอยู่กันได้ดีกับป่า พื้นที่ที่บอกว่าเขาคือเขตอนุรักษ์ ความรู้ที่เขาหาเกี่ยวกับป่าในชุมชนป่าต้นน้ำ เป็นเรื่องที่คนนอกเข้าใจบ้างหรือไม่ คนที่บอกว่าจะจัดการเอาเขาออกจากป่าอนุรักษ์ ไม่เข้าใจว่าเขาอยู่ได้อย่างไร เรื่องนี้มีรายละเอียดมากมาย เรื่องของสมุนไพร เรื่องสัตว์ป่า ที่พื้นที่ทำการเกษตรภาคใต้ที่สำคัญก็เรื่องเกษตรธาตุ ๔ เป็นปายาง คนทำต้องมีประสบการณ์ ปายางนะ ไม่ใช่สวนยาง ปายางมีไม้ใช้สอยและไม้ผลอื่นรวมอยู่ด้วย ซึ่งปายางสามารถให้ผลผลิตน้ำยาง ไม้ผล ไม้ใช้สอย และมีมูลค่าทางเศรษฐกิจมากกว่าปกติ อันนี้เป็นความรู้ที่เขาได้เรียนรู้กันโดยการลงมือทำ